

PEDAGOGICKÁ FAKULTA UK
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

Jan Šimek

AGENDA ŘÍČANSKÉHO HRDELNÍHO SOUDU
OD ROKU 1667 DO JOSEFINSKÉ SOUDNÍ
REFORMY

Rigorózní práce

Praha 2006

Za cenné odborné rady a připomínky děkuji prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. z Ústavu českých dějin FF UK. Svým rodičům děkuji za to, že mi umožnili vystudovat.

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně a pouze s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 28. 11. 2006

OBSAH

ÚVOD	4
1. PŘEDMĚT, METODY A CÍLE PRÁCE.....	5
2. LITERATURA	10
3. PRAMENY	16
4. GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ OBLASTI A PŘÍRODNÍ PODMÍNKY	23
I. PRÁVNÍ SYSTÉM VE STAVOVSKÉ DOBĚ	25
II. PANSTVÍ JAKO HOSPODÁŘSKÁ ZÁKLADNA SOUDU	30
1. VZNIK A VÝVOJ PANSTVÍ UHŘÍNĚVES A ŠKVOREC	30
2. HOSPODÁŘSKÉ A DEMOGRAFICKÉ POMĚRY NA PANSTVÍ UHŘÍNĚVES A ŠKVOREC....	33
<i>Obraz panství v berních katastroch</i>	34
III. DIPLOMATICKÝ ROZBOR MANUÁLŮ ŘÍČANSKÉHO SOUDU	40
1. CHARAKTERISTIKA MANUÁLŮ	42
2. ÚPLNOST MANUÁLŮ	47
3. TYPY ZÁPISŮ A JEJICH CHARAKTERISTIKA	57
<i>A. Případ pohnaný před soud ve veřejném zájmu</i>	58
<i>B. Případ vyšetřovaný na základě soukromé žaloby</i>	63
<i>C. Zápisy nesporné agendy</i>	67
IV. OBSAHOVÝ ROZBOR MANUÁLŮ ŘÍČANSKÉHO SOUDU	70
1. STRUKTURA KRIMINALITY	70
2. CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÍCH TYPŮ DELIKTŮ.....	82
<i>Krádeže a vloupání</i>	82
<i>Mravnostní delikty</i>	84
<i>Spory o čest</i>	87
<i>Čarování</i>	89
<i>Ostatní</i>	90
3. TRESTY	92
ZÁVĚR	96
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	98
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	99
1. PRAMENY	99
2. LITERATURA	102
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	110
SEZNAM PŘÍLOH	112

ÚVOD

1. Předmět, metody a cíle práce

Výzkum dějin kriminality, resp. hrdelního soudnictví, je v českých zemích neodmyslitelně spjat se jmény Jaroslava Pánka a Evy Procházkové, jejichž systematická a intenzivní činnost na tomto poli začala v první polovině 70. let a trvala přibližně dvě desetiletí. Ačkoliv – až na jednu výjimku – pracovali a publikovali tito badatelé samostatně, jejich výzkumy jsou úzce provázány nejen regionálním vymezením (jižní část dnešního středočeského kraje) a časovým záběrem sahajícím od konce 15. století přibližně do poloviny 18. století, ale i metodickými východisky. Jejich studie jsou totiž výrazným zlomem v do té doby obvyklém právněhistorickém pohledu na hrdelního soudnictví a prvním pokusem v české historiografii ukázat tuto problematiku jako součást sociálních dějin a dějin mentalit. Trvalou hodnotu si tyto práce uchovávají díky připojeným registům pramenů, z nichž vycházejí a zcela mimořádný je jejich význam coby příspěvků k dějinám správy a raně novověké diplomatiky.

Výsledky svých výzkumů publikovali Pánek s Procházkovou formou dílčích analytických studií k jednotlivým lokalitám,¹ k syntetickému zpracování dějin hrdelního soudnictví celé oblasti však ani jeden z nich nepřikročil.² Jediným celkovým pohledem na problematiku městského

¹ PÁNEK, J. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751. *SSH* 8/1973, s. 71-128; PÁNEK, J. (ed.) *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*. Praha: Ústav čs. a světových dějin ČSAV, 1977. 292s.; PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných spisů). *SSH* 12/1977, s. 129-181; PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a metodice studia jeho dějin). *SSH* 13/1978, s. 87-195; PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestně-právních pramenů). *SSH* 14/1979, s. 71-109; PÁNEK, J. Křivsoudovské kriminální reversy ze 16. a 17. století. *SSH* 15/1980, s. 163-182; PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16-18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně-ekonomického zázemí). *SVPP* 23/1982, s. 163-197; PÁNEK, J.-PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Sedlčan v 15.-18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na lobbkovickém dominiu). *Sedlčanský sborník* 3/1979, s. 23-87; PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.-18. století. *SVPP* 21/1980, 211-254; PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Votic v 16.-18. století. *SVPP* 22/1981, 203-244; PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16.-18. století. *SVPP* 24/1983, s. 239-258; PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Miličína v 16.-18. století. *SVPP* 26/1985, s. 249-270; PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621-1680. *SSH* 18/1992, s. 5-49.

² K tomuto problému viz PEŠEK, J. Hrdelní soudnictví mezi Sázavou a Brdy v 16.-18. století. *PHS* 27/1986, s. 223.

hrdelního soudnictví tak v podstatě až do dnešní doby zůstává příspěvek Jaroslava Pánka z poloviny 80. let,³ kde sice shrnuje výsledky svých dílčích středočeských sond, ovšem spíše než jako konstatování obecně platných závěrů jich používá k názornému předvedení problémů spjatých s jeho výzkumem a ukázání dalších perspektiv jeho studia. Bádání v oblasti dějin kriminality se sice za dvacet let od publikování Pánkova článku v mnohém posunulo dále: v polovině 90. let dospěl výzkum svého materiálového vrcholu v podobě soupisu pramenů a literatury k dějinám hrdelního soudnictví pro celé české země,⁴ vznikla řada dalších studií analyzujících hrdelní soudnictví v různých lokalitách v Čechách i na Moravě,⁵ ale nejdůležitější změna souvisí s radikálně novými metodickými postupy, se kterými dnes historici ovlivnění západoevropskými historicko-antropologickými modely uvažování přistupují k pramenům trestněprávní povahy.⁶

Právě aplikace historicko-antropologických badatelských konceptů, čerpajících svá teoretická východiska z prací kulturních antropologů (C. Geertz) a především pak sociologů (M. Weber, N. Elias, P. Bourdieu aj.) umožňuje klást těmto pramenům otázky, které dosud českou historickou vědou nebyly formulovány (např. fenomén cti u jednotlivých složek stavovské společnosti, myšlenkový svět neprivilegovaných vrstev, interpersonální vztahy v rodině, modely sexuálního chování apod.). Pramennou základnu této práce tvoří čtyři soudní manuály zachycující agendu vrchnostenského soudu v městečku Říčanech mezi lety 1667-1718, které obsahují nepřeberné množství materiálu zprostředkovávajícího vhled do myšlenkového světa či každodenního života neprivilegovaných vrstev raně novověké společnosti. Osobně takovouto možnost interpretace pramenných výpovědí považuji za mimořádně zajímavou a v budoucnu hodlám říčanské manuály zpracovat i z tohoto hlediska – v první fázi výzkumu jsem se ovšem rozhodnul primárně rozhodnul navázat na Pánkův koncept studia hrdelního soudnictví. Konkrétně to znamená postihnout na základě

³ PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 693-728.

⁴ FRANCEK, Jindřich; ŠIMEK, Tomáš (edd.). Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury. Praha: SOA Zámorsk ve spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích, 1995. 188s.

⁵ např. KREUZ, P. Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. *PHS* 33/1993, s. 53-88; HRACHOVÁ, II. Kriminalita na Rokycansku v letech 1575-1600. *ČNM-A* 169/2000, č. 1-2, s. 40-55.

⁶ HIML, P. Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestně právních pramenů. *Opera historica* 4/1995, s. 153-194; SOKOL, P. Hrdelní kriminalita v 16. a první polovině 17. století. (Sonda do života a mentality obyvatel raně novověkého venkova). *FHB* 20/2002, s. 7-106; TINKOVÁ, D. Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvicenské společnosti. *ČČH* 101/2003, s. 27-76; TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Praha: Argo, 2004. 413s.

komplexní analýzy všech dochovaných pramenů pro danou lokalitu strukturu trestné činnosti, typy a výši udělených trestů, prozkoumat sociální a ekonomickou podmíněnost kriminality i vůbec výkonu hrdelního soudnictví, zabývat se vývojem daného soudu, způsobem jeho úřadování a vazbami mezi městskou a patrimoniální správou. Kvantitativní zpracování pramene a jeho důkladná diplomatická analýza poskytne základní rámec pro další výzkum zaměřený na jednotlivé osoby, jejich myšlenkový obzor, sebepojetí i vztah k ostatním individuům. Přestože těžiště této práce spočívá v převedení začasné dramatických zpráv o lidských osudech do pohříchu dosti neosobních, byť přehledných a názorných, tabulek a grafů, vyčleňuji jednu její část i prvnímú pokusu o interpretaci kriminálních zápisů, a to nikoliv jako jednotlivých trestných činů, nýbrž v souladu s mezinárodním metodickým vymezením dějin kriminality jako „*dějin vztahů, jež se utvářely mezi mocenskými orgány, společnostmi a jednotlivci.*“⁷

Výhodou zvoleného přístupu je možnost srovnání dosažených závěrů s množstvím publikovaných studií vypracovaných dle stejného (či jen mírně modifikovaného) metodického schématu, najmě pak z pera samotného Jaroslava Pánka.⁸ Ten přitom provedl sondu do problematiky hrdelních soudů umístěných v nejpočetnější vrstvě měst a městeček řemeslnicko-zemědělských, a to v jižní části středočeského kraje.⁹ Jeho práce vyvrcholila v polovině 80. let syntetickou studií, jejímž cílem bylo mimo jiné stanovit i další perspektivy výzkumu. Jelikož zpracování agendy všech hrdelních soudů v Čechách se jevílo jako nereálné, navrhl Pánek postupovat formou provedení sond, které by postihly vývoj hrdelního soudnictví „*se zřetelem k ekonomickým typům měst, k jejich právním kategoriím a k regionální diferencovanosti země.*“¹⁰ Z těchto úvah vykrytalizovalo šest oblastí, stanovených „*s ohledem na vystižení hlavních rysů sociálně ekonomických, demografických a právních i specificky jednotlivých částí země.*“¹¹

⁷ PÁNEK, J. Současné evropské bádání o dějinách kriminality a trestní justice. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 19.

⁸ viz pozn. 1.

⁹ Jediným zpracovaným hrdelním soudem v čistě řemeslnickém městě byla v době vzniku této Pánkovy studie Příbram, až o několik let později vznikla práce E. Procházkové o Berouně – viz pozn. 1.

¹⁰ PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 722.

¹¹ PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 723 – výčet je převzat v úplnosti, specifikace jednotlivých bodů je zkrácena.

1. Praha a vybraná města v jejím blízkém okolí (Český Brod, Říčany, Unhošť)
2. dosud nezpracovaná oblast středních Čech – horní město Kutná Hora a okolí, Nymburk či jiné královské město ve středním Polabí
3. V Čechy – Pardubice se srovnávacím zřetelem k Hradci Králové + Broumov jakožto exportní měst s vyspělou textilní výrobou
4. S a SZ Čechy – Litoměřice coby starobylé středisko magdeburského práva + Česká Lípa, v jejímž okolí došlo k jedinečnému nakupení hrdelních soudů
5. Z Čechy – Plzeň a Rokycany + Cheb a Jáchymov kvůli specifickým poměrům v těchto městech
6. J Čechy – jedno z královských měst (Tábor, Písek, České Budějovice) + některé ze středisek velkých dominií (Český Krumlov, Třeboň, Jindřichův Hradec)

Po dvaceti letech od vytčení těchto dílčích cílů dalšího bádání byl do konce doveden výzkum pouze u nepatrného zlomku z uvedených lokalit a mezi dosud nezpracované lokality patří právě i Říčany. Vedle polohy v bezprostředním zemědělském zázemí pražské aglomerace jsou Říčany pozoruhodné i mimořádně kvalitním souborem dochovaných pramenů, které až na několik menších mezer pokrývají období mezi lety 1667-1757. Jedná se o zvláštní typ městských knih, tzv. soudní manuály, kterých se z výše uvedeného devadesátiletého časového úseku zachovalo šest, o celkovém rozsahu cca 1200 folií. Přestože tato v českých zemích ojedinělá řada soudních spisů neunikla pozornosti regionálních dějepisců a v posledním desetiletí bylo dokonce publikováno i několik odborných prací těžících z tohoto materiálu, vždy se jednalo o studie zpracované formou referování o jednotlivých – z hlediska zpracovatele – pozoruhodných případech.¹² Komplexní systematická studie využívající říčanský materiál zatím schází, tato práce je tedy prvním pokusem svého druhu. Množství materiálu bylo chronologicky omezeno na léta 1667-1718, které zachycují první čtyři manuály.¹³ Jedná se o první půlstoletí fungování říčanského hrdelního soudu od jeho obnovení po třicetileté válce, do kterého spadá rok 1707, kdy byl vydán tzv. trestní zákoník

¹² TRNKA, Gustav. *Město Říčany v minulosti i přítomnosti*. Říčany: Obec Říčanská, 1913. 396s.; HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULIK, Jan. *Kapitoly z dějin Říčan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997. 531s.; HONCOVÁ, J. Vývoj kriminality a hrdelního soudnictví ve světle říčanských smolných knih z let 1605-1757. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 109-118; HONCOVÁ, J. Z říčanských smolných knih. *Gall* 3-4/2005, s. 19-32.

¹³ Soka Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 10, soudní manuál 1667-1675; Soka Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 11, soudní manuál 1676-1680; Soka Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 12, soudní manuál 1684-1691; Soka Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 13, soudní manuál 1692-1718.

Josefa I., který teoreticky přinesl významné změny do trestního řízení. Vzhledem k tomu, že čtvrtý manuál eviduje zápisy až do roku 1718, bude možné porovnat běžnou soudní praxi před a po zavedení této normy a zjistit, zda a jak se do ní sjednocení postupu řízení u všech soudů v českých zemích bezprostředně promítlo.

Cíle práce již byly fakticky formulovány v pasáži, kdy jsem se přihlásil k Pánkovu pojetí výzkumu hrdelního soudnictví. Pro přehlednost opakuji, že mě bude především zajímat

- způsob fungování daného soudu a vazby mezi městskou a patrimoniální správou
- ekonomická podmíněnost výkonu hrdelního soudnictví
- povaha písemného materiálu vzešlého z činnosti soudu, jeho zhodnocení z diplomatického hlediska
- vztah mezi běžnou dobovou soudní praxí a prvními pokusy zeměpanské moci o regulaci této sféry
- struktura trestné činnosti v daném místě během daného období
- typy udělených trestů a jejich výše
- sociální a ekonomická podmíněnost kriminality v daném místě během daného období

Zodpovězení těchto otázek provedu na základě komplexní analýzy všech dochovaných pramenů, přičemž při práci s pramenem primárním, tj. soudními manuály, budu věnovat pozornost i otázkám pomocněvědným, především pak diplomatickým. Kapitola o této problematice bude předcházet vlastní obsahovou analýzu soudních zápisů, a spolu s ní tvoří vlastní jádro práce. Po nezbytném představení pramenů a literatury následujícím za tímto úvodem jsem ovšem ještě zařadil dvě kapitoly, z nichž první pojednává o raně novověkém hrdelním soudnictví z právněhistorického hlediska, druhá o ekonomickém a demografickém zázemí soudu.

2. Literatura

Snaha poznat život lidí v minulých staletích skrze prameny vzniklé činností hrdelních soudů sahá hluboko do 19. století, vesměs se ovšem jednalo o příspěvky předkládající jednotlivé případy jako pozoruhodné kuriozity. Jedním z důvodů proč se tehdejší historici nezačali věnovat trestně právní problematice intenzivněji byl i idealizovaný obraz národní minulosti, který nemohl být poskvřněn předváděním jejích temných stránek.¹⁴ Soustavně se snažila těchto pramenů využít až trojice „kulturních historiků“ Svátek – Zíbrt – Winter, přičemž první z nich našel zalíbení v efektním líčení exekucí a života katů, druhý i zde projevoval svůj folkloristický zájem a zaměřoval se na sběr dokladů lidové pověřčivosti a čarování a konečně třetí pojednával o hrdelním soudnictví v souvislosti s vykreslením obrazu života českých měst.¹⁵ V jejich pracích lze jistě najít řadu zajímavých informací, z metodického hlediska se ovšem jedná o výtvary krajně neujasněné. Pomineme-li právně historické studie, které spíše než ze soudních zápisů vycházely ze studia dobových juristických textů, a různé regionalistická pojednání, užívající soudních zápisů k plastičtějšímu (či senzačnějšímu) vylíčení dějin dané lokality, omezily se prakticky až do 70. let 20. století práce týkající se hrdelního soudnictví na více či méně zdařilé edice smolných knih.¹⁶ Za zmínku stojí ještě práce lingvistické, které smolných zápisů využily pro poznání lidového vyjadřování či zločineckého argotu v minulosti.¹⁷ Přestože bylo vydáno několik vynikajících edic smolných knih,¹⁸ za zlom v bádání o hrdelním soudnictví můžeme považovat první práci Jaroslava Pánka o

¹⁴ Jaroslav Pánek uvádí jako příklad úvodní poznámku Jana Erazima Wocela k Ehrenbergově edici solnické smolné knihy, kde se Wocel čtenářům omlouvá za předvedení „rmutných stránek života staročeského“ a zároveň upozorňuje, že jen skrze poznání i těchto nepříjemných záležitostí můžeme získat pravdivý celkový obraz minulosti. Ve velmi podobném duchu se pak nesou poznámky editorů všech smolných knih vydaných až do prvních desetiletí 20. století. PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 698.

¹⁵ Podrobně o tomto a vůbec o počátcích výzkumu hrdelního soudnictví viz PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 723-724.

¹⁶ K edičnímu zpřístupnění smolných knih do 70. let podrobně PÁNEK, J. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751. *SSH* 8/1973, s. 73-76.

¹⁷ Zřejmě nejznámější a nejdůležitější prací tohoto druhu je OBERPFALCER, František. Jazyk knih černých jinak smolných. Praha: Akademie věd a umění, 1935. 356s.

¹⁸ Jedná se zvláště o zpřístupnění moravského materiálu Antonínem Verbíkem a Ivanem Štarhou – VERBÍK, Antonín (ed.). Krevní kniha městečka Bojkovic. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1971. 179s.; VERBÍK, Antonín-ŠTARHA, Ivan (edd.). Smolná kniha velkobítešská 1556-1636. Brno: Blok, 1973. 270s.; VERBÍK, Antonín-ŠTARHA, Ivan (edd.). Černá kniha města Velké Bíteše. Brno: Blok, 1979. 342s.; VERBÍK, Antonín (ed.). Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově. Brno: Blok, 1976. 308s.

divišovském hrdelním tribunálu¹⁹ a jeho edici divišovské smolní knihy pak za edici vzorovou.²⁰

Jak už bylo řečeno, v 70. a 80. letech vznikla řada studií založených již na moderních historických postupech.²¹ Výzkum v těchto letech se soustředil především na vytěžení všech dostupných pramenů vzniklých činností institucí, které zasahovaly do soudního řízení – výsledkem potom bylo kvantitativní vyhodnocení získaných údajů, ze kterých pak vyplynulo složení kriminality, formy postihu, sociální a ekonomické postavení aktérů soudních řízení i pohled na fungování soudu obecně. Příspěvky tohoto typu se spíše než na větší městské lokality (královská města) soustřeďovaly na města a městečka poddanská. I když prací založených na těchto metodických východiscích bylo do dnešních dnů publikováno řádově několik desítek a jedná se tak o zdaleka nejpropracovanější a nejmohutnější proud výzkumu, ani zdaleka ještě nebyly prozkoumány všechny lokality, jejichž zpracování coby reprezentativních sond by mohlo posloužit k formulování závěrů platných pro celou zemi. Na Moravě se na rozdíl od Čech věnuje pozornost také soudní síti a problematice vytváření právních okruhů a mechanismů jejich fungování.²² Souběžně se snahou o celkové postižení struktury kriminality byla věnována speciální pozornost i některým marginálním skupinám společnosti. Existují tak práce o čarodějnických procesech²³, pronásledování Cikánů²⁴ či obecně okrajových společenských vrstvách obyvatel.²⁵ Poslední desetiletí přineslo kromě několika

¹⁹ PÁNEK, J. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751. *SSH* 8/1973, s. 71-128.

²⁰ PÁNEK, J. (ed.) *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*. Praha: Ústav čs. a světových dějin ČSAV, 1977. 292s.

²¹ Především se samozřejmě jedná o práce Pánka a Procházkové – viz pozn. 1.

²² ŠTARHA, I. K vývoji hrdelního soudnictví na Moravě. In FRANCEK, Jindřich; ŠIMEK, Tomáš (edd.). *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Praha: SOA Zámorsk ve spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích, 1995, s. 21-27. Problematikou sítě hrdelních soudů se koncem 50. let zabýval B. Roučka, který výsledky svého výzkumu shrnul v práci dodnes velmi cenné zejména mapami hrdelních soudů obsažených v přílohách - ROUČKA, B. Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. *PHS* 3/1957, s. 115-133.

²³ Za všechny alespoň ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.-17. století*. Praha: Svoboda, 1986. 253s.; KREUZ, P. Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století. *PHS* 34/1997, S. 127-161; SPURNÝ, F. Čarodějnické procesy v 16. a 17. století a jejich právní aspekty. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 133-140.

²⁴ PROCHÁZKOVÁ, E. Perzekuce Romů v českých zemích v 16.-18. století. Výsledky a další perspektivy studia. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 151-158; HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha: NLN, 2004. 240s.

²⁵ PÁNEK, J. Spiknutí rybníkářů proti Petru Vokovi z Rožmberka v roce 1569. In BENEŠ, Zdeněk; MAUR, Eduard; PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Poceta Josefu Petráňovi*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 245-299; KNOZ, T. "Lidé na okraji" v moravské legislativě předbělohorské doby. In VLČEK, Radomír; DVORÁK, Tomáš; VYKOUPIIL, Libor (edd.). *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno: Historický ústav AV ČR, 2003, s. 295-302; PEŠEK, Jiří; LEDVINKA, Václav (edd.). *Ponížení a odstranění. Města versus katastrofy. Documenta Praagensia*. Praha: Scriptorium, 1998. 353s.

příspěvků ke specificky genderové problematice²⁶ především historicko-antropologicky laděné pokusy o postižení hospodářské, sociální a kulturní podmíněnosti kriminality; konfliktů mezi marginály a většinovou společností a jejich následné disciplinace.²⁷ Na počátku nového tisíciletí zformulovali P. Himl a D. Tinková, dvě přední osobnosti historicko-antropologického přístupu k trestně právním pramenům, svůj pohled na tuto problematiku ve stručných diskusních příspěvcích otištěných v časopise *Kuděj*.²⁸ Zejména Himlovo vystoupení, které mimo jiné namísto výzkumu „kriminality“ prosazovalo užívání konceptu „odlišného chování“, vyvolalo ostrou reakci radikálního stoupence právně historického pojetí dějin kriminality a hrdelního soudnictví P. Kreuze.²⁹ Ten jim vytkl především volné nakládání s pevně fixovanými právními pojmy a historické antropologii v obecné rovině pak „podceňování významu práva ve společnosti – navzdory tomu, že právo je bezesporu jedním z hlavních konstitutivních prvků lidské společnosti vůbec.“ Kreuz své stanovisko formuloval z pohledu právního historika zabývajících se intenzivně konkrétní soudní praxí v raném novověku (jeho práce se v podstatě bez výjimky týkají předbělohorského období), především pak aplikací akuzičního a inkvizičního procesu a jejich odrazem v různých typech písmeností či normativním ukotvení.³⁰

²⁶ KREUZ, P. Ženy v trestněprávních případech před soudem Starého města pražského v letech 1548-1560. *Documenta Pragensia* 13/1996, s. 101-134; ŠUBRTOVÁ, A. Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období. *HD* 15/1991, s. 9-46; TINKOVÁ, D. Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvětské společnosti. *ČČH* 101/2003, s. 27-76.

²⁷ HIML, P. Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestně právních pramenů. *Opera historica* 4/1995, s. 153-194; HIML, P. Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století. *Opera historica* 5/1996, s. 639-660; SOKOL, P. Hrdelní kriminalita v 16. a první polovině 17. století. (Sonda do života a mentality obyvatel raně novověkého venkova). *FHB* 20/2002, s. 7-106; BASTL, M. Policejní disciplinace a boj s kriminalitou v rožmberském Českém Krumlově. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 363-375.

²⁸ HIML, P. „Odlišné chování“ v raném novověku – plaidoyer za odklon od státně-centralistické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup. *Kuděj* 2/2001; TINKOVÁ, D. Úvahy nad problematikou „trestního práva“ a „hrdelního soudnictví“ v historii a historiografii. *Kuděj* 2/2002

²⁹ KREUZ, P. Aktéři bez hřiště a bez pravidel? *Kuděj* 2/2002

³⁰ KREUZ, P. Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. *PHS* 33/1993, s. 53-88; KREUZ, P. K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 63-100; KREUZ, P. Ženy v trestněprávních případech před soudem Starého města pražského v letech 1548-1560. *Documenta Pragensia* 13/1996, s. 101-134; KREUZ, P. Poprava jako divadlo práva? K otázce právní relevance popravního rituálu v českých městech doby předbělohorské. In BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel (edd.). *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2000, s. 421-457; KREUZ, Petr. *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*. Praha: Karolinum 2000, 419 s.; KREUZ, P. Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech. (Příspěvek k metodice studia sociálních dějin kriminality v českých zemích v raném novověku). In KREUZ, Petr; ŠUSTEK, Vojtěch (edd.). *Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*. Praha: Scriptorium, 2004, s. 123-161.

Představitelem „klasických“ právních dějin je v první řadě Karel Malý, který se v jedné ze svých četných prací postavených na spojení analýzy právních textů s pohledem na politické dějiny a hlavně pak dějiny státních institucí zabýval i speciálně vývojem trestního práva.³¹ V centru Malého zájmu – i našich právních dějin vůbec – je vzhledem k mimořádnému rozvoji právní kultury během 16. století opět spíše období předbělohorské.

Jakkoliv jsou dosud výjimečné studie historicko-antropologického ražení zabývající se sledováním sociálního prostředí, ve kterém kriminalita vzniká, existuje dostatek prací z oboru sociálních dějin, s jejichž pomocí můžeme nahlédnout jak do sociální struktury prostředí, které je předmětem našeho zájmu, tak i jeho „všedního života“. Částečně použitelné jsou jistě klasické práce K. Krofty, který největší pozornost věnoval pronikání státu do vztahu mezi poddanými a vrchností a J. Pekaře, kterého zase zajímala hlavně ekonomická situace venkova vzhledem k uspokojování finančních nároků státu.³² Větší cenu pro poznání situace i v 17. století pak mají monografická zpracování sociálních dějin poddanské vesnice z pera A. Míky a především pak J. Petráně, ačkoliv se obě zabývají dobou předbělohorskou.³³ Přímou předbělohorskému období se sice věnoval J. Mikulec, ten však zkoumal poddané a venkov hlavně jako součást sociálního myšlení vyšších společenských vrstev.³⁴ Představu o poměrech na jednotlivých panstvích si lze učinit na základě množství studií od nejrůznějších autorů, z nichž za všechny zmiňuji J. Křivku a J. Tywoniaka,³⁵ zdaleka nejvýznamnější

³¹ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989. 271s. Z jeho dalších prací nemůžeme pominout základní příručky o vývoji státu a práva či sborník o městském právu v 16.-18. století, na kterém se podílel jako výkonný redaktor. Kromě výše citované monografie o trestním právu se samozřejmě Malý k této problematice vyjadřoval i v drobnějších studiích, které najdeme na stránkách různých sborníků. Viz MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Panorama, 1988. 547s.; MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha: Orac 1995. 269 s.; MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze. Praha: Univerzita Karlova, 1982. 238s.; MALÝ, K. Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 7-14.

³² KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha: Jan Laichter, 1949. 2. vyd. 459s. PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*. Praha: Elka Press, 1998. 5. vyd. 367s.; PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654-1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Praha: Historický klub, 1932. 2. vyd. 363s.;

³³ MÍKA, Alois. *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*. Praha: ČSAV, 1960. 439s.;

PETRÁŇ, Josef. *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha: ČSAV, 1964. 382s.

³⁴ MIKULEC, Jiří. *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha: Historický ústav, 1993. 139s.

³⁵ např. KŘIVKA, J. Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce. *ČL* 56/1969, s. 35-40; KŘIVKA, J. Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.-18. století). *Rozpravy ČSAV, řada SV, roč. 69, seš. 7*, Praha 1959; KŘIVKA, J. Mzdové poměry poddanské čeledě po třicetileté válce. *ČL* 57/1970, s. 100-105; KŘIVKA, J. Poplužní dvory roudnického panství na sklonku 16. století. *ČSPSC* 53/1955, s. 78-91; KŘIVKA, J. Roudnický velkostatek na sklonku 16. století. *SČAZI – Historie muzejnictví* 29/1956, s. 117-136, 195-204; KŘIVKA, J. Významný pramen pro

jsou pak práce E. Maura týkající se komorních panství v 17. století.³⁶ Tento autor, jehož význam pro poznání sociálních a agrárních dějin druhé poloviny 17. století je klíčový, vytvořil rovněž průkopnické práce na poli historické demografie, které lze využít jako vzor při pohledu na obyvatelstvo zkoumané oblasti.³⁷

Nezbytným předpokladem pro fungování hrdelního soudu bylo město, lépe řečeno město poddanské (drtivá většina hrdelních soudů sídlila právě ve městech a městečkách poddanských). Zatímco městům královským věnuje česká historiografie dlouhodobou a intenzivní pozornost, literatura zabývající se městy poddanskými obecně - a 17. stoletím zvlášť - je dosti chudá. Na prvním místě je třeba jmenovat práci P. Vorla pojednávající komplexně o rezidenčních vrchnostenských městech v Čechách a na Moravě v průběhu celého raného novověku.³⁸ Studie I. Korbelářové o poddanských městech Opavského a Krnovského knížectví se pak oproti monografii Vorlově zabývá především otázkami sociálními a ekonomickými. Městečka v raném novověku pochopitelně nezůstala ani stranou pozornosti E. Maura, ten se však zabýval zejména fenoménem urbanizace Čech v raném novověku, tzn. zkoumal hlavně počet městských sídel a jejich lidnatost.³⁹ Zajímavé příspěvky k fungování městského organismu, vztahu města k venkovu a životě měšťanů jsou obsaženy v několika konferenčních sbornících.⁴⁰

studium hospodářských poměrů poddaných. *AC* 31/1981, s. 145-151; TYWONIAK, J. Panství Konopiště v 17. století. *SSH* 15/1980, s. 197-244; TYWONIAK, J. K hospodaření města Benešova na konci 17. století. *SIPP* 12/1971, s. 126-138; TYWONIAK, J. Statek Mrač v 17. a počátkem 18. století. *SSH* 8/1973, s. 149-166.

³⁶ MAUR, E. *Český komorní velkostatek v 17. století*. AUC, Praha 1975, 156 s.; MAUR, E. *Geneze a specifické rysy českého feudálního velkostatku*. AUC-PH 1, Praha 1976, s. 203-226; MAUR, E. Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století (Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu). *SAP* 14/1964 57-87; *SAP* 15/1965, s.277-297; MAUR, E. Poddanská otázka v předbělohorských Čechách. *FIB* 11/1987, s. 133-155

³⁷ MAUR, E. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *AUC Phil. et. hist.* 3/1972, s. 9-80; MAUR, E. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. *ČsČH* 19/1971, s 839-870.

³⁸ VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.-17. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2001. 248s.

³⁹ MAUR, E. Urbanizace Čech v raném novověku. *HID* 25/2001, s. 5-64.

⁴⁰ LEDVINKA, V. Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 95-120; MIKULEC, J. Města a vesničky poddaní v pobělohorské době. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 139-151; POLIŠENSKÝ, J. Úvahy o typologii rezidenčních měst. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 25-37; JORDÁNKOVÁ, H.; SULITKOVÁ, L. Realita každodennosti a kritika faktů hromadné povahy. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 58-72; MATĚJEK, F. Postavení města v rámci panství. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 85-104; STEJSKAL, A. Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551-1611). In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo*

Na závěr zbývá zmínit se o literatuře týkající se přímo zkoumané lokality, tj. panství Uhříněves, města Říčany a jeho hrdelním soudu. Co se týká panství jako takového, hospodářských či demografických poměrech na něm, žádná publikovaná práce neexistuje. Naopak při zkoumání městečka Říčany jakožto sídla soudu je možné se opřít o práce velmi důkladné a kvalitní. Už první sepsání městských dějin amatérským, ale pilným a svědomitým, historikem G. Trnkou z počátku minulého století podle mého názoru vyniká nad podobné publikace tohoto druhu.⁴¹ Velmi zdařilé je ale především moderní sepsání říčanské historie, které před necelými deseti lety vzniklo pod redakcí profesionálního historika J. Honce.⁴² Právě tuto publikaci užívám jako hlavní zdroj informací o majitelích panství, jeho územních proměnách a pro hlubší poznání hospodářských poměrů městečka. Publikace samozřejmě obsahuje i rozsáhlé kapitoly o říčanském hrdelním soudu, a to pro dobu před- i pobělohorskou. Jejich autorka, Jaroslava Honcová, sice deklaruje vytěžení kompletní pramenné báze, výsledky svého výzkumu ovšem předvádí ilustrativní metodou převyprávění jednotlivých případů zachycených v manuálech. Přirozeně je třeba brát ohled na v podstatě populární charakter publikace, pro kterou byla tato pojednání vytvořena - co je krajně neuspokojivé z pohledu historika, může být říčanským rodákem kvitováno s povděkem. Uspokojivé ale bohužel nejsou ani publikace prezentované na odborném fóru. Jedná se především o příspěvek otištěný ve sborníku z pardubické konference o hrdelním soudnictví z roku 1996 s názvem „Vývoj kriminality a hrdelního soudnictví ve světle říčanských smolných knih z let 1605-1757“.⁴³ Už při pohledu na rozsah článku, který čítá devět stran, je zřejmé, že se jedná o skutečně velmi zběžné předvedení stopadesátileté činnosti hrdelního soudu. Příspěvek se v podstatě omezuje na referenci o počtu a rozsahu říčanských soudních manuálů, stručném načrtnutí struktury kriminality ve druhém z nich a předvedení několika „lidsky dojmavých“ či „zvlášt' otřesných“ případů ze zbývajících. Publikace článku „Z říčanských smolných knih“ v loňských Genealogických a heraldických listech⁴⁴ svědčí o tom, že zájem autorky o

v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století). Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 376-408.

⁴¹ TRNKA, Gustav. *Město Říčany v minulosti i přítomnosti*. Říčany: Obec Říčanská, 1913. 396s.

⁴² HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Říčan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997. 531s. HONCOVÁ, J. Vývoj kriminality a hrdelního soudnictví ve světle říčanských smolných knih z let 1605-1757. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 109-118.

⁴³ HONCOVÁ, J. Vývoj kriminality a hrdelního soudnictví ve světle říčanských smolných knih z let 1605-1757. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 109-118.

⁴⁴ HONCOVÁ, J. Z říčanských smolných knih. *GaH* 3-4/2005, s. 19-32.

říčanský hrdební soud trvá – k publikaci výsledků svojí práce na takové úrovni, aby byly relevantním a přínosným příspěvkem k bádání o hrdebním soudnictví, však dosud nepřikročila.

3. Prameny

Jak už bylo řečeno v úvodu, primárním pramenem pro tuto práci jsou čtyři soudní manuály vzniklé činností soudu městečka Řičan, vykonávajícího hrdební právo z pověření lichtenštejnské vrchnosti pro panství Uhříněves a Škvorec. První z manuálů, uložený v SOkA Praha-východ pod inventárním číslem 10, zachycuje na 255 foliích případy z let 1667-1675. Druhý manuál (inventární číslo 11) pokrývá na 153 foliích kratší časový interval let 1676-1680. Tři následující léta, tj. 1681-1683 jsou v celém časovém úseku 1667-1757 jediným obdobím, pro které se manuál (existoval-li kdy jaký) nedochoval. Vzhledem k tomu, že zápisy – ať už se týkaly kriminálních případů či správních záležitostí – se leckdy připisovaly na volná místa do již „uzavřených“ manuálů, případně občas nacházíme zápisy z hraničních let jednotlivých manuálů v manuálu předchozím (resp. následujícím), zachovaly se záznamy jednoho kriminálního a dvou nesporných zápisů z roku 1681. Zcela tedy informace o činnosti říčanského soudu schází pouze pro léta 1682 a 1683.⁴⁵ Období let 1684-1691 je zachyceno na 202 foliích manuálu s inventárním číslem 12, nejdelší časový úsek více než čtvrtstoletí v sobě obsahuje následující manuál s inventárním číslem 13. Soudní agenda z let 1692-1718 zde zabírá 172 folií.

Vzhledem k tomu, že problematika raně novověkých městských knih je českými pomocněvědnými disciplínami naprosto opomíjena, rozhodl jsem se vyčlenit pro diplomatický rozbor těchto pramenů samostatnou kapitolu, která spolu s jejich obsahovou analýzou tvoří jádro této práce. Na tomto místě se tedy budu obšírněji věnovat pouze pramenům komplementárním.

Jelikož na říčanský soud přenesla hrdební pravomoc lichtenštejnská vrchnost, která – prostřednictvím hejtmana panství – ve sledovaném období činnost soudu zásadním způsobem ovlivňovala, nabízí se v první

⁴⁵ Podobně není žádný případ zaznamenán v letech 1672 a 1716, které by měly být pokryty manuály i. č. 10, resp. 13 – nabízí se sice vysvětlení, že se v tato léta žádný případ před soudem neprojednával, toto se ovšem jeví jako nepřilíš pravděpodobné a pravé vysvětlení se zřejmě skrývá ve způsobu vzniku a vedení soudních manuálů – o tom více v příslušné kapitole.

řadě doplnit soudní manuály materiálem získaným z archivu velkostatku Uhříněves, jehož rozsáhlý archiv je nyní uložen ve Státním oblastním archivu Praha. Soudní spisy ze sledovaného období je zde možno najít pod třemi inventárními čísly, která vcelku čítají 230 kartonů.⁴⁶ Inventární čísla 472 a 473 (kartony 1-113, resp. 114-137), které jsou v inventáři označeny jako tzv. „stará spisovna“ jsou chronologicky vymezeny lety 1652-1820, resp. 1629-1890 a jsou charakterizovány slovy „spisy hospodářské, politické a soudní“, potažmo „nevidované chronologicky seřazené“. Ke staré spisovně však neexistuje archivní pomůcka umožňující bližší orientaci v této záplavě spisového materiálu, totéž bohužel platí i pro soudní spisy z let 1661-1850 uložené pod inventárním číslem 534 v kartonech 338-431. Mechanickým procházením jednotlivých kartonů bylo zjištěno, že za prvé značná část spisů pochází z 19. století, za druhé drtivá většina spisů starších se týká hospodářských záležitostí.⁴⁷ Ačkoliv tedy vlastní soudní spisy – z nichž opět většinu tvoří nesporná agenda – jsou pouhým zlomkem z celkového množství, přesto byla zachycena řada kriminálních případů v rozsahu cca 1000 stran. Bohužel jejich přínos pro poznání projednávané soudní agendy v Říčanech v daném období a struktury kriminality je prakticky nulový: především většina sporných kauz pochází až ze 2. poloviny 18. století, která je mimo časový rámeček této práce,⁴⁸ za druhé zde objevené spisy se vesměs týkají případů, které jsou uvedeny i v manuálech (pro námi sledované období se jedná o 9 případů). Význam soudních spisů z archivu velkostatku spočívá především v možnosti důkladněji poznat konkrétní kauzu – oproti manuálům zde je zachována např. korespondence mezi soudem a hejtmanem, časté jsou rovněž druhé či třetí výslechy provinilců, které v manuálu chybí. Relativně početnou skupinou jsou nejrůznější nedatované „žalobné spisy“ podané hejtmanovi panství soukromými osobami většinou v záležitostech drobných sousedských či rodinných sporů – také jejich rozbor zajisté přinese zajímavé poznatky o

⁴⁶ SOA Praha, Vs Uhříněves, i. č. 472, k. 1-113; SOA Praha, Vs Uhříněves, i. č. 473, k. 114-137; SOA Praha, Vs Uhříněves, i. č. 533, k. 338-431.

⁴⁷ Největší počet staršího sporného materiálu (přesto však většinou až od 20. let 18. století) se nachází v i. č. 472 v kartonech cca do čísla 35. V následujících už nejsou buď soudní spisy žádné, anebo pocházejí až z konce 18. století, případně už z počátku věku následujícího (zde jsem průzkum zastavil u kartonu č. 45, kdy už se v několika kartonech po sobě opakovaly pouze hospodářské spisy z počátku 19. století). Inventární číslo 473 bylo zkontrolováno téměř celé (k. 114-135), a to s nulovým výsledkem. Stejná byla situace i u i.č. 533, kde se sice v kartonech č. 338 a 339 nacházelo několik listů pocházejících z 2. poloviny 17. století (např. závěť hejtmana panství), ze sporné agendy zde však nebylo nic a v následujících kartonech byl bez výjimky nalezen pouze materiál z 19. století (prošel jsem tedy pouze kartony 338-345).

⁴⁸ Vzhledem k tomu, že poslední říčanský soudní manuál končí rokem 1757, přičemž hrdelní právo bylo říčanskému soudu odebráno až za tereziánské soudní reformy, budou mít pro poznání činnosti soudu v tomto období záznamy o projednávaných kauzách zachované právě v archivu velkostatku prvořadý význam.

každodennosti poddaných, z kvantitativního zpracování jsem je ovšem vyloučil.

Jako dalšího komplementárního pramene k soudním manuálům jsem využil ortelních manuálů apelačního soudu. Tento soud měl dle rozhodnutí Ferdinanda I. z roku 1548 sloužit jako odvolací instance pro všechny městské soudy v českých zemích.⁴⁹ Zřízení této odvolací stolice znamenalo důležitý přelom v evidenci kriminality – teoreticky by zde měly být zachyceny všechny významnější civilní i trestní procesy. Prakticky je tato evidence z různých důvodů dosti omezená a mezerovitá, i když pro mnoho lokalit, kde fungoval hrdelní soud, najdeme jediné pozůstatky jeho činnosti z předbělohorského období právě v agendě apelačního soudu.⁵⁰ Došlá odvolání se podle jazyka zapisovala do jedné ze dvou řad knih – české nebo německé.⁵¹ Česká řada je označována jako „manuály ortelní“, je dochována pro celou dobu existence soudu (tzn. 1548 – 1783) a obsahuje 82 svazků. Až do roku 1671 byly manuály vedeny jednotným způsobem jako příruční knihy, do nichž byly postupně zapisovány jednotlivé právní případy, tak jak byly vyřizovány na zasedáních apelačního soudu. Každý zápis přitom zahrnoval jméno města, jemuž byl zasílán ortel, jména obou stran, stručnou charakteristiku sporného případu, datum původního napadeného rozsudku a datum jednání odvolacího tribunálu. Tyto údaje zůstávaly stejné ve všech případech, kdy byl původní rozsudek potvrzen, pokud byl zrušen nebo podstatně opravován, byl zápis doplněn někdy i velmi pestrým právnickým odůvodněním všech změn. Zpočátku zahrnoval vždy jeden svazek manuálu jeden rok, ale od roku 1570 bylo svazováno do jednoho svazku několik ročníků. Vzhledem ke zběžnému, nedbalému písmu a množství škrtnů, oprav a doplňků v knihách lze předpokládat, že do knih byly vkládány jen prozatímní zápisy, které tvořily podklad pro další úřední jednání. Po roce 1671 nastává v tomto změna, pečlivá úprava, podrobné rozepsání případů a úhledné písmo svědčí o definitivní platnosti zápisů v knihách (ty od této doby nesou označení „ortelové a

⁴⁹ Na počátku Ferdinandovy instrukce jsou sice výslovně uvedena města královská, tím chtěl ovšem panovník pouze zdůraznit, že královská města – coby hlavní strůjce prvního protihabsburského povstání – jsou podřízena jeho moci. Pravomoc apelačního soudu se vztahovala na všechny druhy měst. K tomuto viz ADAMOVA, K. *Apelační soud v Českém království v letech 1548 – 1651*. In MALÝ, K. (ed.) *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 101-112.

⁵⁰ Platí to např. pro všechny soudy na Vlašimsku kromě Divišova - PÁNEK, J. *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16-18. století*. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně-ekonomického zázemí). *SI PP* 23/1982, s. 171.

⁵¹ Další charakteristika písemnosti apelačního soudu je parafrázi textu úvodu inventáře fondu - KŘEPELKOVÁ, A. *Apelační soud 1548 – 1783 (1788). Inventář*. Praha: Státní ústřední archiv, 1964. 69s.

naučení“).⁵² Německá řada nazývaná „knihy protokolů“ byla prakticky stejná, lišila se pouze tím, že do ní byly zapisovány i záležitosti Slezska a Lužice. Od roku 1550 do 1780 je zachováno 97 svazků.

Produkcí říčanského tribunálu sice vznikla nesmírně bohatá pramenná základna, při procházení zápisů především z 2. poloviny 17. století mi ale bylo nápadné, že se v tomto obrovském množství materiálu až na několik výjimek prakticky nevyskytují hrdelní rozsudky. Pakliže by se ukázalo, že v ortelních manuálech jsou zaznamenány hrdelní rozsudky, o kterých v říčanských manuálech není zmínka, bylo by možné předpokládat, že říčanský soud kromě manuálů vedl i regulérní smolnou knihu, do které byly zapisovány hrdelní rozsudky (které by se proto neobjevovaly v manuálech). Průzkum jedenácti českých knih ortelních manuálů (léta 1658-1718)⁵³ a sedmi německých (1661-1683, 1700-1721)⁵⁴ ukázal, že pro 2. polovinu 17. století v ortelních manuálech nejsou oproti manuálům říčanským zachyceny žádné případy navíc, ovšem nejsou tam zachyceny ani ty, které říčanský soud prokazatelně řešil v součinnosti se soudem apelačním (rozsudek apelačního soudu opsaný v říčanském manuálu) a které by tam tedy rozhodně být měly. Za současného stavu bádání, kdy přes nesporně mimořádný význam pramenů vzniklých činností apelačního soudu dosud postrádáme jejich detailní zpracování, není možno podat uspokojivé vysvětlení skutečnosti, že v ortelních manuálech nejsou zapsány případy, které apelační soud prokazatelně rozhodoval. Z konzultace se správcem fondu vyplynulo, že tato situace není úplně výjimečná.⁵⁵ V literatuře se setkáváme spíše se vcelku

⁵² NUHLÍČEK J. a kol. *Státní ústřední archiv Praha. Průvodce po archivních fondech II.* Praha: Státní ústřední archiv, 1955. s.

⁵³ NA Praha, fond Apelační soud, sign. 25/307, inv. č. 141, Knihy ortelů – česká řada (1658-1671); NA Praha, fond Apelační soud, sign. XV.F.12, inv. č. 142, Knihy ortelů – česká řada (1672-1681); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/341, inv. č. 143, Knihy ortelů – česká řada (1682-1686); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/342, inv. č. 144, Knihy ortelů – česká řada (1687-1692); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/343, inv. č. 145, Knihy ortelů – česká řada (1693-1701); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/344, inv. č. 146, Knihy ortelů – česká řada (1702-1705); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/345, inv. č. 147, Knihy ortelů – česká řada (1706-1708); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/346, inv. č. 148, Knihy ortelů – česká řada (1709-1711); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/347, inv. č. 149, Knihy ortelů – česká řada (1722-1714); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/348, inv. č. 150, Knihy ortelů – česká řada (1715-1716); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/349, inv. č. 151, Knihy ortelů – česká řada (1717-1718).

⁵⁴ NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/244, inv. č. 260, Knihy ortelů – německá řada (1661-1669); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/245, inv. č. 261, Knihy ortelů – německá řada (1670-1676); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/246, inv. č. 262, Knihy ortelů – německá řada (1677-1683); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/249, inv. č. 265, Knihy ortelů – německá řada (1700-1704); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/250, inv. č. 266, Knihy ortelů – německá řada (1705-1709); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/251, inv. č. 267, Knihy ortelů – německá řada (1710-1713); NA Praha, fond Apelační soud, sign. 15/252, inv. č. 268, Knihy ortelů – německá řada (1714-1716).

⁵⁵ Pavel Sedláček, správce fondu Apelační soud, I. oddělení Národního archivu, Milady Horákové 133, P6, tel.: 974 847 827 - ústní sdělení ze dne 1. 3. 2006 - dále se ukázalo, že není úplně jasné, podle jakého

pochopitelnou situaci, že ve smolné knize je zachyceno více případů než v ortelních manuálech apelačního soudu (v lehčích případech městský soud zkrátka nežádal o naučení),⁵⁶ popsán byl i stav, kdy ortelní manuály zachycují případy ve smolné knize nezapsané.⁵⁷

Poprvé se zápis týkající se Říčán objevuje v české řadě ortelních manuálů (kniha i.č. 145, 1693-1701) až roku 1699, tamtéž najdeme další případ k roku 1700, v knize následující (i.č. 146, 1702-1705) se vyskytují už případy tři. 1 v následujících knihách ortelů české řady se naučení říčanskému soudu objevují vcelku pravidelně, o kooperaci s apelačním soudem jsme však bezpečně zpraveni i z říčanských manuálů – kromě jediného případu dvou zlodějů z roku 1715 je všech zbývajících 23 případů zaznamenaných v ortelních manuálech apelačního obsaženo i v manuálech říčanských. Prakticky to opět znamená, že ani vytěžení ortelních manuálů apelačního soudu nevrhne nové světlo na strukturu kriminality projednávané u říčanského soudu. Skutečnost, že od počátku 18. století říčanský soud navazuje pravidelnou spolupráci se soudem apelačním, je přirozeně pozoruhodná a bude o ní pojednáno dále.

Jedním z hlavních přínosů prací zabývajících se hrdelním soudnictvím jsou zjištění týkající se rozporů mezi platnou právní normou a soudní praxí. Aby mohla být konstatována odchylka od normy, je pochopitelně třeba se s touto normou seznámit – v našem případě se jedná o „Práva městská“ Pavla Kristiána z Koldína.⁵⁸ V tomto zákoníku z roku 1579 hledaly až do vydání Josefíny (1707) právní poučení jak soudy královských měst, tak poddanských městeček a odkazy na něj najdeme i v říčanských pramenech. Život venkovské společnosti však byl bezprostředněji regulován jiným typem normativního pramene – poddanskými řády. J. Kalousek ve své edici uvádí poddanské řády pro panství Uhřetěves hned dva.⁵⁹ Zachovaly se v opise z let 1706-1707 v knize, která obsahuje především formule přísah vrchnostenských zaměstnanců, přičemž první písemností je nařízení Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna z roku 1684. Kalousek ale dospěl k závěru, že první poddanský řád následující po těchto formulích je podstatně starší, rozhodně ho ale řadí do období pobělohorského, kdy už panství náleželo

klíče byly rozsudky zapisovány do jazykových řad – vyskytují se případy německých měst v české řadě a naopak, z tohoto důvodu jsem proto pro kontrolu procházel i knihy německé řady.

⁵⁶ PÁNEK, J. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751. *SSH* 8/1973, s. 88.

⁵⁷ PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a metodice studia jeho dějin). *SSH* 13/1978, s. 92.

⁵⁸ JIREČEK, Josef (ed.). Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876. 511s.

⁵⁹ KALOUSEK, Josef (ed.). *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*. Archiv český XXII, Praha 1906, s. 493-511.

Lichtenštejnům.⁶⁰ Druhý řád, který následuje, pochází dle Kalouska z přelomu 17. a 18. století a umožňuje tak zajímavé srovnání, jakým směrem se během přibližně půl století posunuly nároky, které vrchnost kladla na chování svých poddaných.

Tuto práci jsem časově vymezil obdobím 2. poloviny 17. století do josefínské soudní reformy, ke které došlo roku 1707. Trestní zákoník Josefa I. (česky vyšel roku 1708) platil pouze pro české země a byl prvním pokusem o začlenění městských (vrchnostenských) soudů do sféry státní moci a jejich byrokratizaci. *Constitutio criminalis Josephina* především sjednotil postup řízení u všech soudů v zemi a stanovil pravidla inkvizičního procesu pro případy zahajované ve veřejném zájmu.⁶¹ Pokud ovšem proces zahájila soukromá osoba, fungoval nadále proces akuzační, stejně tak Josefina ponechávala v platnosti i normy obsažené v Obnoveném zřízení zemském i Koldínovi. Důležité je zavedení závazného dvouinstančního principu, kdy měl v každém hrdelním případě městský soud žádat o naučení soud apelační.⁶² Tato dobře míněná novinka sice soudní řízení zkvalitnila, zároveň ale i prodloužila a tím pádem i prodražila. Kromě procesních otázek se Josefina dosti podrobně věnovala i personálnímu zajištění výkonu soudní moci: každý hrdelní soud se měl skládat z předsedy a nejméně devíti přísedících (v této době, kdy byly soudy totožné s městskou radou to znamenalo purkmistr a konšelé), stanoveny byly pevné taxy pro soudní personál (kat, soudní posel, rychtář).⁶³ Oproti dřívějším dobám došlo výraznějšího omezení užití útrpného práva, např. po dobrovolném přiznání neměl být provinilec vůbec mučen, děti, staří lidé a těhotné ženy byly z tortury rovněž vyňaty atd.⁶⁴ Rok 1707 (resp. 1708) však není v této práci mezníkem nijak striktním - jelikož manuál i.č. 13 obsahuje případy až do roku 1718, zpracovávám ho pochopitelně celý. Mimo jiné mi to umožní předběžnou odpověď na otázku, zda a jak se nové předpisy promítly do říčanské soudní praxe – definitivní odpověď bude pochopitelně možno poskytnout až po prozkoumání manuálů následujících.

⁶⁰ „Po několika prázdných listech následuje na stranách 73-92 řád poddanský o 61 číslovaných člancích. Čeština v něm jest obstojná, z čehož lze souditi, že byl psán dost dlouho před rokem 1684, ale vždy po převratě Bělohorském za vlády knížat z Liechtenštejna, jakž svědčí dva první články o víře katolické i jiné články se zmínkami o knížecí vrchnosti.“ - KALOUSEK, Josef (ed.). *Rády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*. Archiv český XXII, Praha 1906, s. 498.

⁶¹ Knihovna NM, sál starých tisků (sign. 32 A 7) - Josefa prvního nové právo útrpné a hrdelní pro království České, markrabství Moravské a knížectví Slezské, Praha 1708, f. 23 an.

⁶² MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Panorama, 1988, s. 330.

⁶³ Knihovna NM, sál starých tisků (sign. 32 A 7) - Josefa prvního nové právo útrpné a hrdelní pro království České, markrabství Moravské a knížectví Slezské, Praha 1708, f. 85 an.

⁶⁴ Knihovna NM, sál starých tisků (sign. 32 A 7) - Josefa prvního nové právo útrpné a hrdelní pro království České, markrabství Moravské a knížectví Slezské, Praha 1708, f. 45 an.

Pro výzkum ekonomické podmíněnosti výkonu hrdelního soudnictví, což jsem vytknul jako jeden z dílčích cílů této práce, jsem použil dvou celozemských katastrů – berní ruly z roku 1654 a tereziánského katastru vzniklého o sto let později. Tereziánský katastr sice odráží poměry o více než půl století pozdější, než je chronologické vymezení této práce, k jeho využití mě ale vedly tyto důvody: především porovnání hospodářské a sociální základny hrdelního soudu založené právě na těchto dvou katastrech už bylo provedeno pro jiné soudy a umožňuje tak srovnání s publikovanými pracemi, za druhé toto porovnání bude zcela případné při dalším zpracování říčanských soudních pramenů, které se zachovaly právě až do doby vzniku tereziánského katastru, a konečně za třetí, využití tereziánského katastru je žádoucím pohledem na panství v mírových poměrech. V berní rule se nám totiž panství ukazuje jako takřka úplná pustina, a to navíc pustina liduprázdná, jak vidíme ze soupisu podle víry z roku 1651.⁶⁵ Při srovnání počtu osob v tomto soupisu (283) s počtem obyvatel zachycených v soupisu konzumentů soli z počátku 18. století (2355)⁶⁶ zjistíme, že v polovině 17. století panství obývala přibližně 1/10 osob oproti stavu půl století po válce. Soupis podle víry tedy bezpochyby zachycuje nepřírozený stav populace těsně po válečných událostech, proto jsem se rozhodl jeho údaje nijak dál nezpracovávat – jeho analýza by sice byla zajímavým příspěvkem k demografické situaci na místech zvláště postiženém válkou, o období které nás zajímá by toho ale příliš neřekla (nehledě na to, že demografické charakteristiky získané rozborem soupisu podle víry by výzkum hrdelního soudnictví asi nijak výrazně neposunuly).

⁶⁵ KLÍMOVÁ, Helena (ed.). Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Kouřimsko. Praha: Státní ústřední archiv, 1997, s. 204-212.

⁶⁶ MAUR, Eduard; PÍŠOVÁ, Dagmar (ed.). Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene. HD 18/1994, s. 62-63. Svrchu uvedené číslo je součtem zapsaných dospělých křesťanů (2341) a Židů (14), ke kterému je ještě třeba připočíst děti, které zapisovány nebyly. Početnost dětské složky populace v tradiční společnosti je jedním z hlavních problémů, se kterými se potýká historická demografie. Nemá smysl se těmito otázkami na tomto místě hlouběji zabývat, pokud bychom ale počítali se spodní hranicí odhadů, kterou je 25% dětí, došli bychom k celkovému počtu obyvatel 2 926.

4. Geografické vymezení oblasti a přírodní podmínky

Na panstvích Uhříněves a Škvorec, spadajících soudní okrsek říčanského tribunálu, počátkem 18. století celkem žilo přes 4100 osob,⁶⁷ a to přibližně v 60 venkovských sídlech výrazně zemědělského charakteru.⁶⁸ Území těchto bývalých panství, které dnes leží těsně na jihovýchodní hranici pražské aglomerace, ve 2. polovině 17. století administrativně spadalo do Kouřimského kraje. Říčany jakožto ekonomické a soudní středisko panství leží 8 km východně od jeho administrativního centra sídlícího na zámku v Uhříněvsi. Škvorecké panství se k uhříněveskému přimykalo ze severu, Škvorec je od Říčan 11 km. Tato dvě panství byla ale byla pouze necelou polovinou majetku, který na západě Kouřimského kraje Lichtenštejnům patřil – jejich dominium pokračovalo dále od Prahy na východ obrovským kosteleckým panstvím, jehož středisko v Kostelci nad Černými lesy bylo zároveň sídlem nejbližšího hrdelního soudu v okolí (14 km V od Říčan).⁶⁹ Další soudy najdeme až v širším okruhu přes 20 km – jedná se o Český Brod (23,5 km na S), Benešov (32 km na JV), prvořadý soud v krajském městě Kouřimi byl vzdálen 27,5 km na V. Pro dokreslení prostorových vztahů dodávám, že na pražské Staroměstské náměstí je to z Říčan necelých 27 km směrem na západ.⁷⁰

Říčansko leží na rozhraní dvou krajinných typů: několik kilometrů jižně od města přechází žulová středočeská vrchovina s dosti členitým povrchem a rozsáhlými lesními porosty, táhnoucí se sem od Sázavy, v břidličnatou úvalskou planinu, s průměrnou výškou 350 m.n.m. a rovným reliéfem, rozrušeným především mělkými úvaly kolem vodotečí a ojedinělými vyvýšeninami s maximální výškou kolem 500 m.n.m. Obě panství spadala plně do druhého jmenovaného typu, který skýtá ideální podmínky pro zemědělství. K úrodnosti kraje, kde berní

⁶⁷ Údaje o počtu osob čerpám opět ze soupisu konzumentů soli z roku 1702 – tentokrát jsem se ale snažil zohlednit i dětskou složku. Na panství Uhříněves je uvedeno 2341 křesťanů a 14 Židů (viz výše), na panství Škvorec potom 1076 křesťanů a 9 Židů, celkem tedy 3440 osob + cca 700 dětí = velmi zhruba 4140 osob.

⁶⁸ Tereziánský katastr udává na obou panstvích 59 lokalit, z toho 3 městečka (Uhříněves 42 lokalit, z toho 1 městečko, Škvorec 17 lokalit, z toho 2 městečka). Podle berní ruly je počet sídel o něco nižší (Lichtenštejnové svůj majetek systematicky rozšiřovali), vzhledem k dosti nejasným majetkovým poměrům v roce vzniku tohoto pramene (viz kapitola II.) vycházím ze stavu uvedeném v tereziánském katastru, ačkoliv časovému vymezení této práce by byla bližší právě berní rula. Viz CHALUPA, Aleš; LIŠKOVÁ, Marie; NUHLÍČEK, Josef; RAJTORAL, František (ed.) Tereziánský katastr český. Sv. 2 Rustikál (Kraje K-Ž). Praha: Archivní správa ministerstva vnitra. 1964, s. 76-80.

⁶⁹ Nepravidelně fungovaly i soudy v o něco bližších obcích Ondřejově a Mnichovicích, jejich činnost byl ovšem zcela nevýznamná.

⁷⁰ Kilometrické hodnoty byly vygenerovány aplikací „Plánovač tras“ dostupnou ze serveru www.mapy.cz

rula u nadpoloviční většiny sídel poznamenává „*rolí ourodný*“ (ve zbytku případů pak „*rolí prostřední*“), kromě nízké nadmořské výšky, s níž se pojí příznivé klimatické podmínky (ve 20. století platí pro tuto oblast následující průměrné teploty: 0 °C v lednu, 20 °C v červenci, 10 °C celoročně)⁷¹ přispívá i výhodné půdní složení tvořené úrodnou hnědozemí převážně hlinitého druhu.⁷² Průměrné hodnoty srážek jsou nižší (450-500mm), oblast je ale protkána hustou sítí vodních toků, protínající jí směrem severo-jihním, které od sebe nejsou vzdáleny více než 2 km (od západu k východu to jsou: Pitkovický potok, Říčanský potok, Rokyta, Výmola, Třebohostický potok a několik bezejmenných vodotečí).⁷³ Na západním okraji Říčan dnes začíná lesní masiv táhnoucí se v šířce cca 10 km téměř souvisle až ke Kouřimi. Dá se předpokládat, že les se v těchto místech nacházel i v 17. století.

⁷¹ Atlas ČSSR, Praha: Kartografie, 1972, s. 4 – mapy „průměrná teplota vzduchu v lednu“, „průměrná teplota vzduchu v červenci“, „roční průměrná teplota vzduchu“

⁷² SPIRITANZL, J. Půdy v Československé republice. In Československá vlastivěda, Díl 1. Příroda. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1930, s. 451 an.; Atlas ČSSR, Praha: Kartografie, 1972, s. 8 – mapy „druhy půd“ a „typy půd“

⁷³ Okolí Prahy – východ. Turistická mapa 1:50 000, edice Klubu českých turistů č. 37. Praha: 1992 (1. vydání), čtverce B 3-5 a C 3-5.

I. PRÁVNÍ SYSTÉM VE STAVOVSKÉ DOBĚ

Výzkum dějin kriminality a hrdelního soudnictví – byť pojímaný jako součást sociálních právních dějin – přirozeně úzce souvisí s právní historií. Proto považuji za vhodné předvést alespoň hrubý náčrt dané problematiky také z tohoto hlediska.

Především je třeba říct, že ačkoliv se pojmu „trestní právo“ pro stavovskou dobu běžně užívá i v obci právních historiků,⁷⁴ jedná se v tomto případě o anachronismus. Rozdělení jednotlivých právních odvětví je dílem doby moderní, středověk ani raný novověk trestní právo jako takové neznal. K dělení na proces trestní a civilní nedocházelo, stejně jako se nerozlišovalo mezi právem soukromým a veřejným,⁷⁵ což bylo např. příčinou toho, že řada závažných trestných činů byla ponechána soukromé iniciativě.⁷⁶ Další podstatnou odlišností od dnešního pojetí práva je skutečnost, že raně novověká společnost zachovávala princip personality práva a každá z jejích složek se tak řídila zcela jiným právním systémem – to platilo i pro systém práva trestního. V důsledku toho byly soudy nuceny vyrovnávat se s kolizí práv, která nastala při konfliktu příslušníků různých stavovských skupin. Nejznámější je v tomto směru kolize práva šlechtického a městského, která byla v běžném životě tehdejší společnosti tak častá a zároveň tak závažná, že si roku vynutila zvláštní právní úpravu (Svatováclavská smlouva z roku 1517). Z hlediska vztahu trestního práva a společenského postavení pachatele je pro nás ale spíše než poměr mezi šlechtou a městy zajímavější právní postavení poddaných v trestním řízení.

Zde je třeba rozlišovat mezi činy spáchanými uvnitř panství, tj. v rámci jurisdikce příslušné vrchnosti, a činy spáchanými mimo hranice panství. Pokud se poddaný dopustil trestného činu mimo území ovládané svojí vrchností, anebo vůči osobě kteréhokoliv stavu, která

⁷⁴ viz např. základní titul k tomuto tématu z pera Karla Malého, který nese název *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*.

⁷⁵ MALÝ, K. Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 7.

⁷⁶ např. vražda - s výjimkou vražd politicky motivovaných a spáchaných na představitelích státního aparátu - byla ve šlechtickém právu ponechána soukromé iniciativě až do Obnoveného zřízení zemského (1627) – viz MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 19.

nepříslušela pod vrchnostenskou pravomoc jeho vrchnosti, platila jeho omezená právní odpovědnost za tyto činy.⁷⁷ Prakticky to znamenalo, že vrchnost odpovídala za svoje poddané. Tato odpovědnost mohla být realizována buď vydáním provinilce soudu, který jeho delikt projednával (potom byl poddaný osobně trestně odpovědný), anebo náhradou škody, kterou způsobil.⁷⁸ Žalobce obviňující poddaného musel vždy nejprve zjistit, ke které vrchnosti přísluší, a pak se této vrchnosti dotázat, zda poddaný nejednal na její příkaz (v takovém případě by poddaný vůbec nemohl být trestně stíhán). Na druhou stranu pokud byl poddaný poškozenou stranou, nemohl se práva domáhat osobně, nýbrž výhradně skrze svou vrchnost. Omezená právní subjektivita poddaných se uplatnila až v rámci panství: poškozený tady mohl vystupovat vůči poddanému stejné vrchnosti jako půhonce a pachatel mohl být poháněn. Radikálně odlišná byla situace v případě, kdy byl poddaný poškozen vlastní vrchností – ve středověku ještě královské soudy stížnosti poddaných na vrchnost připouštěly (a tím *de facto* uznávaly jejich právní subjektivitu), od 2. poloviny 15. století však tato praxe ustávala a v raném novověku se již setkáváme se stavem, kdy se žaloba na vlastní vrchnost stala trestným činem.⁷⁹

Podstatně odlišný od dnešní doby byl také raně novověký systém trestů a jejich uplatňování. Systém trestů byl vymezen toliko v právu městském, a to až koncem 16. století v Koldínově zákoníku. Hned první článek oddílu „*De poenis*“, kde se výslovně uvádí „*pokuta jest přísná pomsta, již k ztrestání přicházejí všelijací veystupkové lidští*“,“⁸⁰ nás nenechává na pochybách, co bylo v raném novověku smyslem trestu. V dalších člancích následuje rozdělení trestů na „*poenae ordinariae*“, které jsou stanoveny zákonem, a „*poenae extraordinariae*“, které se ukládají „*vedle spravedlivého soudcův uvážení*“. Prostor pro libovůli v ukládání trestů je z tohoto dostatečně zřejmý.⁸¹ Nešlo ale jen o volnou úvahu při ukládání trestu, ze staré zásady římského práva „*nullum crimen sine lege et nulla poena sine lege*“ totiž neplatila ani její první část. Soudci tak mohli, či

⁷⁷ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 26.

⁷⁸ K Malý k tomuto dodává, že „*této odpovědnosti za poddaného korespondovala pak odpovědnost poddaného vrchnosti, která byla tak výlučná, že dokonce ani panovník nesměl vydat poddanému 'bezpečný list' (glejt), který by ho ubránil vůči jeho pánovi.*“ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 26.

⁷⁹ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 28.

⁸⁰ JIREČEK, Josef (ed.). *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jejich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha: Všehrd, 1876, s. 299 (článek M I.)

⁸¹ Ještě větší prostor existoval v právu zemském, kde dle K. Malého „*celá řada právních ustanovení vůbec nestanovila určitou sankci a spokojovala se obecnou klauzulí, že pachatel bude potrestán, jak 'právo stanoví', jaký je obyčej, či jak 'král či páni rozhodnou'....*“ – viz MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 29.

dokonce měli, trestat i jednání, které sice nebylo zákonem vymezeno jako trestné, ale jim trestuhodné přišlo (z tohoto pojetí mimochodem vycházel ještě trestní zákoník *Constitutio criminalis Theresiana* přijatý roku 1768).

Přehled trestů, které by měly následovat po různých deliktech, najdeme jako přílohu Koldínova zákoníku s názvem „Pokuty právy městskými obsažené a v jistý pořádek uvedené skrze Jana Kristiána z Koldína“.⁸² Tresty se zde dělí do pěti skupin: trest smrti (v nejrůznějších variacích), tresty majetkové, ztráta cti, vězení dočasné či doživotní.⁸³ Trest smrti hrozí u celkem 53 typů provinění, což prakticky znamená, že teoreticky mohlo být v podstatě jakékoliv provinění zločinem hrdelním.

Nemyslím, že by bylo nezbytné rozebírat otázky trestního práva v raném novověku do větších detailů. Spíše než teoretické problémy minulých právních systémů, jejichž řešení přísluší právním historikům, nás spíše zajímá praktická aplikace práva. S tím velmi úzce souvisí problematika organizace hrdelních soudů. Hlavní úlohu zde hrály soudy královských měst, jejichž význam stoupal od 15. století, kdy se města vymanila z bezprostředního vlivu královského podkomořího a rozhodujícím se stal po zákazu brát naučení ze zahraničních měst⁸⁴. Vrchnosti, které neměly právo poprav, stejně jako krajští hejtmané dodávali provinilce k potrestání do královských měst, která zároveň poskytovala právní naučení městům nekrálovským. Hrdelní jurisdikci totiž mohly vykonávat i soudy ve městech poddanských, pokud je na ně přenesla jejich pozemková vrchnost.⁸⁵ Ta mohla hrdelní pravomoc

⁸² JIREČEK, Josef (ed.). *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha: Všehrd, 1876, s. 396-400.

⁸³ Podrobně k problematice trestů u Koldína viz MALÝ, K. K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 308-309.

⁸⁴ ROUČKA, B. Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. *PHS 3/1957*, s. 120.

⁸⁵ Bohuslav Roučka charakterizuje situaci, která se v oblasti výkonu hrdelního práva vyvinula koncem vrcholného středověku takto: „*Hrdelní jurisdikce patřila panovníkovi jako jeden z regálů, při čemž bylo napříště právo na vykonávání hrdelního soudnictví přiznáno jen*

- a) *světským pozemkovým vrchnostem – feudálním pánům z mocných šlechtických rodů, kteří toto právo vykonávali jako svou dědičnou patrimoniální popravu*
- b) *světským pozemkovým vrchnostem – feudálním pánům, kteří tohoto práva dosáhli na základě panovníkem uděleného privilegia*
- c) *duchovním pozemkovým vrchnostem, kterým bylo formou imunity panovníkem propůjčeno právo vykonávat na jejich panstvích hrdelní jurisdikci*
- d) *městům královským, pokud jim je panovník propůjčí zvláštním privilegiem, s výjimkou těch zločinnů, jejichž souzení si výslovně vyhradil pro sebe nebo podkomořího*
- e) *městům nekrálovským, a to v rámci pozemkové vrchnostenské pravomoci městům poddanským, jež mohou oprávnění k vykonávání hrdelního soudnictví dosáhnout přímo od vrchnosti, jedná-li se o města, která jsou na panstvích vrchností uvedených sub a) a výjimečně i sub c), nebo od panovníka, jedná-li se o města na panstvích vrchností sub b) nebo c), popř. i sub a), a města na komorních panstvích královských. Viz ROUČKA, B. Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. *PHS 3/1957*, s. 116-118.*

samozřejmě vykonávat i sama nebo prostřednictvím svých úředníků, a i když jí svěřila soudu v poddanském městě, mohla do řízení libovolně zasahovat (konečnou instancí vrchnost zůstávala i v případě, že se poddanské město obrátilo pro naučení do města královského), případně soud pověřit pouze výkonem trestu. Podstatný zlom v organizaci hrdelního soudnictví znamenal zřízení apelačního soudu roku 1548, což byl akt namířený panovníkem po porážce prvního protihabsburského povstání především proti soudní svrchovanosti královských měst. Podle původního záměru měl apelační soud shromažďovat odvolání od všech soudů v zemi, pro odpor šlechty ale tak široká pravomoc nemohla být realizována a tak se zde shromažďovala především odvolání od soudů městských a těch, proti jejichž rozsudkům bylo možné odvolání (tzn. např. stavovských soudů Slezska a Lužice, ovšem nikoliv zemského soudu českého nebo moravského).⁸⁶ Tento soud sehrál coby první byrokratická soudní instituce v našich dějinách významnou úlohu při prosazování Koldínových městských práv (1579) a svou činností vůbec podstatně ovlivnil praxi městských soudů. Je ovšem třeba zdůraznit, že i přes postupné oslabování bezprostředního vlivu pozemkových vrchností na soudy poddanských měst díky působení apelačního soudu, zůstávala po celé 17. století pro tyto soudy poslední instancí právě vrchnost. K jejich začlenění do sféry přímého vlivu státu (resp. panovnické moci) došlo až s vyhlášením hrdelního řádu Josefa I. roku 1707. Jak už bylo řečeno výše, dle ustanovení Josefiny byly všechny hrdelní soudy v českých zemích (ovšem s výjimkou soudů zemských a některých soudů stavovských) podřízeny apelačnímu soudu, který se stal konečnou odvolací instancí pro rozsudky z těchto soudů a jako jediný směl vydávat právní naučení.⁸⁷ Najdeme tu i různá ustanovení týkající se personálního zajištění soudu (předseda, 9, přísedících, písař, kat), která ovšem namísto zkvalitnění práce soudu vedla spíše k jeho úpadku – za stanovenou mzdu bylo možné získat pouze nekvalifikované osoby, které nebyly schopny samostatně rozhodnout sebejednodušší případ. V průběhu první poloviny 18. století sice došlo k několika pokusům úpadek decentralizovaného hrdelního soudnictví zastavit (mj. posilováním dohlédací funkce krajských hejtmanů), efektivně fungující byrokratický soudní aparát se ale podařilo vytvořit až po radikální reformě roku 1765, po níž zůstalo zachováno pouze 29 soudů.

Druhá polovina 17. století, kterou se v této práci zabývám především, však ještě žádnými reformami poznamenána nebyla a

⁸⁶ MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Panorama, 1988, s. 117.

⁸⁷ MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Panorama, 1988, s. 165.

v Čechách fungovalo celkem 378 městských hrdelních tribunálů,⁸⁸ většinou personálně totožných s městskou radou, a tedy sestávající z lidí bez jakékoliv právní kvalifikace. Totožnost soudu s městskou radou platí i pro Říčany, kde v záznamech některých případů najdeme odkazy na Koldína – je tedy zřejmé, že soud zákoník znal, měl ho k dispozici a používal ho. Konkrétně v Říčanech byl ale mnohem důležitější než jakýkoliv zákoník názor hejtmana panství, který v podstatě určoval celé vedení případu.

Otázkám procesu v raně novověkém soudnictví se systematicky věnuje P. Kreuz.⁸⁹ Ten rozlišuje dva typy procesů: inkviziční a akuzační. První označuje jako typický veřejnoprávní proces na základě veřejné žaloby, který probíhá neveřejně a písemně, přičemž provedení rozsudku naopak veřejné je, a obžalovaný zde stojí vůči soudu v postavení formálně i fakticky nerovném. Tento typ případu byl užíván u závažných terstněprávních provinění a šel ruku v ruce s užíváním tortury. Druhý typ procesu je proces akuzační, který je typickým procesem soukromoprávním, zahájeným na základě soukromé žaloby (ať už ve věci trestní či civilní) a formálně rovnoprávnými spornými stranami. Každý z těchto dvou typů procesů vytváří dle Kreuze specifický druh písemností a poskytuje tak jiný odraz kriminality. Formám procesu zachyceným v říčanském materiálu se budeme věnovat v kapitole věnované diplomatické analýze pramene, už na tomto místě je ale možno říct, že výše uvedené hledisko a z něj plynoucí závěry jsou pro Říčany nepoužitelné, proto jsem se Kreuzem jinak velmi důkladně rozpracované problematice procesu věnoval jen zběžně.

⁸⁸ viz mapu „*Hrdelní soudy v Čechách před vyhlášením patentu z 19. 8. 1765*“ na následující stránce, která je převzata z publikace ROUČKA. B. Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. *PHS* 3/1957, příl. 1.

⁸⁹ Jeho práce k tomuto tématu viz pozn.

II. PANSTVÍ JAKO HOSPODÁŘSKÁ ZÁKLADNA SOUDU

Pouštět se do interpretaci materie vytěžené z raně novověkých soudních zápisů bez předchozí znalosti dobového právního systému by jistě bylo absurdní. Za stejně důležité ovšem považují sociální a ekonomické podmíněnosti fungování soudu, které na jeho činnost rovněž měly nezanedbatelný vliv. Smyslem této kapitoly je tedy načrtnout širší rámec, v němž prameny soudní povahy vznikaly a ukázat jejich sociální, hospodářské a demografické determinanty.

1. Vznik a vývoj panství Uhříněves a Škvorec

Teritoriální, populační a hospodářské zázemí říčanského městského soudu ve 2. polovině 17. století, je dáno vývojem, který začal o třičtvrtě století dříve aktivitami Jaroslava Smiřického ze Smiřic (1513-1597). S tímto bohatým a mocným šlechticem se v západní části Kouřimského kraje setkáváme poprvé roku 1558, kdy se stal majitelem panství Kostelec nad Černými lesy.⁹⁰ Od této chvíle začal podnikavý Smiřický s neúnavnou energií pracovat jednak na zvelebování kosteleckého panství,⁹¹ za druhé, a to je pro nás důležitější, na rozšiřování svého pozemkového majetku v souvislém pásu směrem ku Praze. První krok učinil roku 1572, kdy se naskytla příležitost ke koupi zadluženého říčanského panství, sestávajícího z městečka a jediné vsi Radošovic. Dle dílčí cedule dědických dílů svých statků, kterou nechal roku 1565 vyhotovit rytíř Jan Vostrovec pro vklad do zemských desek, se jednalo sice o nevelké, avšak vcelku lidnaté panství s 46 poplatnými poddanskými usedlostmi (41 Říčany, 5 Radošovice), 6 domy nepoplatnými (2 panské domy v Říčanech, radnice, fara, pivovar a pastouška), 2 pustými panskými dvory a 2 pustými vesnicemi.⁹² Jetřich Vostrovec, poslední majitel panství (1565-69), neměl vůli rozvíjet hospodaření ve vlastní režii a pozemky pustých panských dvorů i vesnic

⁹⁰ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého XI*. Praha: Argo, 1998, s. 11.

⁹¹ Oprava zámku a kostela roku 1561, nákup statků Tuchoraz (1579) a Komořice (1588) – viz ⁹¹ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého XI*. Praha: Argo, 1998, s. 12.

⁹² HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Říčan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 85.

pronajal svým poddaným. Jaroslav Smiřický naproti tomu o režijní podnikání zájem měl, což znamenalo buď obnovit rozparcelovaný panský dvůr, vytvořit správní centrum panství nejlépe v nějakém reprezentativním šlechtickém sídle (v Říčanech byly k dispozici pouze ruiny středověkého hradu) a zvýšit výstav maličkého pivovaru, anebo si tuto nezbytnou základnu vrchnostenského podnikání obstarat jinde. Akvizice panství Uhříněves z roku 1579 svědčí o tom, že Smiřický zvolil druhou možnost.⁹³ K uhříněveskému panství patřilo kromě 9 celých a 14 neúplných vsí i všechno to, co v Říčanech scházelo – panský dvůr, tvrz, kostel, vinice, chmelnice, pivovar, mlýn a obora. Jediné, co bychom na tomto panství hledali marně, bylo městské sídlo. Úloha ekonomického centra panství, ve kterém z rozhodnutí vrchnosti sídlila i soudní stolice, tedy připadla Řičanům;⁹⁴ správa panství se naproti tomu nacházela na zámku v Uhříněvsi.

Expanze Jaroslava Smiřického však nákupem Uhříněvsi zdaleka neskončila. Roku 1589 přikoupil od zchudlého rytíře Václava Strnada nevelký statek Pitkovice (6 poddanských usedlostí, 1 panský dvůr) a o rok později se mu podařilo vykoupit nejvýznamnější šlechtický majetek v sousedství své državy, totiž statky Koloděje, Kralovice, Nupaky a Sibřinu, které nepřežily vypořádávání dědických nároků tří synů rytíře Václava Rouse z Vražkova a na Kolodějích (celkem se jednalo o 10 vesnic, 76 poddanskými usedlostí, 3 panské dvory a zámek v Kolodějích).⁹⁵ Po osmnáctiletém systematickém budování pozemkové državy na Říčansku se Smiřickému podařilo vykoupit 6 rytířských statků, z nichž vytvořil jednotně spravované území o ploše 76,5 km², na kterém se nacházelo 169 poddanských usedlostí a 6 panských dvorů.⁹⁶ Bezdětný hofmistr

⁹³ Již roku 1577 sice Jaroslav Smiřický od dalšího člena rodu Vostrovců odkoupil miniaturní statek Kuří v bezprostřední blízkosti Řičan, ten ale výše uvedené problémy vyřešit rozhodně nemohl. Celý majetek sestával z pěti usedlostí ve stejnojmenné vsi (gruntů sice bylo osm, tři ovšem patřily pražskému purkrabství, a to až do roku 1751), poloviny vsí Voděrádek a Krabošice (po dvou usedlostech) a jednoho většího poddanského gruntu ve vsi Lipanech, který plnil funkci panského dvora. Příklad Kuřího velmi pěkně ilustruje majetkové poměry na Říčansku v 16. století, pro které byla typická majetková rozdrobenost mezi řadu drobných rytířských statků, z nichž se třeba i několik dělilo o jedinou vesnici. Teprve po vykoupení jednotlivých statků Smiřickými a později Lichtenštejny se majetková situace zpřehlednila. Podrobně k této problematice viz HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Řičan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 95 an.

⁹⁴ Říčany fungovaly jako městečko už od svého založení Oldřichem z Řičan roku 1306, ovšem pouze na základě zvykového práva. O písemné potvrzení potvrzení městských práv požádal až Jaroslav Smiřický císaře Maxmiliána II. roku 1575 – originál císařského privilegia povolujícího dva osmidenní jarmarky (v úterý po sv. Marku a úterý po Narození Panny Marie, tj. v dubnu a září), trh každou sobotu a zakládající právo pečeti zeleným voskem je uložen v SOKA Praha-východ, jeho fotografie a přepisy najdeme i v obou historicko-vlastivědných publikacích o Říčanech (TRNKA, Gustav. *Město Říčany v minulosti i přítomnosti*. Říčany: Obec Říčanská, 1913, příl. I.; HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Řičan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 110 an.)

⁹⁵ HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Řičan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 99-101.

⁹⁶ HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Řičan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 102.

královského dvora Jaroslav Smiřický tento úctyhodný majetek spolu se svým kosteleckým panstvím v závěti z roku 1594 určil jako základ nezcizitelného a nezadlužitelného rodového fideikomisu, který bude svěřen vždy nejstaršímu mužskému členu rodu. Jako uvážlivý hospodář takto chtěl zabezpečit další generace svého rodu, který v okamžiku jeho smrti zažíval vrcholné okamžiky rozkvětu a nic ani v nejmenším nenasvědčovalo tomu, že během dvaceti let nadobro zmizí z českých dějin.

Pokud bychom dál sledovali osudy majitelů uhříněveského panství, patřila by kapitola pojednávající o první polovině 17. století bezesporu k těm nejzajímavějším. Tragický osud nezadržitelně vymírajícího slavného rodu, ani jinak velmi pozoruhodné události roku 1621, kdy se riskantní akcí balancující na hraně zákona zmocnil obrovského majetku Smiřických protřelý Albrecht z Valdštejna, však z našeho hlediska nejsou podstatné. Panství jako ekonomická jednotka zůstalo všemi dramatickými dějinnými zvraty prvních desetiletí 17. století zcela nepoznamenáno, a proto není zapotřebí při líčení změn jeho majitelů zabíhat do podrobností. Jako nezbytné se mi jeví zmínit pouze fakt, že roku 1623 se stal majitelem bývalého fideikomisu Smiřických (tj. kosteleckého i uhříněveského panství) český místodržitel kníže Karel z Lichtenštejna, v jehož rodě se panství udrželo až do zániku patrimoniální správy.⁹⁷ Majetek získal koupí od Albrechta z Valdštejna, celá transakce byla ovšem natolik právně pochybná, že se roku 1653 dočkala napadení ze strany panovníka, kterému dle rozhodnutí zemského soudu o rok později obě panství propadla (z tohoto důvodu jsou v berní rula zapsána jako císařský majetek). Po tomto rozsudku začal kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna (1611-1684) vyjednávat se zástupci královské komory a nakonec dosáhl toho, že mu byl majetek po zaplacení náhrady 400 000 zlatých a 20 000 měř žita roku 1655 vrácen.⁹⁸

⁹⁷ Rodová linie pocházející od Karla z Lichtenštejna (1569-1627) vymřela po meči roku 1712. Majitelkou panství se stala dcera Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna (1662-1712) Marie Terezie, provdaná vévodkyně Savojská (1694-1772). Tato bezdětná šlechtična, jejíž vláda trvala šedesát let a přinesla oběma panstvím nebývalý hospodářský rozkvět, odkázala svůj majetek Františku Josefovi z Lichtenštejna (1726-1781), pocházejícímu z linie založené Gundackarem z Lichtenštejna (1580-1658), mladším bratrem Karla z Lichtenštejna (1569-1627). Podrobně k této problematice viz HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Říčan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 206 an.

⁹⁸ HAASOVÁ, Marie (ed.). *Berní rula 18 – kraj Kouřimský I*. Praha: SPN, 1952, s. 8.

2. Hospodářské a demografické poměry na panství Uhříněves a Škvorec

Po nezbytném seznámení se základními fakty o vývoji panství, které bylo zároveň soudním okrskem říčanského hrdelního soudu, nyní přistoupíme k jeho popisu coby hospodářské základny tohoto soudu.

Oproti základu, který vytvořil Jaroslav Smiřický, bylo do poloviny 17. století panství Uhříněves rozšířeno nákupem statku Křenice roku 1615 (28 usedlostí, 2 panské dvory), a zejména pak šesti akvizicemi uskutečněnými roku 1623. Po těchto nákupech přibyly k Uhříněvsi statky Sluštice (23 usedlostí, 1 panský dvůr), Dubeč (32 usedlostí, 1 panský dvůr), Kyje (14 usedlostí, 1 panský dvůr), Jažlovice (4 usedlosti, 1 panský dvůr), Nupaky (20 usedlostí, 2 panské dvory), Kralovice (4 usedlosti, 1 panský dvůr) a Květnice-Dobročovice (20 usedlostí, 1 panský dvůr).⁹⁹ Po vykoupení dalšího panského dvora v Kralovicích, ke kterému došlo roku 1672, se panství přestalo rozšiřovat až do roku 1751 (s výjimkou vykoupení panského dvora v Benicích roku 1732). Součtem poddanských usedlostí uváděných v trhových smlouvách dostáváme číslo 314¹⁰⁰, to se ale liší od součtu osazených a pustých usedlostí, které vyčteme z berní ruly. Důvodem je nenormální situace, v níž berní rula vznikala – uhříněveské panství bylo v roce vzniku katastru Lichtenštejnům konfiskováno, ovšem pouze v tom rozsahu, jaký mělo za Smiřických k roku 1618. Lichtenštejnský majetek nepocházející z majetku Smiřických je zapsán jako panství Plaňany a Nupaky, které ovšem fungovalo pouze v tomto přechodném období a v okamžiku kdy Lichtenštejnové vykoupili svůj zabavený majetek zpátky, došlo k rozdělení vesnic zde uvedených mezi panství Uhříněves a Kostelec. Z administrativního hlediska mělo rovněž velmi spletité osudy panství Škvorec, v berní rule uváděné jako císařský majetek, po znovuzískání Lichtenštejny připojené nejprve ke Kostelci, poté k Uhříněvsi a od roku 1657 vedené jako samostatná správní jednotka.¹⁰¹ Pro nás je důležitá skutečnost, že ačkoliv se na škvoreckém panství nacházela dvě městečka srovnatelná s Říčany (Škvorec a Úvaly), nebyl ani v jednom z nich zřízen hrdelní soud a toto panství spadalo do říčanské jurisdikce – to znamená, že ho budeme považovat za součást

⁹⁹ Všechny údaje převzaty z publikace HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Říčan*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997, s. 102.

¹⁰⁰ Připomínám, že s výjimkou statku Květnice-Dobročovice se všechny nákupy odehrály nejpozději roku 1623, kdy byl kraj třicetiletou válkou ještě zcela nepoznamenan.

¹⁰¹ DOSKOČIL, Karel. *Berní rula 2 - popis Čech r. 1654*. Souhrnný index obcí k berní rule. Praha: SPN, 1953, pozn. 42 na s. 306.

ekonomické základny říčanského soudu a zahrneme ho do našich rozborů.

Obraz panství v berních katastrech

Oblast jihovýchodně od Prahy zůstávala válečných pohrom dlouho ušetřena. Přímo zasáhl celoevropský konflikt na Říčansko až roku 1639, kdy po průtahu Banérova vojska kromě několika vesnic lehla popelem i větší část městečka. Následující rok už nebyla obnovena městská rada a Říčany byly spravovány rychtářem jako obyčejná vesnice až do roku 1643, kdy po další vojenské akci zanikly úplně. Tento stav trval ještě roku 1649, jak dokládá poznámka v Merianově Topografii Čech, kterou cituje G. Trnka. Martin Zeiler, pověřený frankfurtským vydavatelem sběrem podkladů k tomuto dílu, sice o existenci městečka věděl, přes veškerou snahu se ale nemohl dopídit jakýchkoliv podrobností. K lokalitě Říčany tedy nakonec rezignovaně poznamenal: *„Rziczán wird auch ein Stättlein vund Sitz genandt... aber nicht gesagt, wo es gelegen vund weme gehörig seye.“*¹⁰² Ve stejném duchu se nese i dobrozdání o stavu kostelů na panství Uhříněves připojené k soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Hejtman Štefan Forchheymer z Jakešova zde píše: *„Na témž panství J.M.Kniž. auřinovském kostelův s farami za předešlých let pokojných bejvalo totiž v Auřinovi, Kralovicích a měst. Říčanech totiž 3. Kdežto od starodávna farář chován býval, ale nyní skrze ten běh vojenský všecky spálený a do gruntu zbořený jsou, aniž odkud možnosti není je tak brzy vyzdvihnouti, kostelův filiálních na témž panství, avšak pustých, spuštěných a větším dílem bez zvonův nachází se 9. ...“*¹⁰³

Po tomto úvodu nás již tolik nezaskočí údaje o počtu pustých usedlostí zachycených v berní rule, které na první pohled vyhlížejí skutečně děsivě. (Čísla byla pro přehlednost sestavena do níže uvedených tabulek.) Na panství Uhříněves je evidováno celkem 30 sídel (včetně městečka Říčán),¹⁰⁴ z nichž 7 je zcela pustých a v polovině

¹⁰² Citováno dle TRNKA, Gustav. *Město Říčany v minulosti i přítomnosti*. Říčany: Obec Říčanská, 1913, s. 108.

¹⁰³ KLÍMOVÁ, Helena (ed.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Kouřimsko. Praha: Státní ústřední archiv, 1997, s. 212.

¹⁰⁴ Městské lokality sice bývá zvykem vyhodnocovat odděleně od vesnic, v tomto případě se mi ovšem tento přístup nejevil jako smysluplný – poddanské městečko Říčany si stejně jako jeho okolí po celé 17. i 18. století uchovávalo silně zemědělský ráz a zejména v letech po třicetileté válce se ani svou velikostí nijak nelišilo od běžné vesnice.

zbývající je počet zpustlých usedlostí větší než počet osazených. Ještě extrémnější hodnoty se vyskytují na panství Škvorec, kde najdeme 13 lokalit (včetně městeček Škvorce a Úval). Zcela pusté byly sice pouze 2, ovšem na druhou stranu opět pouze ve 2 lokalitách počet osazených usedlostí převyšoval počet pustých. Tři čtvrtiny pustých na Škvorci jsou pak číslem opravdu výjimečným i ve srovnání s údaji pro mimořádně zpustošená panství v Polabí, ke kterým dospěl E. Maur. Z jím zkoumaného souboru deseti komorních panství zanechala válka nejmenší škody (11%) na Křivoklátsku ukrytém v nepřístupných lesích stranou hlavních komunikačních tahů, naproti tomu krušovické panství ležící na hlavní zemské silnici bylo zničeno z 50%, panství poděbradské a brandýsko-přerovské, ležící rovněž na důležitých komunikačních trasách a navíc skýtající výhodná zimoviště armádám, byla zničena ze 49%, resp. 54%¹⁰⁵.

Tyto údaje odpovídají tomu, co jsme zjistili pro panství Uhříněves, které leželo v úrodné severní části Kouřimského kraje, podobající se nepříliš vzdálenému Polabí. Důležitým faktorem byla také důležitá komunikace z Prahy do Benešova, která Říčanskem procházela, a podél níž se táhne souvislý pás zaniklých vsí. O výjimečném zpustošení severozápadní části Kouřimska se v obecné rovině hovoří i v úvodu k edici berní ruly¹⁰⁶. Otázku postižení Říčanska třicetiletou válkou tedy můžeme uzavřít konstatováním, že bylo - stejně jako jeho širší okolí - postiženo nesmírně těžce.

Tabulka 1 – Majetková struktura usedlého obyvatelstva a počet poustek na panství Uhříněves dle berní ruly¹⁰⁷

	OSEDLÍ	PUSTÝCH	CELKEM	PODÍL PUSTÝCH
Sedláci	72	85	157	46 %
Chalupníci	29	50	79	63 %
Zahradníci	2	9	11	82 %
CELKEM	103	144	247	58 %

¹⁰⁵ MAUR, E. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *AUC Phil. et. hist.* 3/1972, s. 28.

¹⁰⁶ HAASOVÁ, Marie (ed.). Berní rula 18 – kraj Kouřimský I. Praha: SPN, 1952, zvl. s. 20-22.

¹⁰⁷ Obě tabulky zpracovány dle údajů uvedených v publikaci DOSKOČIL, Karel. Berní rula 2 - popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí k berní rule. Praha: SPN, 1953, s. 305-306.

Tabulka 2 - Majetková struktura usedlého obyvatelstva a počet poustek na panství Skvorec dle berní ruly

	OSEDLÍ	PUSTÝCH	CELKEM	PODÍL PUSTÝCH
Sedláci	25	73	98	75 %
Chalupníci	12	41	53	77 %
Zahradníci	0	5	5	100 %
CELKEM	37	119	156	76 %

Se zánikem usedlostí jde ruku v ruce depopulace oblasti. Berní rula jakožto daňový soupis eviduje pouze poplatné hospodáře a nedozvídáme se z ní proto nic o neusedlém obyvatelstvu, vyšších společenských vrstvách, ale ani např. poddaných hospodařících na dominikální půdě. Naproti tomu většina obyvatelstva je zachycena v tzv. soupisu podle víry z roku 1651, který umožňuje sledovat řadu důležitých demografických ukazatelů a při tázání po charakteru populace v polovině 17. století je pramenem prvořadým. S výjimkou několika málo oblastí se zachoval pro celé území Čech a máme ho k dispozici i pro panství Uhříněves.¹⁰⁸ Soupis zde eviduje 283 obyvatel (v drtivé většině nekatolíků s nadějí na obrácení), což je vzhledem k velikosti panství velmi málo – zvláště pokud uvážíme, že 76 z nich (tj. přibližně čtvrtina) je zapsána u 3 panských dvorů. Zhruba 200 obyvatel evidovaných na panství s 30 sídly je bezpochyby důsledkem postižení panství válkou, které – jak bylo řečeno výše – bylo opravdu značné. Situaci můžeme opět srovnat s podobně postiženým Polabím, které bylo dle E. Maura na sklonku války v důsledku útěku obyvatelstva „téměř liduprázdné“.¹⁰⁹ Provést demografický rozbor emigrační a depopulační oblasti je samozřejmě možné, výsledná zjištění by ovšem vypovídala pouze o zcela abnormální situaci v těsně poválečném období a bylo by proto dost problematické z nich činit obecnější závěry např. o věkovém složení, rodinných strukturách či počtu čeledi v daném místě o několik let později. Coby vyhrocená krajnost vynikne 283 osob uváděných soupisem podle víry např. při srovnání se soupisem konzumentů soli z roku 1702, který na uhříněveském panství eviduje 2 355 obyvatel.¹¹⁰ Zjistit cokoliv bližšího o charakteru populace z tohoto pramene odrážejícího běžný mírový stav populace bohužel není možné, neboť jeho smyslem bylo zjistit pouze

¹⁰⁸ viz pozn.

¹⁰⁹ MAUR, E. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *AUC Phil. et. hist.* 3/1972, s. 25.

¹¹⁰ MAUR, Eduard; PÍŠOVÁ, Dagmar (ed.). Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene. HD 18/1994, s. 62.

sumu konzumentů bez dalšího rozlišení – kromě počtu obyvatel se tedy nedozvíme vůbec nic.

Berní soupisy jsou přirozeně mimořádně vhodným pramenem pro poznání sociální struktury usedlého poddaného obyvatelstva. Poměry zachycené v berní ruli v podstatě odrážejí poměry předbělohorského období, kterým se důkladně zabýval Josef Petráň.¹¹¹ Obecnou tendencí podle něj od počátku 17. století bylo postupné rozdrobování velkých selských usedlostí a nárůst počtu chalupníků, tzn. střední majetkové vrstvy, na jejich úkor. Tento trend potvrzuje E. Maur na komorních panstvích i v 2. polovině 17. století v ještě vzrůstající míře. Příčinu úbytku velkých selských usedlostí přitom spatřuje především v nerentabilitě udržování velkých statků, z nichž bylo třeba odvádět vysoké dávky různého typu (chod velkého hospodářství navíc bylo možno zajistit jen s pomocí placené čeledi), přičemž výnosy z prodeje obilí byly dosti nízké.¹¹²

Při pohledu na první dvě tabulky je zřejmé, že tato teze pro naše panství naprosto neplatí. V berní ruli převyšuje počet sedláků chalupníky dvojnásobně, a to na obou panstvích. Kupodivu se tato situace takřka nezměnila ani po sto letech, neboť tereziánský katastr řadí na panstvích Uhříněves a Škvorec do této kategorie 62%, resp. 66% hospodářů. Tereziánský katastr navíc na rozdíl od berní ruly pracující se třemi kategoriemi (sedlák-chalupník-zahradník) zavedl jemnější dělení do šesti majetkových kategorií dle výměru obdělávané půdy – díky tomu je snadné zjistit, že drtivá většina sedláků na sledovaném území patřila do nejvyšší kategorie nad 60 strychů (na Uhříněvsi to bylo 40% z celkového počtu hospodářů, na Škvorci dokonce 51%).

¹¹¹ PETRÁŇ, Josef. *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha: ČSAV, 1964, s. 53-60.

¹¹² MAUR, E. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *AUC Phil. et. hist.* 3/1972, s. 40.

Tabulka 3 – Majetková struktura usedlého obyvatelstva na panství Uhříněves dle tereziánského katastru

OSEDLÍ	POČET	PODÍL NA CELK.POČTU
do 1 str.	4	1,3 %
1 – 5 str.	10	3,3 %
5 – 15 str.	18	6 %
15 – 30 str.	30	10,1 %
30 – 60 str.	67	22,5 %
přes 60 str.	118	39,7 %
CELKEM	297	100 %

Tabulka 4 – Majetková struktura usedlého obyvatelstva na panství Škvorec dle tereziánského katastru

OSEDLÍ	POČET	PODÍL NA CELK.POČTU
do 1 str.	12	6,7 %
1 – 5 str.	4	2,2 %
5 – 15 str.	12	6,7 %
15 – 30 str.	31	17,4 %
30 – 60 str.	28	15,7 %
přes 60 str.	91	51,1 %
CELKEM	178	100 %

Závěrem zbývá říci, co zjištěné majetkové poměry na uhříněveském a škvoreckém panství znamenaly pro fungování hrdelního soudu v Říčanech. Jaroslav Pánek určil jako minimální hospodářskou bázi, která vůbec umožňuje zajištění jurisdikce po technické a finanční stránce, počet 60 hospodářů a 40 řemeslníků ve městě, které leží na panství s více než 200 hospodáři. Dlouhodobě a pravidelně přitom podle něj mohly svou funkci plnit jen soudy na velkostaticích, kde bylo více než 400 hospodářů.¹¹³ K těmto údajům dospěl po rozboru fungování 7 soudů na Vlašimsku. Zde se 42 procesy mezi lety 1575-1753 relativně nejlépe fungoval soud ve Vlašimi ležící na panství s 626 hospodáři, a naopak vysloveně živořil soud v Kamberku na panství se 146 hospodáři¹¹⁴ (viz tabulka 5). Srovnáme-li tato čísla s údaji pro panství Uhříněves, kde bylo dle tereziánského katastru 475 hospodářů, patřil říčanský soud jednoznačně do té kategorie, která měla předpoklady pro bezproblémové

¹¹³ PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). ČsČH 32, 1984, s. 708-709.

¹¹⁴ PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16-18. století. SVPP 23/1982, s. 175.

fungování. Toto konstatování se poněkud zproblematizuje, pokud budeme brát zřetel i na počet hospodářů a řemeslníků v lokalitě, kde soud sídlil. Zde Říčany splňují všechny předpoklady pro to, aby v nich fungoval živořící soud potácející se po celou dobu své existence na hranici zániku. Z dochovaných pramenů je ovšem jisté, že říčanský soud fungoval nepřetržitě 100 let a jenom během časového intervalu, kterým je vymezena tato práce, se před ním projednávalo dvakrát více případů než ve Vlašimi za 178 let. Pojednání zkoumající ekonomické zázemí hrdelního soudu tedy lze uzavřít s tím, že pro hladké fungování soudu byla rozhodující hospodářská síla celého území, které spadalo do jurisdikce toho kterého soudu. Velikost lokality, kde sídlil, nebyl v tomto směru rozhodující.

Tabulka 5 – Srovnání ekonomické základny hrdelních soudů¹¹⁵

<i>LOKALITA</i>	<i>HOSPODÁŘI BR/TK</i>	<i>REMESLNÍCI BR/TK</i>	<i>POČET PUSTÝCH BR</i>	<i>HOSPODÁŘŮ NA PANSTVÍ TK</i>
Vlašim	67 / 86	48 / 60	-	626
Kamberk	29 / 33	15 / 14	-	146
Říčany	14 / 31	- / 24	23	475

¹¹⁵ Údaje pro Vlašim a Kamberk převzaty z práce PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16-18. století. *SVPP* 23/1982, s. 175. Jelikož v Říčanech byla většina usedlostí po třicetileté válce pustá, uvádím i počet poustek, jejichž přičtením k počtu osídlených domů získáme realističtější představu o velikosti městečka.

III. DIPLOMATICKÝ ROZBOR MANUÁLŮ ŘÍČANSKÉHO SOUDU

Hned v úvodu je třeba s politováním konstatovat, že problematika městských knih 17. století zůstává stranou pozornosti české diplomatiky. Nemnoho prací zabývajících se metodikou jejich studia vychází z materiálu 16. století, spíše ale doby ještě dřívější.¹¹⁶ Pojednání přímo o pramenech trestně právních obsahují – spíše však v náznacích – předmluvy edic smolných knih, jedinými důkladnými pracemi tak jsou příslušné pasáže v pracích J. Pánka a E. Procházkové o hrdelním soudnictví – některé jejich práce jsou pak na tuto problematiku orientovány výslovně.¹¹⁷

Klasická definice V. Vojtíška, který upozorňuje, že tato by neměla být zaměňována za jejich pouhým výčtem, zní „*knihy městské jsou knihy vedené od úřadů městských k potřebám úředním.*“¹¹⁸ Zdůrazňuje přitom, že se jedná o knihy městskými úřady vedené, nikoliv knihy vydané od vrchnosti. Vývoj městských knih bývá členěn na tři období: v prvním, sahajícím do poloviny 15. století, se většinou užívaly pouze tři druhy knih (pamětní, soudní, finanční); poté následuje období druhé, charakterizované rychlým rozvojem městských knih a jejich užší specializací, což si vynutilo sepsání prvního teoretického pojednání o městských knihách a jejich vedení (*Praxis cancellariae* Prokopa Pražského); a konečně období třetí, po vydání Obnoveného zřízení zemského, které opět přineslo důraz na měšťanskou listinu, dochází k všeobecnému

¹¹⁶ ČAREK, J.; LŮŽEK, B. Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. *SAP* 18/1968, s. 452-477; KASTNER, Q. Kmetický soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. století (Paleografický a diplomatický rozbor městských knih). *SAP* 19/1969, s. 495-517; VOJTÍŠEK, V. Manuály radní Nového města pražského z let 1548-1553 a jejich písaři. In *Výbor rozprav a studií*. Praha: ČSAV, 1953, s. 11-51; VOJTÍŠEK, V. O studiu městských knih českých. In *Výbor rozprav a studií*. Praha: ČSAV, 1953, s. 52.-85.

¹¹⁷ PÁNEK, J. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751. *SSH* 8/1973, s. 71-128; PÁNEK, J. (ed.) *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*. Praha: Ústav čs. a světových dějin ČSAV, 1977. 292s.; PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných spisů). *SSH* 12/1977, s. 129-181; PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestně-právních pramenů). *SSH* 14/1979, s. 71-109; PÁNEK, J. Křivsoudovské kriminální reversy ze 16. a 17. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice kriminálních reversů). *SSH* 15/1980, s. 163-182.

¹¹⁸ VOJTÍŠEK, V. O studiu městských knih českých. In *Výbor rozprav a studií*. Praha: ČSAV, 1953, s. 53.

úpadku městských knih.¹¹⁹ Zvláště pro období druhé, tj. 15.-16. století, existují různé systémy a typologie těchto pramenů.¹²⁰

Všechny práce shodně upozorňují, že podle originálních názvů knih není možné rozdělení stanovit, protože jsou v mnoha případech neúplné, nepřesné a navíc se střídají. Přesto se nyní podíváme na to, co by teoreticky mělo znamenat označení „manuál“, které stojí v názvu obou našich pramenů. Dle již jednou zmiňovaného Praxis cancellariae písaře Prokopa¹²¹ se pod pojmem radní manuál rozuměl deník, do kterého se zapisovalo bez rozdílu všechno, co se před městskou radou projednávalo. Aby tyto zápisy získaly trvalou platnost, musely být přepsány do městských knih, a to za přítomnosti většiny konšelů. K užívání manuálů vedly praktické potřeby běžného života, aby měšťané mohli vyřizovat svá právní pořízení průběžně, a nemuseli s nimi čekat na zasedání soudu (rady).¹²² Toto pojetí najdeme i u Koldína, který v článku F XXXVI hovoří o knihách dočasné platnosti, které nazývá „*protocollum*“ či „*manuál*“ a ve kterých může na žádost stran činit změny samotný písař.¹²³ Lze tedy říci, že manuál byl v 16. století (a toto pojetí se pravděpodobně přeneslo i do doby následující) chápán jako kniha pro činění sice průkazných, ale přesto jen prozatímních zápisů.

¹¹⁹ zpracováno dle ČAREK, J.; LŮŽEK, B. Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. *SAP* 18/1968, s. 453.

¹²⁰ Nejpodrobněji k tomuto viz ČAREK, J.; LŮŽEK, B. Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. *SAP* 18/1968, s. 452-477.

¹²¹ MAREŠ, František (ed.). *Prokopa Písaře N. města pražského Praxis Cancellariae*. Praha: Česká akademie, 1908. 169s.

¹²² To je stručné shrnutí závěru, ke kterému došel V. Vojtíšek na základě rozboru tří novoměstských manuálů ze 16. století - VOJTÍŠEK, V. *Manuály radní Nového města pražského z let 1548-1553 a jejich písaři*. In *Výbor rozprav a studií*. Praha: ČSAV, 1953, s. 24.

¹²³ HLAVÁČEK, I. *Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína a městská diplomatika*. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 284.

1. Charakteristika manuálů

Manuál s inventárním číslem 10 (zkr. M10), který má obsahovat zápisy z let 1667-1675, je papírový foliant o rozměrech 19 x 31 cm v celokožené vazbě slepotiskově zdobené linkami, se zbytky kožených řemínků na přední i zadní desce. Zpráva o rekonstrukci knihy vlepená na zadní přideščí nás informuje o tom, že roku 1983 byla provedena nová celokožená vazba a folia 1, 10, 96-98, 101-103 a 206 byla laminována japonským papírem. Původní papír je jinak ve velmi dobrém stavu, občas jsou potrhane okraje a v zadní části jsou patrné stopy po červotoči. Mechanicky více poškozené jsou přílohy, které byly do knihy přišity dodatečně, a které mají o něco větší formát než původní listy. Celkem má kniha 255 listů bez původního značení, očíslování provedené tužkou v pravém horním rohu je novodobé. Neznačen je list první, který má vodoznak a je označen razítkem „Jubilejní městské museum v Říčanech“ a v horní části jsou dva řádky s textem „1669 19 augusti jest dodán ku právu městys Řičan hamlknecht z Hodova ovčák“. Následuje titulní list knihy nadepsaný „Manuál ouřadu jeho milosti knížete Lichtenštejna (titul) vejsadního městečka Řičan, založený Léta Páně 1667 dne 20 juni“ s podtitulem „K zapisování všelijakých pamětihodných spisův, a spravedlivých rozsudkův, kde, kdo, kdy a co proti příkázáním Božím jest prohrěšil, a podle takových zlých oučinkův zasloužil, a kterého dne z vězení propuštěn. To vše vedle nařízení urozeného vladyky pana Jakoba Morariusu Kolovratského ze Zlaté Hvězdy jakožto v nové od Jeho Milosti Knížete zřízeného hejtmana panství Jeho Milosti Knížete Ouřenovského a Škvoreckého, a inspektora Roztockého, též za správy primase pana Jana Hladíka, toho času povinnost purkmistrovskou držícího.“ Druhá strana titulního listu je prázdná, na dalším listě je zápis o obnovení městské rady v Říčanech a rad ve vesnicích panství, vlastní zápisy případů začínají až na foliu 6a. Folia 2, 3, 4 a 5 byla původně prázdná, dodatečně ale byla využita k zapsání případu z roku 1676. Podobné dodatečné zápisy najdeme na více místech tohoto i následujícího manuálu.

Vlastní kniha začíná na foliu 6a, které jako jediné nese původní označení List 1, a až do folia 107 jsou zápisy psány kontinuálně za sebou a jedním písařem. Rukou tohoto písaře, kterého dle úvodního zápisu o obnovení městské rady a seznamu městských úředníků můžeme identifikovat jako Jiřího Kořínka, je psáno i přibližně 60 folií ze zbývajících 150. Kořínkova velmi úhledná novogotická kurzíva definitivně mizí až po foliu 230, kdy je nahrazena zběžnějším a hůře čitelným písmem Jana Pelikána (k zápisu latinských termínů užívají oba kurzívy humanistické). Tento písař vedl i celý manuál následující a jeho jméno opět poznáváme

ze soupisu městských úředníků. Výskyt nových písařských rukou vedle Kořínkovy po foliu 107 je dán především podstatnou změnou ve vedení knihy. Od této chvíle jsou u případů ponechávány dokumenty došlé k soudu v původní podobě (především se jedná o žaloby, nejčastěji v podobě intimátu od hejtmana panství), písař pořizoval jen zápisy výslechů a rozsudků. Soukromých žalob, podaných jako supliky hejtmanovi (ten je následně předal soudu), je 9, dopisů od hejtmana 37 (psaly je pravděpodobně čtyři písařské ruce, 24 z nich přitom zřejmě psal sám hejtman),¹²⁴ 9 folií je prázdných. Kolem folia 220 se začínají hojně vyskytovat pouhá torza případů, např. pouze soukromá žaloba, osamocený revers nebo výslech, porušována je pochopitelně i jejich chronologie.

Jazykem tohoto, stejně jako následujících manuálů je čeština. V textu je občas užito odborných právnických termínů v původní latinské podobě (graficky odlišeno užitím humanistické kurzívy). Několik dopisů v závěru prvního manuálu je psáno německy, stejně jako rozsudky vydané přímo Lichtenštejnskou vrchností – v tomto případě je ale vždy uveden český překlad. Zkratek se užívá málo a všechny jsou dobře srozumitelné. Jejich užívání bylo společné všem písařům, nedají se vysledovat nějaká specifika. Zdaleka nejvíce užívanou zkratkou jsou iniciály J.K.M(ti) = Jeho knížecí milost(i), případně J.Mti= Jeho Milosti. Počátečním písmenem S se zkracuje slovo svatý a jeho různé formy (S^o=svatého), jedno písmeno je užíváno též jako zkratka pro slovo nebožtík (:N:), případně písmeno N jako náhražka příjmení (N:, N.). Časté je užití zkratk pro vyjádření peněžních jednotek (kopa, míšeňská, groš) a v datacích. U roku se objevuje především LP, řidčeji Ao=Anno, nejběžnější zkratkou je ale uvádění číslice a koncovky bris pro označení měsíce (8bris=octobris, Xbris=decembris). Datace dle církevního kalendáře je naprosto ojedinělá, drtivá část zápisů je datována dnem, měsícem a rokem, přičemž se užívají arabské číslice a v označení měsíců převládá jejich latinská forma.

Manuál s inventárním číslem 11 (zkr. M11), vymezený lety 1676-1680, je opět papírový foliant v novodobě zrekonstruované kožené vazbě, na kterou byly nalepeny původní kožené fragmenty. Jeho rozměr je 20 x 31 cm, na předním i zadním přideštlí jsou vlepena torza zápisů z roku 1676, na zadním najdeme záznam o rekonstrukci knihy provedený E. Beránkovou roku 1983. Listů novodobě očíslovaných tužkou v pravém

¹²⁴ Usuzují tak dle tvaru písma podpisu, který najdeme pod všemi dopisy a který se nejvíce podobá právě písmu těchto 24 dopisů.

horním rohu je 153, první list s titulem „*Manuál právní pro zapisování všelijakých případností, kteréž se při ouřadu J.V.K.M. v Městečku Říčanech vejsadního práva vynacházejí založeny. Letha Páně 1676*“ je nečíslován. Zápisy činěné u soudu jsou psány rukou jednoho písaře, stejně jako ve druhé části manuálu prvního jsou ale k případům přidávány i různé k soudu došlé dokumenty (největší část tvoří 11 dopisů hejtmana, 2 dokumenty jsou soukromé žaloby), a proto najdeme i rukopisy jiné. Jinou rukou jsou psány i dodatečné zápisy na volná místa z pozdějších let (např. folia 35b-37a jsou zápisy až z 90. let). Celkově je obsah knihy dost nepřehledný – pomínu-li výše zmiňované dodatečné vpisy, kterých zase není takové množství, jedná se především o nesouvislost zápisů týkajících se jednoho případu. To znamená, že např. rozsudek je zapsán na zcela jiném místě než příslušná obžaloba a výslech; nezřídka také nacházíme pouhá torza případů (pouze výslech nebo rozsudek).

Torzovitost, neuspořádanost a ledabylost zápisů je vůbec charakteristickým rysem této knihy – tímto by cele odpovídala definici manuálu jakožto knihy určené k běžné, každodenní potřebě pro činění prozatímních zápisů, které budou později zapsány do knih s trvalou platností. Kromě soudních (či právních) manuálů se však žádné říčanské městské knihy nedochovaly a je vcelku opodstatněná domněnka, že ani žádné neexistovaly. Z obsahového hlediska se totiž ve druhém manuálu týká většina zápisů případů nekriminálních (58:40). Mezi nimi se největší počet zápisů týká šacuňků gruntů, dále je zde několik kontribučních seznamů majetku měšťanů, záznamy přijetí do poddanství, závěť a několik majetkových sporů. Změněný charakter knihy dokládá i její název („*Manuál právní pro zapisování všelijakých případností...*“), kde už oproti titulu manuálu prvního, hlásícímu se výslovně především k zapisování „*rozsudkův...proti příkázáním Božím*“, trestně-právní akcent nenajdeme. Dodávám, že z celkem 71 případů v prvním manuálu je kriminálních 60.

Ještě daleko výraznější nepoměr mezi zápisy kriminálními a záležitostmi nesporné povahy nacházíme v následujícím manuálu, nyní evidovaným pod inventárním číslem 12 (zkr. M12), který v sobě zahrnuje léta 1684-1692.¹²⁵ Z celkem 185 zápisů připadá na trestní agendu pouhých 32, tzn. 153 zápisů se týká záležitostí nesporné povahy (přes 80%). Opět zde nacházíme značný počet šacuňků gruntů (23 zápisů, z toho ovšem 2 z roku 1661), oproti předchozímu manuálu se zde objevují výkazy o

¹²⁵ Již v úvodním pojednání o pramenech jsem se pozastavoval nad tříletou prodlevou mezi M11 a M12 – kromě tohoto krátkého úseku jinak dochované říčanské manuály pokrývají celý časový úsek 1667-1757 (byť se počet případů pro jednotlivá léta dost podstatně liší a je pravděpodobné, že pro některé roky se spisový materiál nedochoval). Nepodařilo se mi prozatím zjistit, zda existoval samostatný manuál pokrývající léta 1681-1683, který by se nedochoval, je to však pravděpodobné.

vyšetím obilí na knížecích dvorech (36 zápisů) a záležitosti vojenské (28 zápisů – většinou jde o poznamenání nově zverbovaných rekrutů a výčet nákladů na ubytování a výživu důstojníků i mužstva kvartýrujícího ve městě). Drtivou převahu ovšem mají zápisy týkající se přímo správy města: zápisů o obnovení městské rady, různých osvědčení sousedům (potvrzení o pronájmu polí, zahrad, povolení vyklučení lesa apod.), korespondence týkající se stavebních úprav radnice či zhotovení hodinového stroje a přísah městských zřízenců (servus, ponocný, písař) najdeme 66 (35% zápisů z celkového počtu).

Pozoruhodným rysem této knihy je, že zde často najdeme pohromadě vícero zápisů stejného typu – jelikož zde převažuje nesporná agenda, týká se toto především zápisů správní a hospodářské povahy (šacuňky, obilné výkazy, obnovení městské rady). V knize následující se pak sdružování obsahově podobných zápisů týká i agendy sporné (např. kumulace zápisů o porovnání nařčené cti na konci knihy). Kriminální případy jsou zaznamenány v zásadě chronologicky, i když všechny zápisy týkající se jednoho případu nemusí nutně následovat za sebou (např. rozsudek najdeme až několik folií za záznamem výsledku). Oproti manuálu i.č. 10 (1667-1675) zde většinou schází dopisy hejtmana nařizující zahájení procesu, příp. usměrňující jeho vedení. Přestože kriminální případy nejsou zachyceny naprosto dokonale (v porovnání s manuálem prvním, resp. jeho první částí, která se vzhledem ke všem ostatním knihám jeví jako jakýsi nedostižný ideál), manuál byl veden v podstatě pečlivě, a to třemi písaři: do roku 1686 Jáchymem Macháčkem,¹²⁶ následující tři roky měl vedení manuálu na starosti Jan Jiří Vltavský,¹²⁷ od roku 1689 se pak v písařské přísaze objevuje jméno Jeroným August Lustberger.¹²⁸

Knihy o rozměrech 20x30 cm byla v prosinci 1983 převázána do celoplátěných svěšovacích desek, na které byly nalepeny původní kožené fragmenty. Při převazbě a konzervaci byly pásky ručního papíru vyspraveny i drobné trhlinky na listech, o čemž svědčí strojopisný záznam vlepený na zadním přidešti. Žádnou zprávu o odborné rekonstrukci a konzervaci ale nenajdeme na manuálu s inventárním číslem 13 (zkr. M13), ve kterém najdeme zápisy z let 1692-1718. Na první pohled je ovšem zřejmé, že i tato kniha o rozměrech 21x32 cm byla ošetřena podobným způsobem – zbytky původní kožené vazby jsou vlepeny na vazbu plátěnou novodobou, poškozené listy byly podlepeny. Způsobem vedení se tato kniha od předchozí nijak výrazně neliší –opět

¹²⁶ M12, f. 13b

¹²⁷ M12, f. 26b

¹²⁸ M12, 137b

zde nacházíme případy sporné i nesporné agendy, členěné pokud možné dle věcné souvislosti – názorně je možné tento fakt demonstrovat na záznamu písařských přísah, které se nacházejí tři za sebou na jednom foliu (Samuel Bohemus převzal úřad od Lukáše Čermáka v roce 1692, roku 1700 přísahu složil Jan Šípek a tři roky po něm Vít Janda – další písaře už není možné jmenovitě identifikovat).¹²⁹ U kriminálií, které zde výrazně převažují, není dokumentován průběh celého procesu, většinou najdeme výslechy a rozsudek.

Závěrem této podkapitoly se vracím k tomu, co bylo na začátku obecně řečeno o manuálu coby prozatímním typu městské knihy. Skutečnost, že počínaje druhým manuálem najdeme v říčanských knihách i zápisy týkající se hospodářských záležitostí a správy města, pochopitelně není důkazem toho, že vedle prozatímních manuálů nebyly vedeny i městské knihy – dá se oprávněně namítnout, že do manuálů se zapisovalo vše bez ohledu na typ případu a zápisy byly později přepsány do specializovaných městských knih. Potom by ovšem vyvstala otázka, zda lze u druhořadého poddanského městečka zvíci větší vesnice předpokládat zpracování spisové agendy na úrovni obvyklé ve městech královských. Právě vzhledem k velikosti a významu Řičan, které během třicetileté války prakticky přestaly existovat a po jejím skončení se vzpamatovávaly jen velmi zvolna, vyslovuji domněnku, že veškeré právní zápisy byly činěny pouze do manuálů, které tak jsou jedinou městskou knihou. V tomto směru by jistě bylo zajímavé srovnání se situací v nějaké podobné lokalitě, bohužel mi není známo, že by tato problematika byla zkoumána.

¹²⁹ M13, f. 17a,b

2. Úplnost manuálů

Budeme-li považovat manuály za jedinou městskou knihu, která sloužila pro zapisování sporné i nesporné agendy, vyvstává samozřejmě důležitá otázka po jejich úplnosti.

Celkový přehled o zápisech kriminálních případů i záležitostí nesporné agendy poskytuje tabulka 6. Její sloupce udávají jednotlivé manuály, v řádcích jsou pak rozepsány případy kriminální a jiné, zvláště pro zápisy datované a nedatované. Při pohledu na počet případů kriminálních a jiných vidíme, že zkoumané manuály tvoří dvě dvojice, které si jsou blízké převažujícím typem agendy: zatímco v manuálu prvním a posledním (M10 a M13) dominují zápisy kriminálních případů, manuály M11 a M12 zachycují v letech 1676-1691 především agendu nespornou. Těžko koncentraci největšího počtu zápisů týkajících se městské správy a hospodářských záležitostí do desetiletí 1685-1695 vysvětlit, k této otázce bude třeba se vrátit především po prozkoumání zbývajících dvou manuálů a zjištění poměru jednotlivých typů zápisů v nich. Jednou z možných příčin úbytku zápisů nesporné agendy od počátku 18. století by mohla být i gruntovní kniha začínající rokem 1702 – jelikož značná část nesporné agendy v manuálech připadá na šacuňky gruntů, je pravděpodobné, že tento typ zápisů se po založení gruntovnice činil do ní.

Nedatované zápisy tvoří celkově pouhou desetinu ze všech zápisů a jejich výčet v tabulce 6 má sloužit především jako doplněk k následující tabulce 7, do které jsem rozepsal případy v časovém úseku 1667-1718 podle let a měsíců.¹³⁰ Z tohoto důvodu do ní ale nemohly být zahrnuty právě případy nedatované, na které z celkového počtu 496 připadá 48 (8 kriminálních, 40 nesporných). Rozčlenění této tabulky po jednotlivých měsících je však možná až příliš jemné a názorněji poslouží grafické zpracování datovaných zápisů, které počítá s celými roky.

¹³⁰ Všechny tabulky a grafy podávají přehled případů, nikoliv zápisů – případ může sestávat ze zápisu jediného, většinou se k němu ale váže zápisů více. To platí takřka bez výjimky pro případy sporné, resp. kriminální – u případů nesporného typu je oproti tomu většinou zápis totožný s případem.

Tabulka 6 – Počet datovaných a nedatovaných případů v manuálech

	M10 (1667-1675)	M11 (1676-1680)	M12 (1684-1691)	M13 (1692-1718)	CELKEM
DATOVANÉ krim. příp.	58	38	29	89	214
DATOVANÉ jiné příp.	10	51	135	38	234
<i>DATOVANÉ CELKEM</i>	<i>68</i>	<i>89</i>	<i>164</i>	<i>127</i>	448
NEDATOVANÉ krim. příp.	2	2	3	1	8
NEDATOVANÉ jiné příp.	1	7	18	14	40
<i>NEDATOVANÉ CELKEM</i>	<i>3</i>	<i>9</i>	<i>21</i>	<i>15</i>	48
CELKEM	71	98	185	142	496

Tabulka 7 - Rozložení případů dle let a měsíců (list 1)

Legenda: řádky=měsíce, sloupce=roky, K=kriminální případ, N=nekriminální případ (u číslic v tabulce označuje tyto případy hvězdička *). ?=případy datované pouze rokem, Σ=celkem

	1667	1668	1669	1670	1671	1672	1673	1674	1675	1676	1677	1678	1679	1680	1681	1682	1683	1684	1685	1686	
1		1					1			2		1	1 4*	2 4*					1	1 1*	
2		2*	3						1				4*	2*					1*	1*	
3		3	3							1*	1			1*					1*		
4									1	1	1*	1*	2 3*	4*					1 3*	1 3*	
5		2	1	1									1	1*					2 3*	1*	
6		1	3							1*	1*	1 1*		2 2*					1 1*		
7	3	1	2								1*		5							1*	
8	3	2	1*	1	1			5		2	1*	1 1*		2					3*	1*	2*
9	1	1					1	1			1 1*	1 1*	1 2*						2*	5*	1
10	2	3 1*						1	1 1*	1 1*	2*								8*	1*	
11		1 1*						1		1	1	1			1				1		
12	3									1 1*	1 1*								1	1*	
?							2				1		1 1*						3*	1*	2*
K	12	15	12	2	1	0	4	5	4	6	5	7	11	6	1	0	0	0	7	3	
N	0	4	1	0	2	0	0	0	1	3	8	5	14	14	2	0	0	8	24	13	
Σ	12	19	13	2	3	0	4	5	5	9	13	12	25	20	3	0	0	8	31	16	

Tabulka 7 - Rozložení případů dle let a měsíců (list 2)

Legenda: řádky=měsíce, sloupce=roky. K=kriminální případ, N=nekriminální případ (u číslic v tabulce označuje tyto případy hvězdička *). ?=případy datované pouze rokem, Σ=celkem

	1687	1688	1689	1690	1691	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704	1705
1	1 2*	2	2*	1 1*	1*	1 1*	1*	1*					1*	2*		2	1*	1 1*	
2		1*				1	1*									1 1*			
3	3*		1 2*			2*			1*		1*		2	1*	1*		2*	2	1
4	3*	1*	2*		2*	1		2 1*	1				1*				1		
5	3*	4*	2*	2*		1*	1*							1*		1			
6	1	1*	1	2*	2*		2*	3*	1*		1		1	1		1	1*	2	
7		2*	2		1*				1	2	1					1	1		
8		1	1*								2	1					2		1
9	1*	1*	3*	7*	1 1*	2		2*								2	1		
10	1*		1	6*		1*								1	1 1*		2		1
11			1*							1*				1		1			
12		3*			1	1*		2					1			1	4 1*		
?	6*	4*	1 1*	3*	2*	3*		1*					1*		1 2*				
K	2	3	6	1	2	5	0	4	2	2	4	1	4	3	2	10	11	5	3
N	19	17	14	21	9	9	5	8	1	2	0	1	3	4	4	1	5	1	0
Σ	21	20	20	22	11	14	5	12	3	4	4	2	7	7	6	11	16	6	3

Tabulka 7 - Rozložení případů dle let a měsíců (list 3)

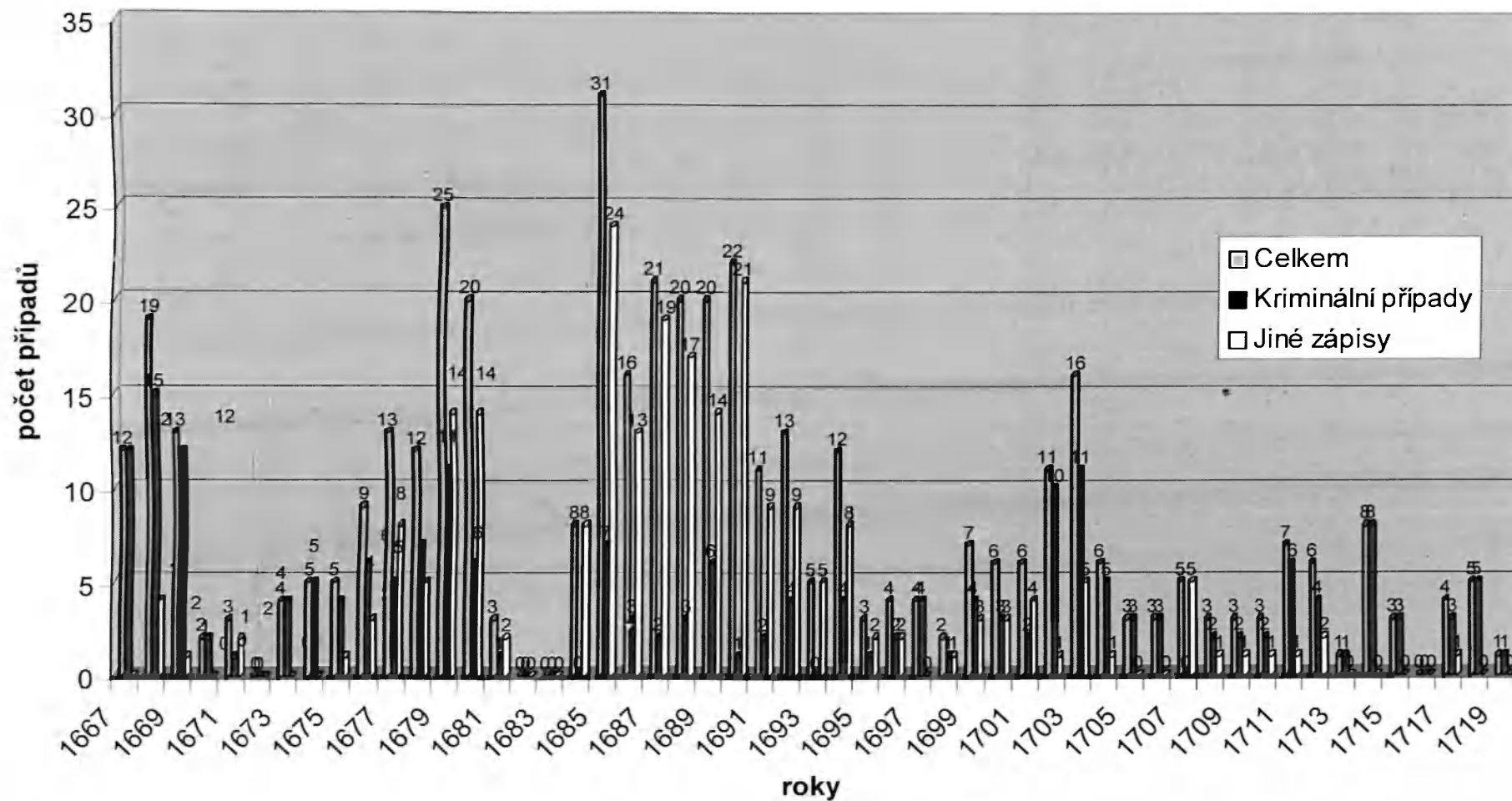
Legenda: řádky=měsíce, sloupce=roky. K=kriminální případ, N=nekriminální případ (u číslic v tabulce označuje tyto případy hvězdička *), ?=případy datované pouze rokem. Σ =celkem

	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717	1718	1719	Σ
1	1	1													20 23*
2		1	1*	1*						1				1	9 15*
3	1					1*	1								15 17*
4					1		1					1	1		16 25*
5	1		1		1				2			1			14 19*
6						1			1				1		19 21*
7				2			1*	1	5	1		1	1		28 6*
8		1				1			1				1		26 10*
9		2					1			1			1		19 26*
10					1*	1	1								16 25*
11						3			1					1*	12 4*
12			1												16 8*
?							1*								6 31*
K	3	5	2	2	2	6	4	1	8	3	0	3	5	1	214
N	0	0	1	1	1	1	2	0	0	0	0	1	0	0	232
Σ	3	5	3	3	3	7	6	1	8	3	0	4	5	1	446

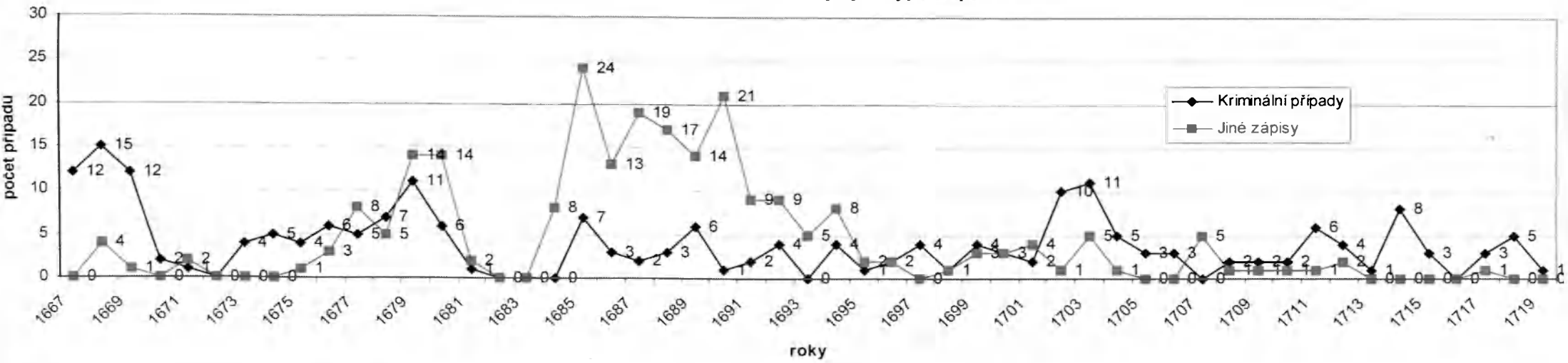
Sloupcový graf (Graf 1) porovnává hodnoty ve třech kategoriích: celkový počet případů, kriminálních případů a jiné případy. Při pohledu na sloupec označující celkový počet případů je nejnápadnější jeho prudké snížení po dosti vysokých hodnotách v prvních třech letech (M10, 1667-1675), které dospívá až k hodnotě 0 roku 1672, načež se pomalu zvedá a dospívá dalšího vrcholu v závěrečných třech letech období zachyceného v M11 (1676-1680). Podíváme-li se ale na sloupce udávající zvlášť případy kriminální a jiné, vidíme že výrazný nárůst počtu případů v posledním třiletí je dán především přibýváním případů jiných než kriminálních. Tyto případy se začínají na celkovém počtu zápisů zřetelně podílet od 2. poloviny 70. let (o tom nejlépe vypovídá vývoj křivky spojnicového grafu), s tím že v jejich závěru počet kriminálních případů překonávají. Trend převažujících zápisů nesporné agendy pokračuje po mezeře v letech 1682 a 1683 způsobené pravděpodobně nedochovaným manuálem, i ve 2. polovině 80. a 90. letech 17. století. Zároveň ovšem křivka udávající celkový počet zápisů ze svého vrcholu v polovině 80. let zvolna klesá a s výjimečnými výkyvy v letech 1702-1703 (částečně i 1714) se ustaluje na ročním průměrném počtu zápisů kolem čísla 5.

Nedá se samozřejmě předpokládat, že by soud projednával každý rok stejný počet případů, výrazný úbytek zaznamenaných kauz z počátku 70. let 17. století se dá ale takto vysvětlit jen stěží. Zvlášť podíváme-li se na křivky grafů v souvislosti s tím, co bylo výše řečeno o vedení manuálů: pokles začíná v období, kdy se z manuálu pomalu vytrácejí zápisy psané rukou Jiřího Kořínka; poté co tento písař mizí úplně (tzn. po foliu 230, roku 1670), nastává hluboký úpadek vedení manuálu a tím pádem i úplnosti zaznamenaných případů. Jejich souvislejší evidence začíná až s příchodem druhého písaře, pod jehož vedením vznikl i manuál druhý. Vzhledem k naprosto vzornému a pečlivému vedení prvního manuálu v letech 1667-1669 by snad bylo možné prohlásit zde zaznamenaný počet kriminálních případů za úplný. Tato teze je navíc podpořena i tím, že počty případů v těchto třech letech jsou dosti podobné (12, 15, 12). Podle toho by bylo možné usuzovat, že i průměrný počet ročně projednávaných případů se pohyboval kolem 10 - z perspektivy celého sledovaného období více než 50 let je ale nutné tuto představu korigovat. Při pohledu na modrou křivku spojnicového grafu (Graf 2 a 3), která v nejdelším úseku svého průběhu osciluje kolem čísla 5, bychom počet zaznamenaných kriminálních případů vyšší než toto číslo měli považovat spíše za výjimku. Dramatičtěji probíhá křivka značící vývoj počtu zápisů nesporné agendy – od náhlého vystřelení koncem 70. let po ještě strmější růst v polovině let 80. po zvolný pokles a ustrnutí pod hranicí 5 zápisů ročně až do konce sledovaného období.

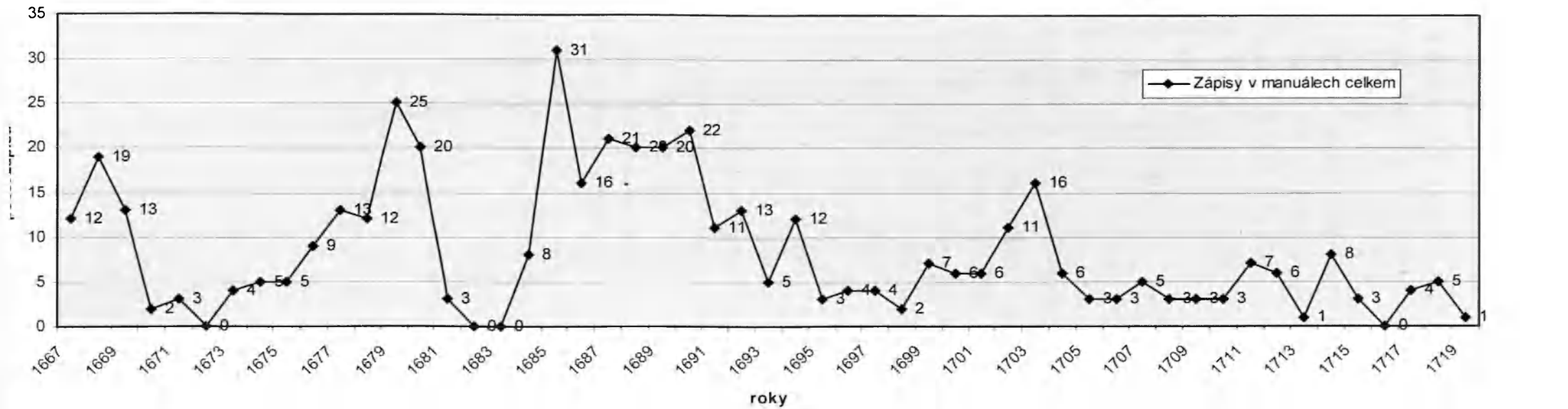
Graf 1 - Rozložení případů v manuálech 1667-1719 dle let

Graf 2 - Rozložení kriminálních a jiných typů zápisů dle let

Graf 3 - Rozložení všech typů zápisů dle let

Již v úvodním pojednání o pramenech jsem informoval o bezvýsledném průzkumu ortelních manuálů apelačního soudu. Přestože od počátku 18. století se v české řadě začínají objevovat i rozsudky zasílané do Říčan, nenajdeme mezi nimi žádný, který by se týkal případu nezachyceného v manuálech. Stejně jako nezmění náš vhled do počtu projednávaných kriminálních případů ortelní manuály apelačního soudu, neovlivní ho ani využití aktového materiálu z archivu velkostatku Uhříněves. Devět kauz, které je možno časově zařadit do sledovaného období, můžeme opět identifikovat s případy zaznamenanými v manuálech. Listy dokumentující případy zlodějů Chadimy¹³¹ (ten je jako jediný zaznamenan v M12, všechny zbývající případy najdeme v M13), Kaprálka a Růžičky,¹³² smilníků Roziny Frantové,¹³³ Anny Krejstedlové,¹³⁴ Maři Kořínkové a Havla Šamona,¹³⁵ vražednice Magdaleny Zelenové,¹³⁶ svatokrádežníka Třísky¹³⁷ a utrhačů Sobotky¹³⁸ a Horáka¹³⁹ vesměs dosahují počtu několika desítek pro jednotlivé kauzy a umožňují tak podstatným způsobem prohloubit pohled na daný případ. Největší díl aktového materiálu připadá na výslechy obviněných, které byly nezdědka prováděny i třikrát, výslechy a přísahy svědků, které v manuálech takřka nenacházíme, v hojné míře je zde zachována i korespondence mezi městskou radou a hejtmanem, v několika případech i dopisy mezi hejtmanem panství a knížetem z Lichtenštejna – tato korespondence je vedena německy, městské radě v Říčanech jsou ale příkazy vrchnosti tlumočeny zásadně česky. S nedatovanými případy z aktového materiálu zachovaného v archivu velkostatku se vyrovnám až po zpracování všech manuálů, pro tuto chvíli jsem je ze zpracování vyloučil. Jedná se především o stížnosti podané hejtmanovi soukromými osobami v záležitostech zhanění či napadení sousedy, jejich počet přitom nepřesahuje 10 kauz a ani při jejich zahrnutí do výpočtů by se výsledek, v němž případy urážek na cti beztak zabírají dominantní postavení, příliš nezměnil.

¹³¹ M12, f. 123 an.

¹³² M13, f. 84a an.

¹³³ M13, f. 35a an.

¹³⁴ M13, f. 43b an.

¹³⁵ M13, f. 45a an.

¹³⁶ M13, f. 85b an.

¹³⁷ M13, f. 39a

¹³⁸ M13, f. 158a an.

¹³⁹ M13, f. 79b

Množství procesních akt v archivu velkostatku jasně signalizuje, že kriminální případy jsou v manuálech zachyceny dosti torzovitě, na druhou stranu to podstatné – obvinění (příp. výslech) a zakončení (rozsudek) - u jednotlivých případů většinou neschází. Problém nastává při interpretaci nenadálého objevení zápisů nesporné agendy koncem 70. let a pozvolné mizení tohoto typu zápisů od počátku 18. století – zde se pravděpodobně nezbyvá než uchýlit k vysvětlení, že nesporná agenda částečně odpadla (vojenské záležitosti), částečně začala být zapisována do jiného typu knihy (gruntovní kniha). Jiná kniha, která by sloužila pro zapisování trestněprávní agendy (smolná kniha), se nedochovala, počet kriminálních případů projednávaných v jednotlivých letech je v dlouhodobé perspektivě v podstatě konstantní, je tedy možné uzavřít s tím, že co do počtu zaznamenaných případů jsou říčanské manuály pravděpodobně dosti spolehlivé.

3. Typy zápisů a jejich charakteristika

Ve smolných knihách najdeme zaznamenané především výpovědi učiněné při útrpném výslechu, ortely a v případě udělení podmíněného trestu reversy. Další písemnosti spojené s řešením případu (zejména korespondence s nadřízenými orgány či jinými úřady apod.) zde zaznamenány nebývají.¹⁴⁰ Pokud se tyto písemnosti mající podobu aktového materiálu zachovaly, řadíme je mezi tzv. smolné spisy. Může se jednat o koncepty vzniklé při jednání samotného městského soudu, nebo písemnosti došlé od jiných institucí různé úrovně, přičemž každý z dokumentů sem řazených odráží určitou fázi procesu, souvisí s ostatními a doplňuje je. První pokus o utřídění této široké palety písemností podal J. Pánek na příkladu smolných spisů městečka Čechtice s tím, že podobné „*se pravděpodobně mutatis mutandis vyskytnou ve všech podobných souborech, zejména ovšem ve smolných spisech z měst a městeček vrchnostenských.*“¹⁴¹ Cílem jeho práce nebylo provedení diplomatické analýzy smolných spisů, nýbrž pouze vyčerpávající přehled písemností, které se v jednotlivých fázích mohou vyskytnout – sám přitom říká, že žádný smolný spis neobsahoval všechny typy písemností, které přicházejí v úvahu. Podíváme-li se na tento výčet, musíme konstatovat, že případy zaznamenané v říčanských manuálech sestávají přesně z těch písemností, které Pánek řadí mezi smolné spisy.¹⁴² Vzniká tak otázka, zda byly manuály opravdu vedeny jako kniha, nebo se jedná především o snůšku svázaného aktového materiálu. Jelikož se manuály ke svému charakteru jakožto knihy přihlašují už nadpisem na titulním listu, zdá se taková otázka na první pohled nesmyslná. První vzorně vedená část prvního manuálu, kde jsou všechny podklady pečlivě přepisovány, rovněž svědčí o podobě manuálu coby knihy. Na druhé straně písemnosti, jejichž opisy

¹⁴⁰ Jelikož smolné spisy zprostředkovávají zajímavý pohled na trestní proces, jsou pochopitelně vítaným doplňkem záznamů ve smolných knihách – z tohoto důvodu je např. A. Verbík s I. Štarhou zařadili do své edice velkobítešské smolné knihy. VERBÍK, Antonín; ŠTARHA, Ivan (edd.). Černá kniha města Velké Bíteše. Brno: Blok, 1979. 342s.

¹⁴¹ PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných spisů). *SSH* 12/1977, s. 142.

¹⁴² Konkrétně v manuálech nalezneme tyto druhy písemností:

1. žaloba formulovaná buď jako nařízení vyšší instance (hejtman panství) soudu (intimát či misív), případně soukromé udání
2. listy k dalším městským tribunálům či úředním orgánům se žádostí o součinnost
3. vyznání obviněných a výpovědi svědků (v dobové terminologii examina a juramenta)
4. žádost o naučení směřovaná nadřízenému orgánu (hejtman, výjimečně apelační soud)
5. intimát či misív od nadřízené instance určující další postup
6. supplika odsouzenec o milost
7. revers (hrdelní revers)
8. žádost o zapůjčení kata
9. souhlas s vysláním kata
10. výčet nákladů na proces

či dokonce originály tvoří záznamy případů v manuálech, náleží mezi smolné spisy. A dále, ve druhé části prvního manuálu najdeme dodatečně přivazovaný aktový materiál, což platí i pro manuál druhý, který navíc obsahuje velké množství různě zpřeházených zápisů a torzovité případy. Ve třetím a čtvrtém manuálu pak nacházíme pohromadě věcně příbuzné typy případů, což může být způsobeno jak dodatečným svazováním popsaných listů, tak i vynecháním několika volných listů za zápisem určitého typu a následné dopisování případů podobného typu, jak je běžné např. v gruntovních knihách. V manuálu č. 12 navíc pod jedním ze zápisů nacházíme výslovnou zmínku „*jest vzadu manuálu psanej*“ (jedná se o poznámku pod škrtem zneplatněným šacuňkem gruntu),¹⁴³ která svědčí o tom, že manuály byly opravdu vedeny jako kniha.

Při pokusu o vysvětlení rozporu mezi formou manuálu a jeho obsahem musíme v první řadě vědět, z jakých zápisů se jednotlivé případy skládají. J. Pánek sice ze smolných spisů čechtických získal vyčerpávající přehled písemností tvořících smolné spisy, ovšem ani v jednom případě neměl k dispozici smolné spisy odrážející průběh případu od začátku do konce. Zejména v první části manuálu č. 10 naopak najdeme dostatek kompletních kriminálních případů, abychom mohli abstrahovat jejich jednotlivé ideální typy. Přestože nás zajímají především kriminalia, vzhledem ke značnému počtu zápisů nesporné agendy následně pojednám i o zápisech tohoto typu.

A. Případ pohnaný před soud ve veřejném zájmu

1. žaloba podávaná výhradně formou intimátu od hejtmana panství
2. výslech provinilce
3. oznámení úřadu hejtmanovi o vykonání nařízených úkonů
4. reakce hejtmana na dodané materiály, stanovení rozsudku formou intimátu
5. zápis rozhodnutí případu (rozsudek, revers)

ad 1) Hejtmanův intimát, který stojí u začátku každého případu, má formu dopisu adresovaného městské radě. Začíná proto inskripcí (adresou) se salutací („*Slovutné opatrnosti pane purkmistře a konšelé městečka Řičan, od Pána Boha všecko dobré vinšují*“), následuje narace uvádějící jméno

¹⁴³ M12, f. 140b

(případně i bližší charakteristiku) provinilce a důvod jeho stíhání („*tohoto Martina, praví se býti svobodným, do vězení šatlaovního a ku právu odsílám*“).¹⁴⁴ Dispozice potom určuje postup, kterým se má soud řídit v zacházení s obviněným a dalším vedení případu („*...za kládu za jednu nohu dáti, ostatek na svobodě. Potom v sobotu examinirovati, kolikrát jest, jaký a jak mnoho obilí a s kým ze dvora J.K.M. brával, od kolika let a kam je dodával, zdali do Prahy nebo do některého mlejna neb do hospody některý, aby dobrovolně pověděl... dobře vostře s pohrůžkami velkými, pouštic na něj strach examinirovati*“). Na závěr přijde datace a subskripce („*Dathum z Ouřenovski dne 5. Januarij letha 1668, Jakub Morarius Kolovratský*“).

Citované příklady pocházejí z jediného dopisu, který je velmi vhodný k tomu, aby posloužil jako modelový příklad: týká se pouze jediného případu, navíc je na něm pěkně vidět, že hejtman předával stran vedení případu vyčerpávající a naprosto jednoznačné instrukce, jejichž splnění striktně vyžadoval. Co se týká otázek, které měly být obviněnému položeny při výslechu, byly tyto vždy připraveny a formulovány hejtmanem. Přímo v dopise, jak jsme viděli výše, se nevyskytují až tak často, hejtman je většinou úřadu posílal ve zvláštním listě (potom v dopise najdeme zmínku o tom, že otázky přikládá).

Řešil-li zrovna soud více případů najednou, mohl být úvodní hejtmanův dopis v případě jednom zároveň reakcí na výslech či stanovením rozsudku v případě druhém. Vyskytují se i případy, že jsou připojeny instrukce či reakce týkající se správních záležitostí města nebo panství.

Zatímco v prvním manuálu se hejtmanovy dopisy (a vůbec opisy korespondence) vyskytují pravidelně, v následujících knihách se postupně vytrácejí.

ad 2) Výslech obviněného následující po objektivně stylizovaném nadpisu s jeho pořadovým číslem a datem („*1. Examen Martina Železného dne 7. měsíce ledna léta 1668*“) má v naprosté většině případů formu otázek a odpovědí, graficky rozdělených do sloupců zabírajících vždy polovinu stránky (výjimečně se objevuje výslech v podobě otázky a pod ní zapsané odpovědi, zcela ojedinělé je pak pouhé zaznamenání odpovědí bez otázek). Obligátní jsou první dvě otázky na jméno a vrchnost („*jaké jest tvé jméno*“ / „*či jsi poddaný*“), ve druhém manuálu se k nim přidává ještě dotaz na vyznání („*jsi-li katolický a dlouholis u svatý spovědi byl*“). Často se objevuje otázka na věk a místa, kde se dotyčný zdržoval a jaké činnosti

¹⁴⁴ M10, f. 61a – tato i následující citace pocházejí z rozsáhlého případu M. Železného a jeho kumpánů, obviněných z rozkrádání panského obilí.

tam vykonával („*kde jsi se nyní zdržoval*“ / „*kde jsi sloužila ten rok*“). Další otázky se týkají přímo konkrétního případu a dle jejich zodpovězení je buď vyneseno rozhodnutí, nebo dochází k výsledku dalšímu. V případě, že první výsledek není vnitřně koherentní, soustřeďuje se opakovaný výsledek především na rozpory v odpovědích (případně na rozpory v odpovědích obžalovaného a jeho spoluviníků či případně svědků). Nejčastějším důvodem opakovaných výsledků ale je, že hejtman vyhodnotí odpovědi uvedené v prvním výsledku jako neuspokojivé (nedostatečně rozvedené, vyhýbavé). Typickým rysem opakovaných výsledků nařízených z těchto důvodů potom je, že jsou obviněnému položeny stejné otázky jako při výsledku prvním. Nezřídka tak dochází k situacím, že se výsledky prakticky dublují. To je jistě dáno i tím, že v absolutní většině případů se jednalo o výsledky dobrovolné, přestože soud v mnoha případech mučením hrozil.

Je otázka, do jaké míry byli zločinci informováni o běžné soudní praxi u jednotlivých soudů, a zda tedy mohli předem odhadnout, jsou-li tyto výhrůžky reálné, v každém případě byly říčanské výsledky ve 2. polovině 17. století provázeny pouze nátlakem psychologickým a v případě vhodného duševního ustrojení vyslýchaného mohl tento v podstatě sdělit soudu pouze to, co sám sdělit chtěl. Zvláště u protřelých zločinců je zřejmé, že vypovídali neúplně a – často s úspěchem - zatvrzele zapírali; křivě obviněným ale zase tato soudní praxe velmi usnadnila obhájení své nevinny.

První útrpné výsledky se objevují až v 18. století, tj. v posledním manuálu, kdy už měl říčanský soud k dispozici i vlastního kata. Po tortuře se většina vyslýchaných doznala, ve 2 případech ale mučení přestáli a byli propuštěni. K mučení se přistupovalo pouze při důvodném podezření ze spáchání závažnějšího trestného činu a vždy po té, co na obvinění spolupachatele popírajícího vinu trval odsouzenec na smrt i těsně před popravou.

Při provádění výsledků hraje důležitou roli těsná závislost soudu na instrukcích hejtmana a jím zadaných otázkách – v případě že soud projeví vlastní iniciativu a položí otázky samostatně, dostane se mu vzápětí ostrého pokárání.

ad 3) Oznámení soudu hejtmanovi, že splnil jeho nařízení, má opět formu dopisu, a proto většinou začíná opět inskripcí se salutací („*Urozený pane hejtmane, nám dobrotivý a laskavý. Zdraví a jiné vše nejprospěšnější dobré od Pána Boha všemohoucího panu hejtmanu vinšujeme a přejeme věrně rádi*“), často se ale setkáváme i s formou, kdy stojí na prvním místě rovnou narace („*Vedle nařízení pana hejtmana tak jsme se poslušně zachovali a škůdce*

J.K.M. jménem Martina Železného ku právu městečka Říčan přijali a ... dne 7. měsíce ledna letha 1668 v místě radním examinirovali“). Jádrem sdělení pak je informace o průběhu výslechu („kterýžto škůdce a zloděj co...v jeho 1. examen zaznamenáno stojí se přiznává, k jinším pak punktům, jako k čarodějnictví... se přiznati nechce“). Za povšimnutí stojí závěrečný obrat „k dalšímu toho povážení panu hejtmanu zanecháváme“, kterým shodně končí veškerá korespondence s hejtmanem. Nejedná se totiž o formalitu, nýbrž o reálný odraz fungování soudu, který fakticky samostatně nečinil žádná rozhodnutí, ale pouze vykonával příkazy hejtmana. Dopis je obvykle zakončen datací a subskripcí (*Dathum v městečku Říčanech 9. dne ledna letha 1668, Purkmistr a konšelé městečka Říčan*). .

Jestliže se v manuálech postupně vytrácejí záznamy dopisů hejtmana iniciující zahájení procesu, platí to tím spíše pro dopisy soudu hejtmanovi, které ve třetím a čtvrtém manuálu už prakticky nenajdeme.

ad 4) Nezávisle fungující soud by po dodání delikventa a provedení výslechu posoudil jeho provinění a vynesl rozsudek – říčanský tribunál ale samostatně nerozhodoval, a proto před zápisem rozsudku nacházíme další hejtmanův intimát, který rozsudek, resp. rozhodnutí případu, stanovuje. Jeho struktura je prakticky totožná s popisem uvedeným v bodě 1. V případě že hejtman považoval dodané materiály za nedostatečné pro zakončení případu, obsahuje jeho dopis další přesné instrukce jak v případě pokračovat, např. další výslech s pohružkou mučení apod. („*Examen Martina Železného pod dathum 7. Januarij jsem přijal a co v sobě obsahuje po přečtení sem porozuměl... jak tomuto podezřelému na jeho jalový slova tak věřeno býti má, o krádeži a což o čarách jakž by se na něj prokázati mohlo, pročez nařizuji, aby zase dobře vostře a s hrozením velikým examinirován byl, aby dříve než na žebřík přijde raději dobrovolně se přiznal, tak aby mohl dříve z vězení vyjiti*“).

Jestliže hejtman nařídil další prošetřování případu, opakuje se cyklus bodů 1.-3. až do okamžiku, kdy uzná za vhodné případ ukončit. Obvykle se opakuje 2x, v těžších případech případech i 4-5x. U závažných provinění se mezi zápisy k případu objevují např. výpovědi svědků anebo korespondence s jinými úřady, jedná-li se o provinilce cizopanského. Všechny tyto písemnosti se k soudu dostávají přes hejtmanovu kancelář. Kromě prvního manuálu tyto typy písemností nacházíme jen výjimečně, to ovšem neznamená, že by se neexistovaly – v archivu uhříněveského velkostatku se u oněch několika případů, které je možné identifikovat s kauzami z manuálů, zachovaly právě spisy tohoto typu.

ad 5) Několik málo zaznamenaných případů končících kapitálním trestem je samozřejmě zakončeno klasickým rozsudkem (od apelačního soudu nebo vrchnosti), drtivá většina případů je ale zakončena reversy – ať už prostými či hrdelními. Dále tedy provedu diplomatický rozbor reversu coby dominantní formy zakončení trestních případů v Říčanech. Podotýkám, že právě revers byl v podstatě jedinou písemností ze všech ostatních částí případu, který soud vyhotovoval samostatně (rozhodnutí o propuštění provinilce na revers samozřejmě učinil hejtman, jeho formulaci však nijak neurčoval).

Stylizace reversů je subjektivní, častý je objektivně stylizovaný nadpis s datací a jménem provinilce (*Revers Vavřince Skočdopole dne 5. měsíce března léta 1668 vykonaný*). Samotný text začíná intitulací („*Já, Jan Vocelka jinak Muzikář ze vsi Dubče...*“) následovaný buď promulgací („*známo činím*“) nebo rovnou narací, kde je specifikován trestný čin včetně uvedení okolností jeho spáchání, eventuálních přímluv a okolností propuštění („*...do vězení sem se dostal...pro příčinu tu, že manželka má svadivši se s Mařou Šilhavou... jí nejprve poprala a já toliko vejš jí taky ještě holí lískovou sem bil, takže vona od toho upadnouc do nemoci po některým dni umřela. Mně pak a mý ženě se ta vina připisuje a přičítá, jako bychom my manželé společně smrti její vinni býti měli. Z kteréhožto vězení nemohouc sobě nikterak pomoci až naposledy urozený vladyka pan Martin Michal Moller, hejtman panství Ouřenovského mně tu milost činí a z toho vězení propustiti nařizuje na tento a takový způsob...*“).¹⁴⁵ Jádrem reversu je následná dispozice, ve které najdeme závazek vydavatele (tj. obviněného) vůči příjemci („*...předně že to pachole sirotka po tý ženě Máři zůstalého na svou starost a péči přijíti jej jako svůj vlastní dítě jak stravou tak oděvem opatrovati chci a přitom slibuji a připovídám, že v té a takové příčině nad žádným jiným člověkem se vymstívati ani jiného navozovati nebudu*“). V závěrečné sankci jsou obsaženy podmínky přestoupení reversu („*pak-li bych se takového nešlechtného chování víceji dopouštěti chtěl*“) a zejména pak trest, který by následoval. Reversy hrdelní samozřejmě hrozí ztrátou hrdla („*bez milosti na hrdle ztrestán býti mám*“), reversy prosté ale mohou obsahovat i jiný druh trestu. S tímto případem se ale v Říčanech nesetkáme, jestliže revers neobsahuje podmínku hrdelní, je trest formulován pouze v obecné rovině („*bez milosti trestán býti mám*“, příp. „*trestán býti mám vedle práva*“). Prakticky se nevyskytuje koroborace, která by měla být dána např. podpisem vydavatele reversu (tj. obžalovaného), zřídka se objevuje aprekace („*Toho mi dopomáhej BO+BS+DS+PM+VSv*“).

¹⁴⁵ M10, f. 5b.

Výjimečně v závěru případu najdeme zápis o rukojmích; po hrdelním rozsudku následují ještě další typy zápisů (žádost o zapůjčení kata, výčet nákladů na popravu, poděkování za zapůjčení kata) – počet těchto zápisů je ale natolik nízký, že nemá smysl se jimi podrobně zabývat.

B. Případ vyšetřovaný na základě soukromé žaloby

1. soukromá žaloba podaná formou suplikace hejtmanovi panství
2. intimát hejtmana nařizující soudu prošetření případu
3. písemné vyjádření pohnané strany, případně výslech
4. porovnání sporných stran
5. oznámení úřadu hejtmanovi o vykonaném porovnání

Typickým představitelem této skupiny případů jsou spory o čest. Zhanění jsou někdy provázena i fyzickým napadením a dala by se kvalifikovat jako ublížení na zdraví, to ale bývá v těchto případech až druhořadé. Půhonce svou žalobou usiluje především o to, aby obecně uznávaná autorita (soud) vyhlásila jeho zachovalost na cti a přinutila k tomuto prohlášení i hánce. Tím nejdůležitějším z výše uvedených typů zápisů tedy je porovnání, které obsahuje jednak prohlášení hánce o nepodloženosti jeho nářku a za druhé deklaruje zachovalost cti půhonce. Z tohoto důvodu se zřídka vyskytují případy sestávající ze všech pěti zápisů. Nejčastěji chybí bod 3. Pohnaná strana sice měla možnost se k žalobě vyjádřit, k podání písemné odpovědi však docházelo pouze v případech, kdy se pohnaná strana cítila sama poškozená a chtěla podat vlastní verzi případu. Pokud ale pohnaný byl ochoten uznat svůj prohřešek a učinit prohlášení o zachovalosti cti půhonce, obešlo se jednání soudu i bez výslechů a rovnou se přikročilo z zápisu porovnání. Často také schází hejtmanův intimát – pokud je uveden, obsahuje pouze stručnou informaci o předání žaloby a především nařízení soudu předvolat sporné strany a přimět je k porovnání. Když toto soud provede, informuje o urovnání sporu dopisem hejtmana – tento článek ale také může vypadnout. Zbývají tedy dvě části nejdůležitější – soukromá žaloba a porovnání.

ad 1) Charakteristické pro soukromou žalobu opět je, že není směřována soudu, nýbrž hejtmanovi panství jako suplika žádající vrchnost o ochranu. Tomu odpovídá i formulace inskripce („*Urozený pane a hejtmane,*

ke mně laskavý. Ku panu hejtmanu skrze tento můj ponížený Memorial se ucházeti a zaneprázdnění činiti přinucen jsouc za odpuštění žádám...“).¹⁴⁶ Následuje velice obšírná narace, popisující do nejmenších detailů jádro sporu i jeho široké souvislosti - při obsahové analýze těchto podání z nich proto lze vytěžit velmi zajímavé poznatky o všedním životě, chování a mezilidských vztazích v určitých situacích (především při popíjení v hospodě). Dispozici vlastně tvoří žádost o ochranu a nápravu křivdy („Pana hejtmana za to pro Boha žádám, že to při sobě povážiti nestíží a jakýmkoliv způsobem témuž Janovi mladýmu Rohoškovi v tom od pana hejtmana bude vyměřeno, aby potomně na budoucí časy ještě větší překážky od něho nebylo. Tou příčinou pana hejtmana pro Boha poníženě prosím, že mě tu křesťanskou lásku prokázati a jeho předvolati dáti, aby to před panem hejtmanem vyznati i taky aby mi další křivda činěna od něho nebyla laskavě naříditi ráčíte.“) Pravidlem je samozřejmě podpis, naopak velmi často schází datace (v textu se sice časová určení objevují, ale pouze relativní, odkazující k tomu kdy se popisovaná událost stala vzhledem k době sepsání žaloby, tj. minulý týden, včera apod.). Jestliže je žaloba do manuálu vevázána v původní podobě, může se datum vyskytovat na straně s adresou, kam vrchnostenská kancelář někdy učinila poznámku, kdy písemnost přijala.

ad 4) Porovnání je stylizováno objektivně a začíná datací („Letha Páně 1668 2 Januarij stalo se porovnání...“)¹⁴⁷ následovanou intitulací se jménem a bližší charakteristikou sporných stran („...mezi Jiřikem Veseckým, kantorem Ouřenovským, a Jiřikem Krabošákem, kovářem Dubeckým“) a poměrně krátkou narací, která se soustředí na vystižení jádra sporu („v příčině jeden druhého na poctivosti zhanění, že jest Jiřík Krabošák jsouce při truňku a dobrým rauši, jeho Jiřika Veseckého, v hospodě Ouřenovský nevážně a nenáležitě zhaněl, a na poctivosti zloupil.“) Dispozici tvoří prohlášení hánce o poctivosti půhonce, případně oboustranné prohlášení o zachovalosti druhé strany („Jsouce pak před ouřad J.K.M. městečka Řičan předvolán... dotčený Krabošák před ouřadem se k ničemuž znáti nechtěl, ale že jsouce při truňku, takového hanění že nepamatuje, jeho pak Jiřika Veseckého že za dobrého a poctivého člověka má a míti bude, jeho jest odprosil. Kdež Jiřík Vesecký...jemu Krabošákovi to odpouští, však na ten a takový způsob, že nechce proti němu nikdy nic mluvit, to jest rukou dáním potvrdil.“) Sankce stanovuje finanční pokutu v případě porušení porovnání a obnovení sporu („Jestli že by pak se víceji Krabošák proti nadepsanému Jiřikovi Veseckému a neb manželce i dítkám jeho, v oči a neb krom oči dopustil, tehdy jemu od ouřadu J.K.M městečka

¹⁴⁶ M10, f. 126a – z obžaloby Jana Rohošky podané Danielem Šebkem roku 1668 pochází i následující ukázka.

¹⁴⁷ M10, f. 56b-57a – z případu Krabošáka a Veseckého pocházejí i následující citace.

Řičan 10 kop míšeňských se vyměřuje.“) Oproti naší ukázce jsou obvykle pokutou výslovně zavazovány obě strany, běžné je také stanovení jejího propadnutí do knížecích důchodů, případně k záduší říčanského kostela. Běžným zakončením je datace II. („Což se stalo v místě radním leth a dne svrchu psaného.“)

C. Zápisy nesporné agendy

Zatímco případy kriminální sestávají z různých typů zápisů, které – jedná-li se o hrdelní provinění, případně kauzu s několika obviněnými – se všemi (opakovanými) výsledky a související korespondencí mohou čítat až několik desítek stran, případy nesporné agendy jsou vesměs totožné se zápisem jediným a zřídka zabírají víc než jediný list.

Přestože poměr jednotlivých typů zápisů nesporné agendy je v jednotlivých manuálech různý, celkově převažují šacuňky gruntů. Po standardní formuli s datací a uvedením zástupce vrchnosti, který vydal příkaz k provedení ocenění nemovitosti („Letha 1686 dne 18 July z nařízení urozeného a statečného vladyky pana Jiřího Raychirta panství J.K.Mti /titul/ Ouřenovského vzáctně zřízeného hejtmana a za inspectora panství Škvoreckého a Roztockého prošacováno jest spáleniště ševcovský Jiříkovi Čubrtovi v městečku Řičanech, tak jakž následuje“)¹⁴⁸ sestává zápis z vyčerpávajícího výčtu všech náležitostí gruntu včetně živého a mrtvého inventáře, pod tímto soupisem je uvedena celková suma. Pakliže se nejedná o spáleniště, které ujímá nový soused, jako v citovaném případě, ale o šacuňk vykonaný v důsledku úmrtí majitele, následuje pod sumou soupis dědiců - „nápadníků“ - na gruntě a vyčíslení jejich nároků. Řičanští sousedé sice mohli kšaftovat, prakticky ale tohoto práva využívali jen velmi zřídka – v manuálech nacházíme pouze několik málo zápisů tohoto typu.

Vedle šacuňků tvoří největší část nesporné agendy zápisy týkající se správy města – vzhledem k nesmírné pestrosti záležitostí, které je možné do této skupiny zahrnout, je velmi rozmanitý i typ zápisů. Nejtypičtějším zástupcem je jistě zápis o obnovení městské rady, s ním souvisí dopis rady hejtmanovi psaný v předvečer obnovení, ve kterém sousedé „dle všeobecného v tomto království spůsobu“ hejtmanovi navrhují osoby vhodné pro výkon úřadu. Dále můžeme do této skupiny můžeme zařadit např. zápis, který má podobu smlouvy o zhotovení hodin, stanovující odměnu hodináře a podmínky, za kterých své dílo vykoná,

¹⁴⁸ M12, f. 164b

nebo korespondenci s hejtmanem týkající se rekonstrukce radnice, položení nové střechy na ní (sousedé hejtmana informovali o nákladech, které si ta která úprava vyžádá či kolik za ní už zaplatili a většinou požádali vrchnost o finanční či naturální příspěvek), případně záznam o škodách napáchaných požárem povstalým z neopatrného zacházení s ohněm v radniční kuchyni. Hejtmanovi byly ovšem adresovány i listy stížné, týkající se – z jejich pohledu - nekalé konkurence jarmarků v okolních městečkách (nejúpornější boj sváděli Říčanští koncem 70. let se sousedy z Kostelce nad Černými lesy, který byl centrem další části Lichtenštejnského dominia).

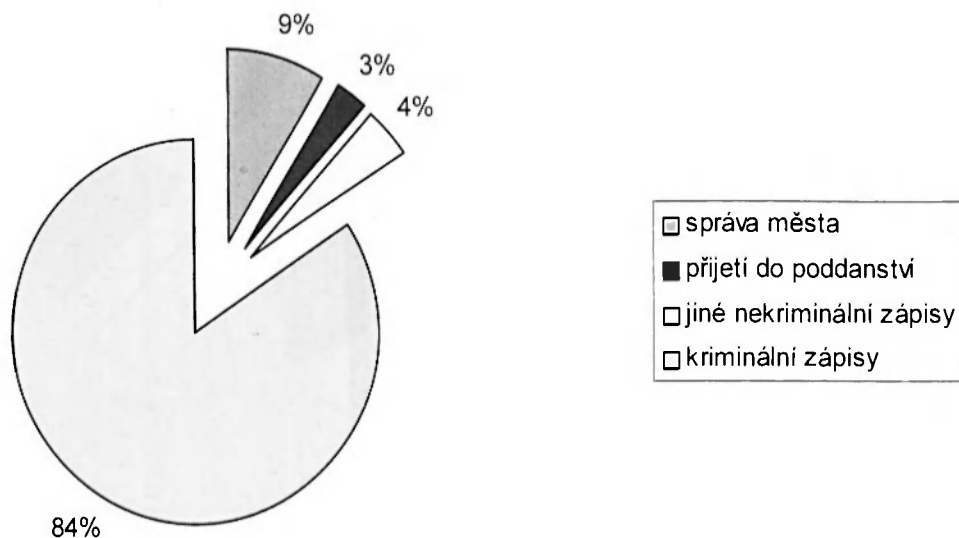
Přes kauzu s jarmarkem (byť ta byla v podstatě sporná) se dostáváme k další skupině nesporné agendy, již jsou zápisy hospodářské povahy: vedle kontribučních soupisů měšťanů či soupisů solních je tato skupina tvořena převážně obilnými výkazy, které se nejčastěji vyskytují v manuálu č. 12 – existence zápisů o výsevu obilí na panských dvorech v říčanských manuálech je věru těžko vysvětlitelná a taky se kromě tohoto manuálu nikde neobjevuje. Podstatně méně často, zato však prakticky ve všech manuálech najdeme soupis pustých gruntů v městečku a rozdělení jejich polí mezi sousedy.

Velká část nesporné agendy připadá i na „*atestace*“ – osvědčení nejrůznějšího druhu. Může se jednat stejně dobře o zápis dosvědčující pronájem obecního mlýna, zahrady, povolení vyklučit kus obecního lesa, tak jako písemné potvrzení poctivého původu synů souseda, kteří se chtějí v jiném městě vyučit řemeslu či dosvědčení zloději, že svůj před lety uložený trest si poctivě odpykal v šatlavě.

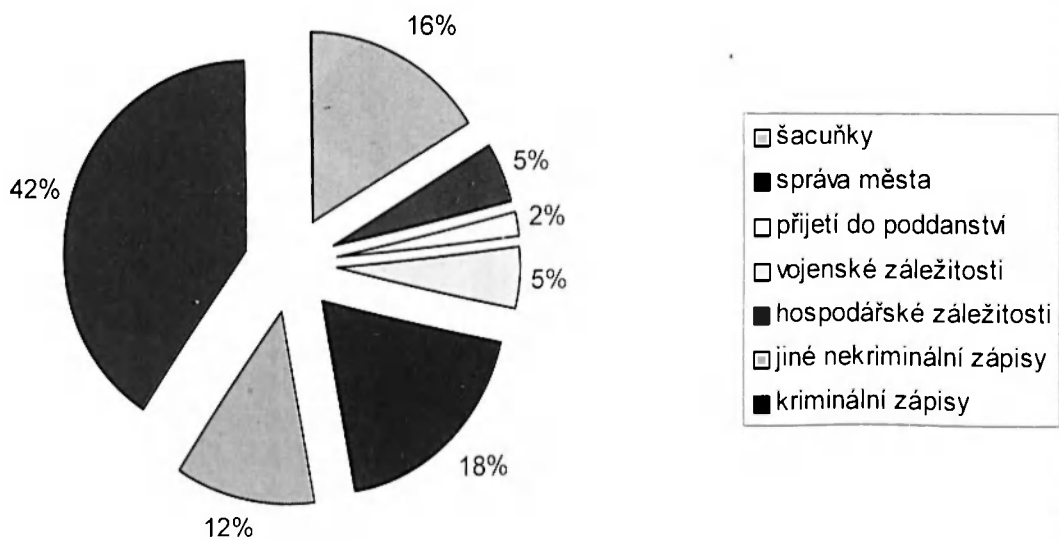
Válka o falcké dědictví, kterou vedla Habsburská monarchie s Francií od roku 1688, je pravděpodobně důvodem masivního nárůstu počtu zápisů týkajících se vojenských záležitostí v manuálu č. 12 (většinou to jsou zápisy o zverbovaných rekrutech a nákladech na pobyt vojáků v městečku). *Atestace* vojákům se sice vyskytují ve všech manuálech, v tomto je jich ale zdaleka nejvíc.

Na následujících stranách předvádím poměr jednotlivých typů zápisů nesporné agendy v grafické podobě (Graf 4-8), při pohledu na tyto grafy také vynikne již několikrát zmiňovaný nepoměr mezi agendou spornou a nespornou v jednotlivých manuálech.

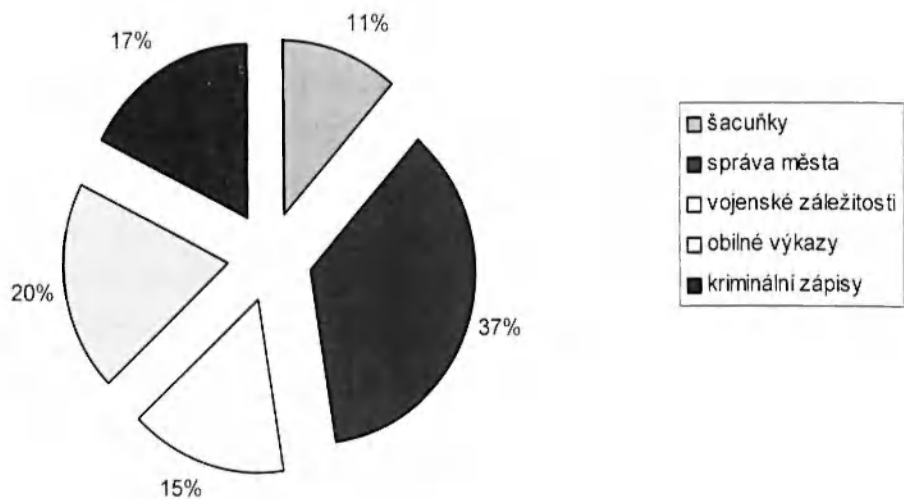
Graf 4 - Manuál i.č. 10 (1667-1675) - Přehled typů zápisů

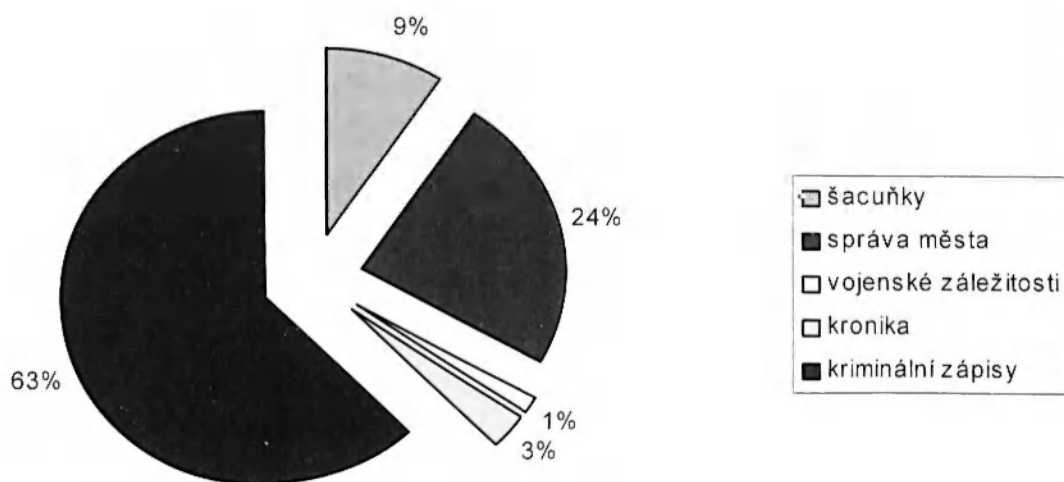
Graf 5 - manuál i.č. 11 (1676-1680) - Přehled typů zápisů

Graf 6 - manuál i.č. 12 (1684-1691) - Přehled zápisů

Graf 7 - manuál i.č. 13 (1692-1718) - Přehled typů zápisů

Rozbor jednotlivých typů zápisů doufám vrhnul jasnější světlo na říčanské manuály jakožto zvláštní druh městské knihy. Viděli jsme, že pro činnost soudu měla zásadní význam kooperace s hejtmanem panství, lépe řečeno bez jeho instrukcí nevyvíjel vůbec žádnou činnost. Proto má centrální význam právě korespondence mezi hejtmanem a soudem, byť tato kromě prvního manuálu není u jednotlivých případů vždy zachycena v úplnosti: jestliže samostatně fungujícím soudům sloužily písemnosti řazené dnes mezi smolné spisy jako podklad k rozhodování a vytváření vlastních zápisů vkládaných do smolných knih, v Říčanech se soudní řízení omezovalo na přijímání dopisů, vykonání zde stanovených instrukcí a následnou informaci o jejich provedení. Pakliže v činnosti soudu a jejím záznamu hrála tak důležitou úlohu korespondence, není divu, že písař poměrně záhy připadl na myšlenku využívat obdržené písemnosti v původní podobě a přivazovat je ke svým zápisům. Svědčí to sice o dosti pokleslé úrovni úřadování, lze ale předpokládat, že podobně vedené knihy by se našly i u soudů jiných druhořadých poddanských městeček. S tím jak písaři přestávali považovat za nutné zachycovat celý proces, využití dopisů vkládaných do manuálu klesá – kriminální případy jsou pak většinou tvořeny především výslechy a záznamem rozsudku (reversem).

Obecnou informaci o existenci soudních knih evidujících sporné i trestní případy v celém průběhu (žaloba, výpovědi stran i svědků, rozsudek) nacházíme v Čarkově a Lůžkově práci zaměřené na postižení všech typů městských knih,¹⁴⁹ praktickou ukázkou potom je vydaná krevní kniha městečka Morkovic (ta je ale pouhým torzem sestávajícím ze dvou případů celých a jednoho neúplného).¹⁵⁰ Není mi ovšem známo, že by někde byla zmiňována kniha tak úplná, jako jsou říčanské manuály, jejichž dalším specifikem je navíc vkládání zápisů hospodářské a správní povahy. Povahou projednávaných případů se agenda říčanského soudu značně překrývá i s tím, co v královských městech spadalo pod tzv. rychtářské právo – manuály by tedy mohly být srovnány i s knihami rychtářského soudu.

¹⁴⁹ ČAREK, J.; LŮŽEK, B. Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. *SAP* 18/1968, s. 463-464.

¹⁵⁰ BARTOŠÍKOVÁ, J. Krevní kniha městečka Morkovic. *Studie Muzea Kroměřížska* 91/1992, s. 115-148.

IV. OBSAHOVÝ ROZBOR MANUÁLŮ ŘÍČANSKÉHO SOUDU

Obširné pojednání o manuálech jako takových v předchozí kapitole myslím dosti názorně ukázalo jejich možnosti, ale i meze pro studium činnosti říčanského hrdelního soudu v daném období. Při jejich obsahovém rozboru se soustředím už výhradně na kriminální případy, tzn. jiné typy zápisů pomíjím.

1. Struktura kriminality

Nejprve přistoupím k systematizaci případů zachycených v manuálech, a to s pomocí Pánkova klasifikačního schématu trestné činnosti. Jeho osm hlavních kategorií s řadou upřesňujících podtypů¹⁵¹ bylo navrženo ve snaze vyjít vstříc „zájmu o poznání 'všedního' života vesnického a městského obyvatelstva a zvláště jeho konfliktních vztahů k vládnoucí ideologii, státu, pozemkové vrchnosti a místní administrativě, k zákonné ochraně života a zdraví, majetku a cti i k oficiálně prosazovanému

¹⁵¹ Kompletní Pánkova typologie vypadá takto (převzato z PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). ČsČH 32, 1984, s. 712-713)

A. ČINY PROTI OFICIÁLNÍ IDEOLOGII

a) kacířství b) rouhání c) čarodějnictví, magie d) poškozování církevních symbolů (svatokrádež) e) urážka duchovenstva

B. ČINY PROTI PANOVNÍKOVI A STÁTNÍMU ZŘÍZENÍ

a) urážka panovníka b) urážka zeměpanských institucí a úředníků c) zrada, spolupráce s nepřítelem d) odmítání vojenské služby, dezerce e) zakázaný pobyt na státním území

C. ČINY PROTI POZEMKOVÉ VRCHNOSTI

a) ohrožování a urážka vrchnosti a vrchnostenských úředníků b) neposlušnost vůči vrchnostenským úředníkům c) zbláhání, potulka, ochrana zběhlých poddaných d) lesní, vodní a polní pých e) jiné formy poškozování hmotných zájmů vrchnosti

D. ČINY PROTI MÍSTNÍ (VESNICKÉ A MĚSTSKÉ) ADMINISTRATIVĚ

a) urážka městské rady b) neposlušnost vůči místním úředníkům c) napadení (zabití nebo zranění) místního úředníka d) urážka cechovní organizace e) nedbalost při výkonu služeb obci f) násilnosti v městském vězení, útěk z vězení

E. ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVÍ (s vyloučením C/a, D/c)

a) vražda b) vyhrožování vraždou nebo násilím c) zabití d) ublížení na zdraví e) infanticidium f) sebevražda

F. ČINY PROTI MAJETKU (s vyloučením A/d, C/d-e)

a) loupež b) zhářství c) krádež d) napomáhání při majetkové trestné činnosti e) falšování, podvod f) bezděčné způsobení majetkové škody

G. ČINY PROTI CTI

a) křivé obvinění b) urážka soukromé osoby

H. ČINY PROTI MRAVNOSTI

a) sodomie b) incest c) cizoložství d) smilstvo e) prostituce f) hazardní hry

*morálnímu kodexu.*¹⁵² Pochopitelně užití jakéhokoliv schématu implikuje následnou interpretaci, pokusil jsem se proto předvést i strukturu trestných činů seřazených pouze na základě jejich skutkové podstaty, tak jak jsou označeny v samotném prameni.

K danému účelu nejlépe poslouží grafické zpracování, které pro svou názornost už nevyžaduje delší komentář. Ke každému manuálu vždy náleží dva grafy – jeden zobrazuje strukturu kriminality dle Pánkovy klasifikace, druhý bez užití klasifikačního schématu; na konci jsou podobným způsobem zpracovány i údaje pro všechny čtyři manuály dohromady. Pro srovnání jsem vytvořil i dva grafy z údajů Pánkových (pro léta 1620-1680 a 1681-1740), které kapitolu uzavírají.

Všechny grafy obsahují procentuelní vyjádření počtu případů, které spadají do příslušné kategorie, vzhledem k celkovému množství případů.¹⁵³ Trestné činy jsou uváděny jen v hlavních kategoriích, v případě jemnějšího dělení by grafické zpracování ztratilo přehlednost a tím i smysl. Podrobné rozdělení trestných činů jsem proto sestavil do tabulky, která udává i počet daných případů (Tabulka 8).

Jak je patrné, v říčanských manuálech najdeme případy z celého spektra Pánkových hlavních kategorií, při rozčlenění do jednotlivých podtypů ale pěkně vynikne, že zastoupení různých typů deliktů se značně liší: v kategorii B, do které J. Pánek zařadil činy proti panovníkovi a státnímu zřízení (urážka panovníka, zeměpanských institucí a úředníků, zrada, spolupráce s nepřítelem, odmítání vojenské služby, dezerce, zakázaný pobyt na státním území) nacházíme kauzu jedinou (M13), týkající se dvou Cikánek, které porušily panovníkův mandát o zákazu pobytu Cikánů na území království. V kategoriích ostatních už je početní zastoupení případů výraznější, jeho poměr budeme demonstrovat na každém manuálu zvlášť.

¹⁵² PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 712.

¹⁵³ Reálně je kriminálních případů v manuálech 100 (60 v manuálu 1667-1675, 40 v manuálu 1676-1680) – druhý manuál ale obsahuje 4 případy, jejichž skutková podstata není jednoznačná, resp. obžalovaný se provinil spácháním více deliktů. Aby obraz spáchaných trestných činů vynikl plastičtěji, zahrnul jsem tyto případy do obou příslušných kategorií – celkově tedy počítám se 104 případy.

Tabulka 8 - Struktura kriminality v říčanských manuálech dle Pánkovy klasifikace

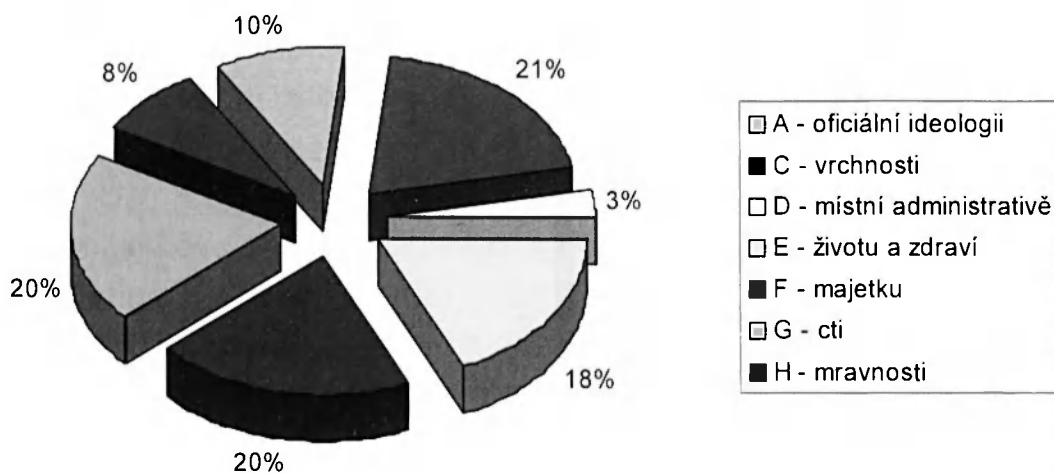
TYP TRESTNÉHO ČINU	M10	M11	M12	M13	Celkem
A/b rouhání	1	0	0	1	2
A/c čarování	5	1	1	2	9
A/d svatokrádež	0	1	0	1	2
B/e zakázaný pobyt na stát. území	0	0	0	1	1
C/a urážka vrchnosti	1	2	0	4	7
C/c zbláhání	0	1	0	0	1
C/d krádež, pych	11	5	5	15	36
D/a urážka městské rady	1	0	1	1	3
D/c napadení městského úředníka	1	1	1	0	3
D/f útěk z vězení	0	1	1	0	2
E/a vražda	3	0	0	1	4
E/b travičství	0	1	0	0	1
E/c zabití	5	1	1	5	12
E/d ublížení na zdraví	0	0	2	3	5
E/e infanticidum	2	1	2	5	10
E/f sebevražda	1	1	0	0	2
F/a loupež	2	1	0	1	4
F/c krádež	9	10	6	6	31
F/b žhářství	1	1	0	1	3
G čest	12	10	12	28	62
H/a sodomie	0	1	0	1	2
H/c cizoložství	1	4	0	3	8
H/c bigamie	1	0	0	0	1
H/d smilstvo	3	1	0	8	12
Celkem	60	44	32	87	223

V manuálu 1667-1675 žádná ze skupin výrazně nepřevažuje, případy jsou naopak takřka ideálně rozloženy mezi čtyři stejně silné bloky – činy proti vrchnosti (21%), cti (20%), majetku (20%) a životu a zdraví (18%). Už zde je ale nezbytné sáhnout po tabulce a korigovat získané údaje za pomoci jemnějšího dělení. Nejpočetnější kategorie činů proti vrchnosti totiž svého postavení dosáhla pouze díky započítání krádeží v panských dvorech, které sice spadají do Pánkovy kategorie poškozování hmotných zájmů vrchnosti, ale skutkovou podstatou jsou v podstatě stejné jako „běžná“ krádež. Kdyby byly všechny druhy krádeží započítány do kategorie trestných činů proti majetku, stala by se z kategorie C s jediným deliktem zaměřeným opravdu vědomě proti vrchnosti jako takové, rázem kategorie nejslabší. Naopak by potom vynikla výrazná převaha samotných krádeží, na které by pak připadala plná 1/3 všech případů. Zkoumat krádeže na panském odděleně od krádeží ostatních sice může být za určitých okolností opodstatněné (může se ukázat např. rozdíl v uděleném trestu, nebo vůbec důraz na vyšetřování), je ale přitom vhodné oddělovat je od činů směřujících proti vrchnosti přímo.

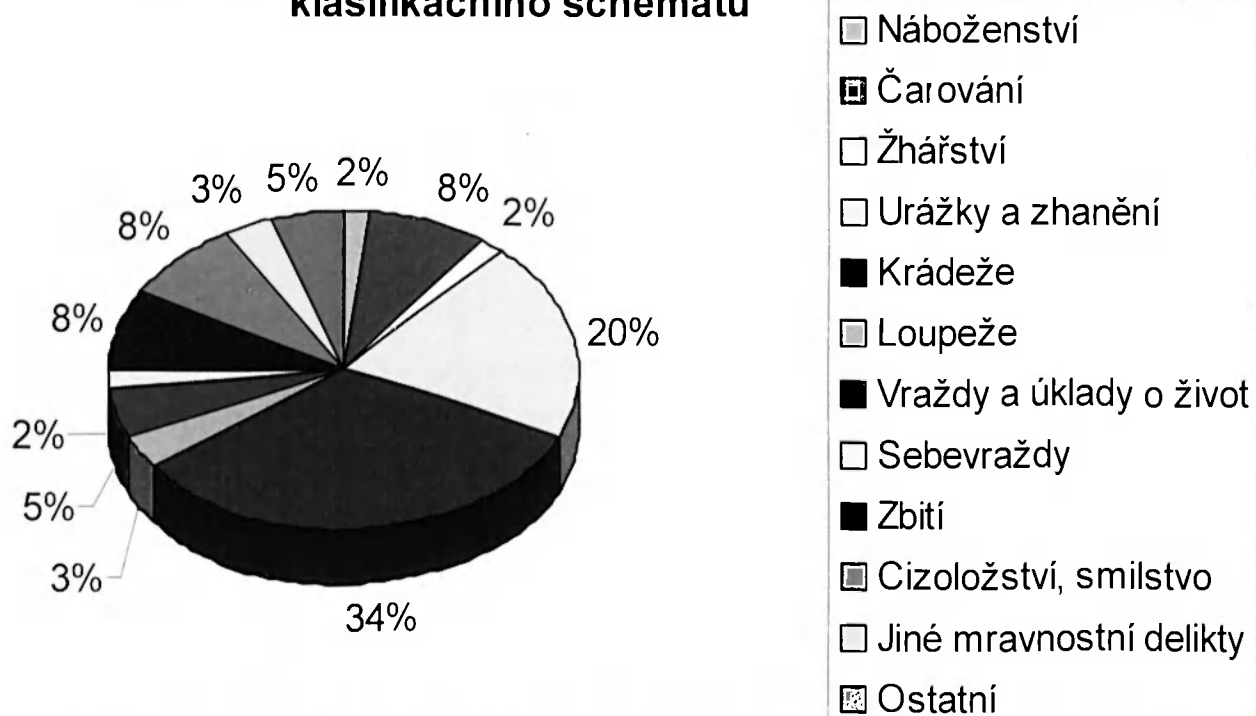
Podobně matoucí situace může nastat u činů proti „oficiální ideologii“ řazených do kategorie A. Kromě svatokrádeže a rouhání sem spadá i čarování, které se také z největší části podílí na poměrně výrazném zastoupení této kategorie. Zatímco čin rouhače či svatokrádežníka byl bezpochyby proti „oficiální ideologii“, tj. katolické církvi, vědomě zaměřen, v případě nejrůznějších magických manipulací, tvořících běžnou součást lidové kultury, můžeme stěží předpokládat záměr provinilce vystupovat svým jednáním proti ideologickým základům církve. Vysoké procento připadající na případy sporů o čest jistě nepřekvapí, vzpomeneme-li si na tezi R. van Dülmena, prohlašujícího čest za jednu z ústředních kategorií života raně novověkého člověka.¹⁵⁴ Poslední z výrazně zastoupených kategorií jsou činy proti životu a zdraví. Polovina ze sem řazených případů ale patří provinění nejméně závažnému, jímž je zbití. Tři případy vražd je pochopitelně správné posuzovat odděleně od případů infanticidií. Slabé zastoupení deliktů mravnostních, tj. především smilstva a cizoložství, jistě neodpovídá reálnému výskytu těchto přečinů. V tomto manuálu je ještě třeba upozornit na bizarní případ bigamie – jelikož Pánek tomuto zločinu žádnou samostatnou podkategorii nevyhradil, uvádím ho v tabulce pod stejným označením jako cizoložství (nakonec se přeci jen o cizoložství *sui generis* jedná).

¹⁵¹ K této problematice viz DÜLMEN, Richard van. *Bezeční lidé: O katech, děvkách a mlynářích: nepočetnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha: Dokořán, 2003. 107s.

Graf 8 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 10 (1667-1675) dle Pánkovy klasifikace

Graf 9 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 10 bez užití klasifikačního schématu

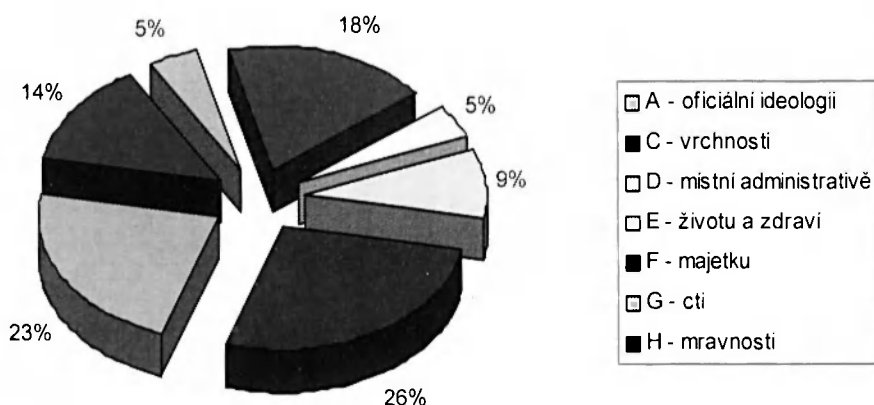

Struktura trestných činů v manuálu druhém (1676-1680) se v hlavních rysech od prvního nijak zvlášť neliší – největší podíl připadá na majetkovou trestnou činnost a spory o čest. Krádeže se sice pořád podílejí na výrazném zastoupení kategorie C, ale už pouze polovinou případů sem řazených (přibylo tedy skutečných vystoupení proti vrchnosti). Zaznamenáváme zde nárůst deliktů mravnostních a naopak úbytek činů proti životu a zdraví, které jsou nyní rovnoměrně rozloženy do všech svých podtypů (zbití, infanticidium, sebevražda, nedokonané travičství jsem v tabulce zařadil mezi „vyhrožování vraždou nebo násilím“). Čarování se vyskytuje pouze v jediném případě.

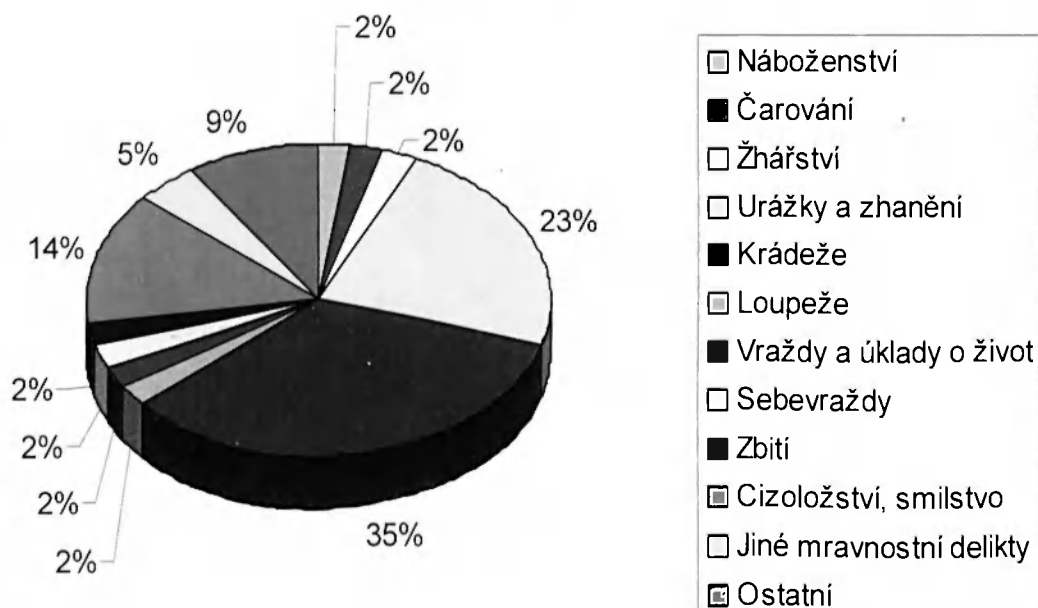
Poměr jednotlivých typů deliktů nepřekvapí ani ve třetím manuálu (1684-1691) - zajímavá je vzácná shoda procentuálního podílu sporů o čest a majetkové kriminality v grafu bez užití klasifikačního schématu. Obě skupiny mají po 38%, dohromady tedy absolutní většinu ze všech kriminálních případů (kterých je ovšem v tomto manuálu pouze 32, tj. nejméně ze všech říčanských knih). Zaznamenání hodný rys je počet případů lesního pychu (5), který vynikne především při pohledu na strukturu kriminality podřízenou Pánkově klasifikaci – výše zmiňovaná problematičnost dělení majetkové kriminality podle provinění na panském (typ C) a proti ostatním – soukromým – osobám (typ F) je zde naopak výhodou. „Běžných“ krádeží, tj. nespáchaných na majetku vrchnosti, sice v tomto manuálu ještě najdeme více (6), v manuálu následujícím už ale pytláci se 13 případy výrazně dominují (krádeží 6). Znamená to, že koncem 17. a na počátku 18. století buď výrazněji vzrostl počet pytláků, nebo se z nějakého důvodu posunula hranice citlivosti vrchnosti na tento prohřešek a pytláctví začalo být důrazněji stíháno (tj. že by dříve tolerované výpravy poddaných s puškou do knížecích lesů přestaly být přecházeny a vrchnost se důrazným stíháním pytláků snažila působit na poddané v tom smyslu, že podobné chování je naprosto nepřijatelné).

V manuálu posledním (1692-1718), kde máme naopak co do činění s největším množstvím kriminálních kauz (87), kromě velkého počtu pytláků nacházíme i dost činů proti životu – ovšem nikoliv vražd, nýbrž zabití. Kromě jednoho případu, kdy myslivec zastřelil pytláka, se jedná o kauzy naznačující dosti drsné mezilidské vztahy ve vesnické společnosti. V jednom případě utloukli pastevcí kamenem podroušeného ovčáka, který je provokoval nevhodnými poznámkami, v dalších potom rozezlení hospodáři ubili svou čeleď pro údajnou lenost a odmítání při plnění uložených úkolů. Tento manuál rovněž ukazuje nárůst mravnostních deliktů (14% dle Pánkovy klasifikace), s tím souvisí i značný počet případů zavraždění novorozeňat (5), resp. obvinění z tohoto činu.

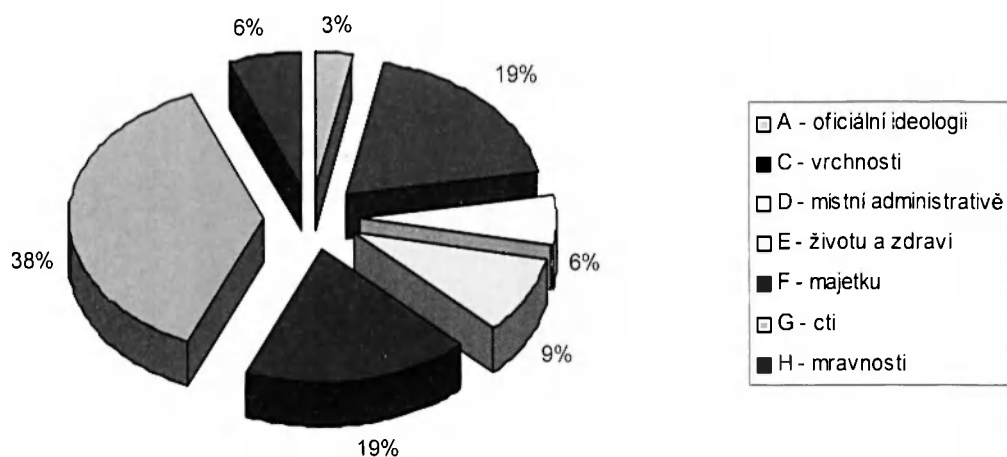
**Graf 10 - Struktura kriminality v manuálu i.č.1* (1676-1680)
dle Pánkovy klasifikace**

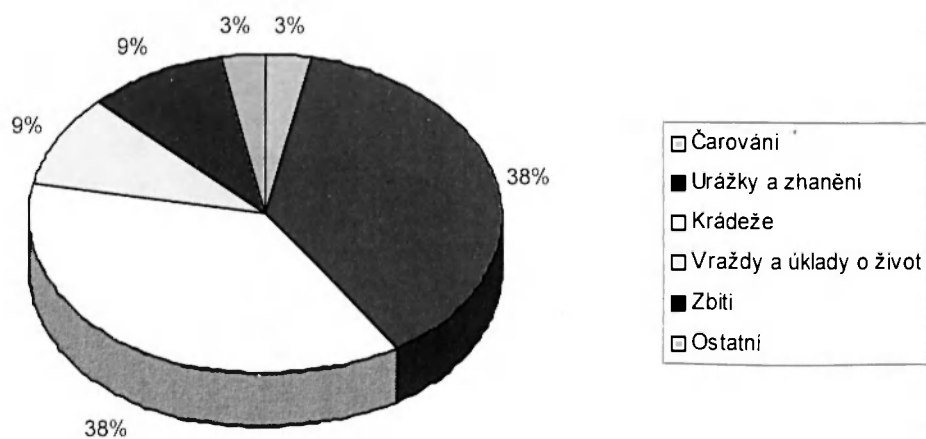
**Graf 11 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 11 bez užití
klasifikačního schématu**

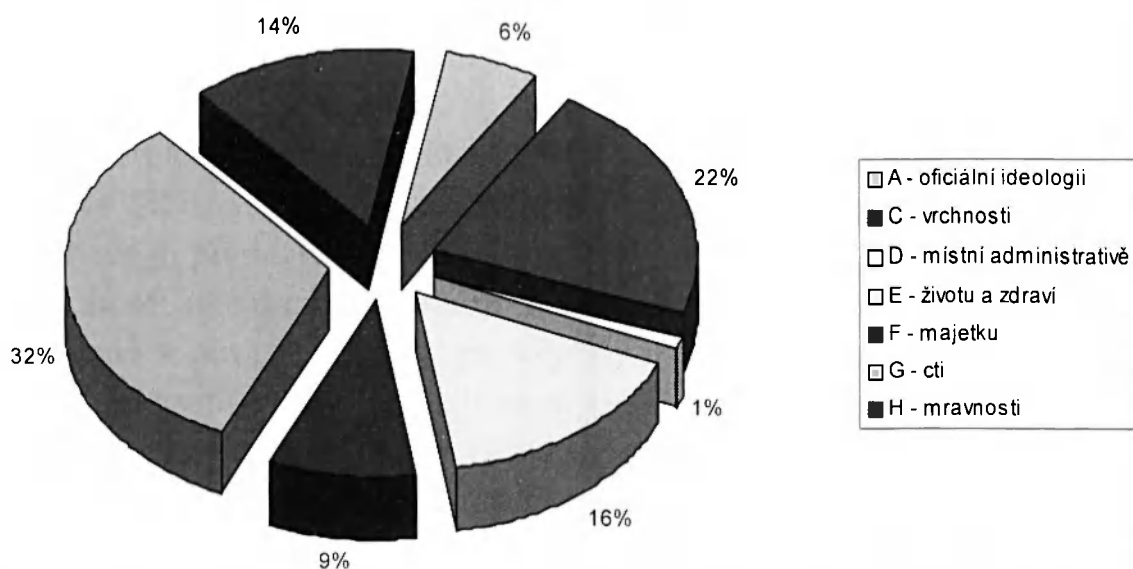
Graf 12 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 12 (1684-1691) dle Pánkovy klasifikace

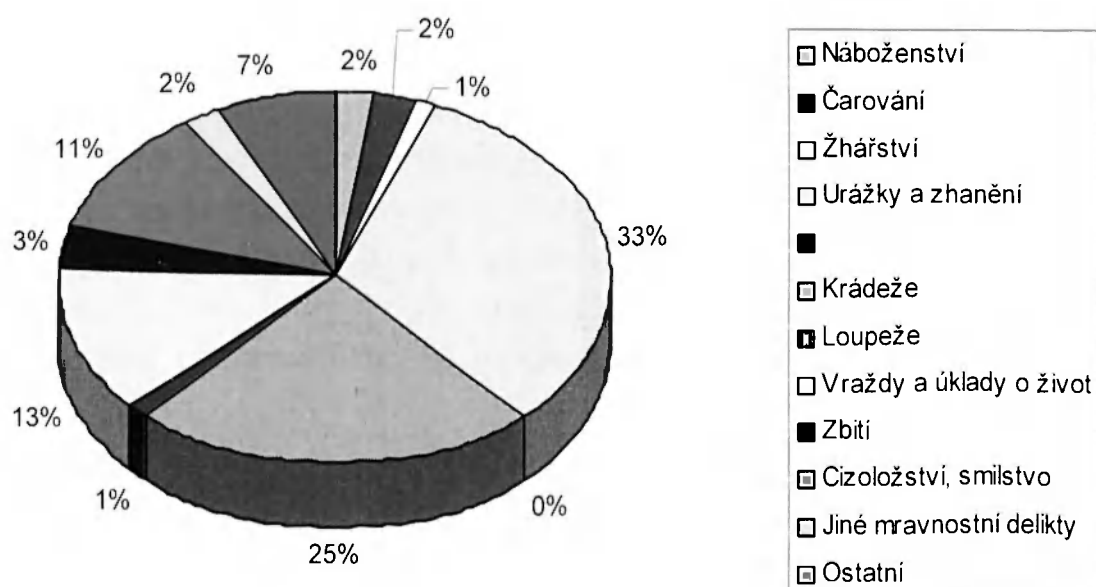
Graf 13 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 12 bez užití klasifikačního schématu

Graf 14 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 13 (1692-1718) dle Pánkovy klasifikace

Graf 15 - Struktura kriminality v manuálu i.č. 13 bez užití klasifikačního schématu

Jelikož ve všech manuálech jednotlivě – byť s odlišnými procentuálními poměry – vychází struktura kriminality velmi obdobně, tj. s naprostou převahou kategorie spory o čest a majetkové kriminality, což opět vynikne při pohledu na graf neužívající Pánkovo klasifikační schéma (obě kategorie po 30%). Výrazně méně je zastoupena kategorie mravnostních deliktů (9%), která má podobný podíl jako vraždy a úklady o život (8%), v nichž jsou zastoupena především infanticida a zabití. Zajímavé je především srovnání grafů vypracovaných s užitím Pánkovy klasifikace – od samotného autora tohoto třídění přebírám grafy (resp. podklady k nim) hned dva, protože sledované období spadá do dvou úseků, kterými Pánek rozdělil svou práci. Ten v dvousetletém období počínaje polovinou 16. století vycházel z případů projednávaných u šesti městských soudů (Čechtice, Divišov, Křivosudov, Příbram, Sedlčany, Votice), přičemž intervaly vzhledem k délce časového úseku stanovil na 60-70 let. Počet případů zaznamenaných Pánkem v prvním časovém úseku (1621-1680) je oproti našim případům dvojnásobný (197 případů u Pánka oproti 104 v Říčanech), ve druhém je v Říčanech jen sedmina (119 Říčany, 730 Pánek).¹⁵⁵

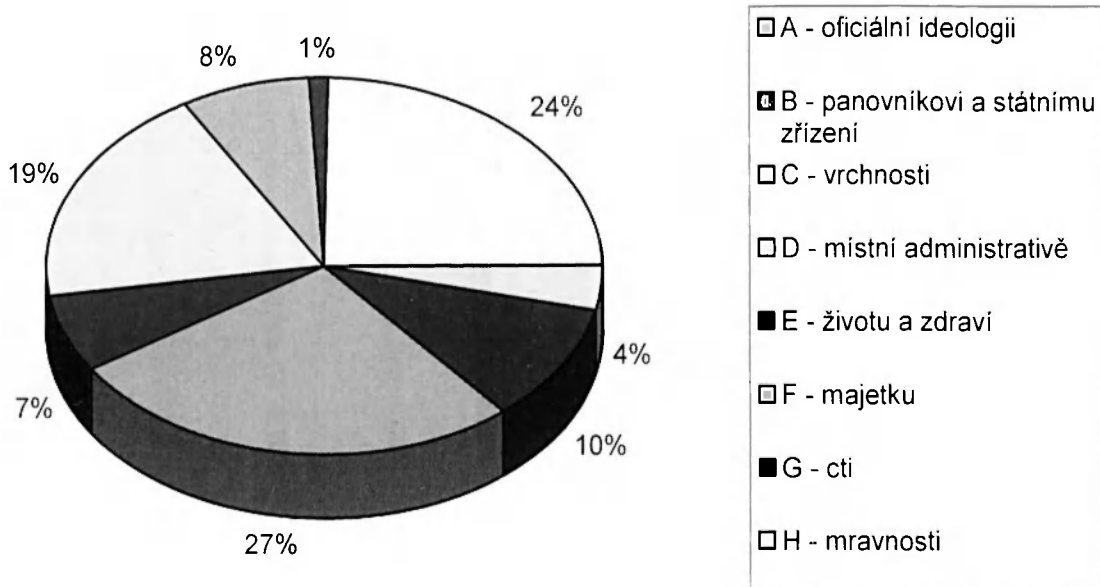
Srovnáme-li nejprve výsledky Pánkovy, vidíme podstatný nárůst majetkových deliktů ve druhém období (z 27% na 43%) a naproti tomu výrazný úbytek činů z kategorie C, tj. proti vrchnosti (z 24% na 8%); v ostatních kategoriích je posun nepatrný.

Zásadní rozdíl mezi výsledky Pánkovými a našimi spočívá v poměru případů proti cti – ty jsou v Říčanech kategorií suverénně dominující (29%), u Pánka však patří k těm méně zastoupeným (6%, resp. 7%). Pětina činů kategorie C proti vrchnosti v Říčanech je bližší staršímu úseku Pánkova měření (24%), až překvapivě málo vychází v Říčanech na kategorii majetkových trestných činů (17%). Nejméně je v Říčanech zastoupena i kategorie H činů proti mravnosti (10% oproti 19%, resp. 15% u Pánka), naopak nejvíce zde je činů proti životu a zdraví v kategorii E (15% Říčany, 10%, resp. 12% Pánek). Činy proti oficiální ideologii pod písmenem A jsou v podstatě vyrovnané (6% Říčany, 8%, resp. 5% Pánek).

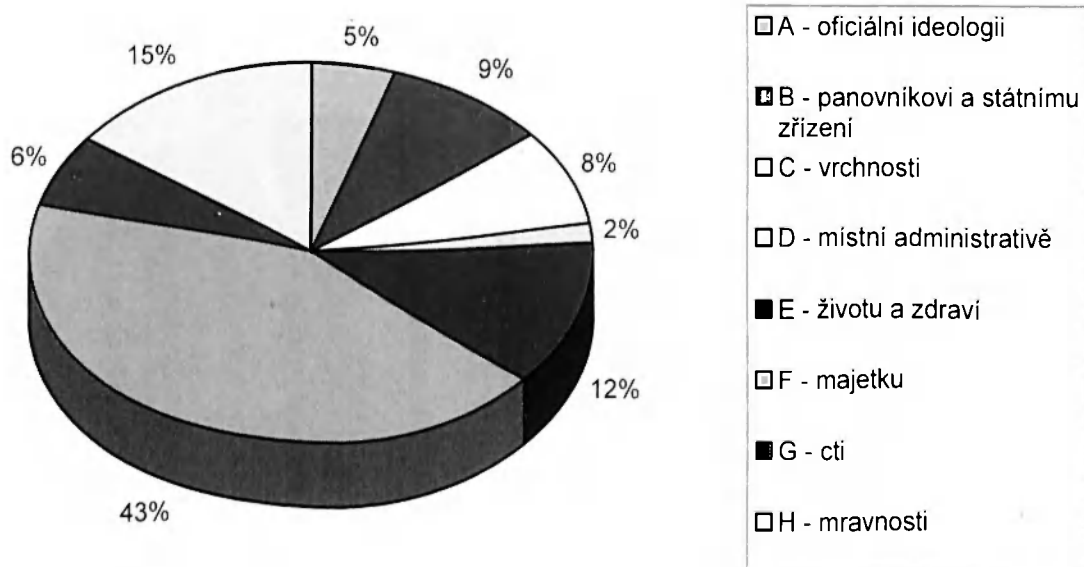
Charakter Pánkovy práce, která je zaměřena na předvedení obecných dlouhodobých trendů u většího množství soudů a neuvádí proto podrobnější dělení jednotlivých kategorií, bohužel neumožňuje srovnání detailnější.

¹⁵⁵ PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). ČsČH 32, 1984, s. 713-714.

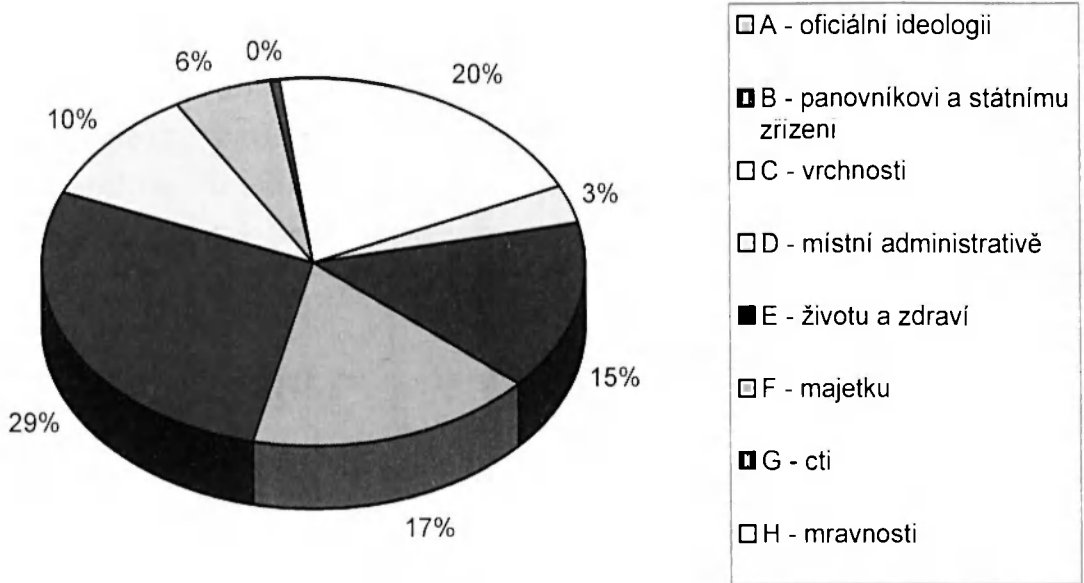
Graf 16 - Struktura kriminality zjištěná J. Pánkem pro období 1621-1680

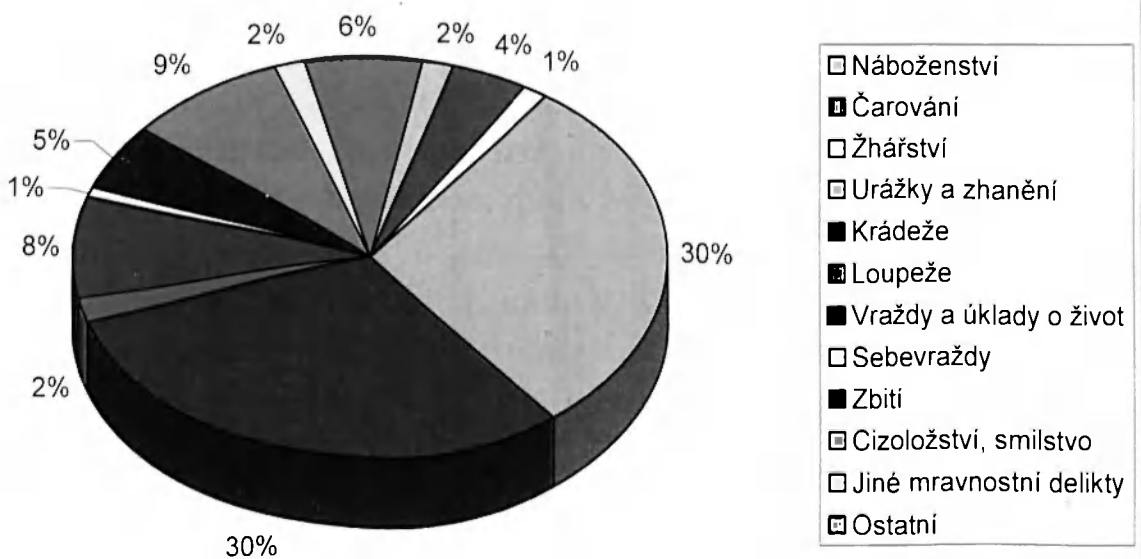
Graf 17 - Struktura kriminality zjištěná J. Pánkem pro období 1681-1740

Graf 18 - Struktura kriminality 1667-1719 s užitím Pánkovy klasifikace

Graf 19 - Struktura kriminality 1667-1719 bez užití klasifikačního schématu

2. Charakteristika základních typů deliktů

Skladbu a četnost jednotlivých druhů deliktů už známe, nyní se blíže podíváme na motivace jednotlivých trestných činů, osoby pachatelů a pokud možno i obětí, způsob provedení zločinu, jeho případnou organizaci a plánování. Jelikož přitom chci sledovat i shodné (nebo naopak rozdílné) rysy různých případů stejné skutkové podstaty, rozdělil jsem tuto kapitolu do jednotlivých částí pojednávajících vždy o určitém typu zločinu. Závěr pak patří pojednání o udělených trestech.

Krádeže a vloupání

„Je pravda páni, že mně navedli druzí, kteří se mnou mlátili, totiž Lehovec Mladý a Maškův zeť, abych donesl Hubatkoví korec žita. I donesl sem a Hubatková jej přijala, a pravila Maškovému zeti, když s ní oučet udělal, aby přinesli třeba 100 korcův, co mohou, a dala nám 13 českých za ten korec žita, my je tam propili.“ (z výslechu Jiříka Vystrčila, 1668)¹⁵⁶

Plná třetina všech zaznamenaných případů připadá na krádeže, které můžeme rozdělit do dvou stejně velkých skupin: krádeže panského majetku a ostatní. Na panském nejvíce kradli sezónní zaměstnanci (pacholci, čeledíni), tedy příslušníci neusedlých vrstev obyvatelstva a navíc ve většině případů cizopanští. Podle toho, zda sloužili na panských dvorech nebo v ovčíněch kradli buď obilí nebo ovce. Typický pro tyto případy je větší počet pachatelů, kteří zločin páchali v organizované skupině s přesně stanovenými úkoly (jeden hlídal, druhý šel připravit úkryt, zbývající nosili pytle s obilím), nikdy se ale nejednalo o zloděje profesionální. Smyslem krádeží byl bezprostřední prospěch – v případě ovčáckých pacholků sice hrála mezi motivy spáchání zločinu důležitou roli i chuť na jehněčí maso, obecně ale bylo cílem zlodějů získané naturálie zpeněžit a peníze propít. K tomu bylo zapotřebí mít kontakt na vhodné osoby-překupníky, což obstarával v této činnosti již zběhlý organizátor skupiny. Obilí se dodávalo mlynářům či pekařům, ovce a dobytek končili u řezníka, všechno bez rozdílu přijímali hospodští či židovští obchodníci. V této fázi se tedy v případech setkáváme s vyššími vrstvami usedlého obyvatelstva. Nebylo ale nijak výjimečné, že podnět k celému zločinu vzešel od správců majetku (šafář, pastýř), kteří čeledě

¹⁵⁶ M10, f. 103b

využili pouze na provedení hrubé práce a směnu kořisti za peníze obstarali sami. Je tedy jasné, že odhalení pachatelů nebylo úplně jednoduchou záležitostí – zločin se většinou provalil až po delší době, o čemž svědčí výčty nakradeného udávané při výsleších. Záznamy těchto případů patří mezi nejrozsáhlejší, a to nejen kvůli většímu počtu zúčastněných osob. Soud, resp. hejtman, prováděl opakované a dosti důrazné výslechy pachatelů, jejichž cílem bylo rozkrýt celou zlodějско-пřekupnickou síť a zjistit přesný rozsah nakradeného majetku. Velmi přísně se zacházelo i s usedlími spolupachateli, i když stejně jako v ostatních případech všichni vyvázli s tresty podmíněnými či pokutou.

„...proto jsouc člověk podezřelý a škůdce zemský co sem se na panství J.M.K. do vsi Kuřího dostal, krádeže veliké v panství, o kterýchž slýcháno nebylo, se vykonávaly, jako na faře J.M. dvojctihodnému panu páterovi kalich posvátný a jiné věci kostelní i jeho vlastní, též rychtáře benického všeliký nábytek od šactva a jiných věcí pokradeno bylo. A já v te všeckny krádeži jako člověk podezřelý v důmnění jsem, a proto do vězení šatlavního vzat. A to proto, že když z panství J.M.K. jsem byl a uvězněn v městě Plzni, též v Starém Městě Pražském zůstával, žádných krádeží takových ani jiných se nevykonávalo, až co jsem já z vězení šatlavního Starého Města Pražského propuštěn byl a na panství J.M.K. se dostal. ...“ (z reversu Matouše Vrabce, 1677)¹⁵⁷

Na rozdíl od krádeží na panském, které prováděli výhradně muži, nacházíme mezi krádežemi ostatními běžně i ženy. Tato skupina krádeží vykazuje snad jediný společný rys, a sice že namísto organizované skupiny zde vystupuje pachatel jediný. Mohlo se jednat o zloděje profesionálního, který krádeže provozoval na různých místech systematicky a dlouhodobě, nebo osobu jinak spořádanou, která se zločinu dopustila buď z nouze, anebo prostě proto, že se naskytla příležitost. Profesionálními zloději byly pochybné existence vedoucí potulný způsob života na okraji společnosti, ve druhé skupině se ale běžně vyskytovali i usedlí poddaní (v jednom případě např. hospodář okradl svou děvečku o peníze). Velmi variabilní byl předmět krádeže, kterým mohly být peníze stejně dobře jako libovolný druh zemědělského či jiného nářadí, šatstvo, zařízení domu anebo domácí zvířectvo včetně dobytka. Profesionální zloději neváhali pro získání kořisti překonávat překážky a podstupovat rizika (např. konfrontace s majitelem), ostatní se dotyčné věci zmocnili buď náhodně (např. šli kolem prázdného domu) anebo bez větší námahy s využitím znalosti situace (např. vysledování skryše peněz). Z toho vyplývá i rozmanitost míst a situací, kdy ke

¹⁵⁷ M11, f. 84a

krádežím docházelo. Nepodmíněný trest (půl roku nucených prací) byl nad zlodějem vyneseno pouze v jediném případě, a to ještě pouze proto, že zloděj byl při vloupání do ovčína přistižen pacholky a jednoho z nich těžce zranil. Úvodní citace pochází z reversu Matouše Vrabce, jednoho ze dvou zaznamenaných profesionálních zlodějů. Zmínky o věznění v Plzni a Praze svědčí o bohatých kriminálních zkušenostech dotyčného, což znamená že hrdelní trest za krádež nebyl uplatněn ani u recidivistů.

Mravnostní delikty

„Já, Mařa, tak jakž sem se předně nad Pánem Bohem všemohoucím, též svou milou duší zapomněla a jak svobodnýmá, tak také s muži cizíma smilstvo a cizoložstvo mnohá léta páchala, vlastní manželstvo rušila, příbytky poctivých lidí lehkomyšlností svou zprznila...“

(z reversu Maři Kvasničkovy, 1679)¹⁵⁸

Nejběžnější prohřešky proti mravnosti, cizoložství a smilstvo, jsou doménou žen z nižších, neusedlých sociálních vrstev. Pozornost soudu se na ně většinou upnula v souvislosti s jiným kriminálním deliktem jejich partnerů, případně jich samotných. Je tedy zřejmé, že tyto prohřešky samy o sobě nebyly stíhány nijak důsledně. Intimní život byl asi obecně oblastí, kde se veřejně deklarovaná norma nejvíce vzdalovala životní praxi. Výslechy dokládají běžně provozované partnerské soužití děveček s čeledíny, které kromě poznání modelů sexuálního chování umožňují hlubší vhled i do mezilidských vztahů obecně: často se setkáváme s popisem soužití, které skončilo nenadálým zmizením partnera, přičemž dotyčná ho kromě sdělení křestního jména nebyla schopna u soudu nijak blíže identifikovat. Naprostá netečnost vůči osobám, se kterými lidé přicházeli do blízkého každodenního styku, se ukazuje např. i u výslechů při krádežích, kdy hospodář o čeledínovi sloužícím u něj několik let také ví jen křestní jméno. Předmanželské vztahy se pozoruhodně kombinují s problematikou mobility neusedlé vrstvy v případě bigamisty Jana Slatinského. Tento muž získal brzy po svém příchodu na knížecí panství do pronájmu hospodu ve vsi Tehovicích, oženil se a vedl pořádaný a veskrze spokojený život až do chvíle, kdy obživu na lichtenštejnském dominiu začal shánět nádeník Václav Šup. Jednoho dne Šup zavítal i do Tehovic, kde ke svému údivu spatřil šťastně ženatého Slatinského. Šup

¹⁵⁸ M11, f. 121b.

totiž na nynějšího šenkýře už dříve narazil, a proto znal i jeho minulou ženu, se kterou ještě nedávno hovořil. Se svým zjištěním o šenkýřově dvojženství se neprodleně svěřil úřadům, jako osoba krajně nedůvěryhodná byl ale okamžitě zatčen a vsazen do vězení. Přestože se hejtman domníval, že se ze strany Šupa jedná o nezapný žert a provokaci, nařídil záležitost prošetřit – a tu se začalo zvolna ukazovat, že nádeníkovo udání není zcela nepodložené. Slatinský potvrdil, že půldruhého roku žil se ženou jménem Kateřina a měl s ní dvě děti. Ukončení tohoto svazku popsal takto: „*I nechal sem jí v jedný vsi, říkají Voznice, šel sem do panský stodoly mlátit, a šel sem odtad pryč, ani sem jí nepověděl, že půjdu pryč.*“¹⁵⁹ Tvrdil přitom, že s touto ženou nebyl právoplatně oddán – o opaku ovšem svědčilo potvrzení o sňatku opatřené pečeti, které však Slatinský prohlašoval za padělek, který si nechal za úplatu vystavit od jakéhosi kantora. Kauza byla nakonec zakončena ve prospěch Slatinského, tzn. byla uznána jeho tvrzení. V jeho propuštění jistě sehrály jistě významnou úlohu prosby o milost jeho současné ženy, která za svého manžela sehnala tři sousedy jako rukojmí. Při důkladném rozboru tohoto případu, který je velmi dobře zdokumentován, bychom mohli sledovat mnoho aspektů všedního života poddaného lidu: kromě mobility teritoriální zaujme i mobilita sociální (vzestup Slatinského z neusedlého čeledína mezi vážené sousedy), pozoruhodná je otázka partnerských vztahů, bez zajímavosti jistě není ani figurka kantora vystavujícího podloudně falešné dokumenty.

Důvodem pro obvinění ze smilstva byl i porod nemanželského dítěte, jehož otcem byl začasť děveččin hospodář. Na rozdíl od vztahů s čeledíny, kdy se jednalo o svazek dobrovolný, míval tento druh smilstva v podstatě povahu znásilnění, jak dokládá např. případ Kateřiny Kozové.¹⁶⁰ Spíš než způsob, jakým k těhotenství došlo, zaujme tento případ svým dalším vývojem: poté co Kateřina zjistila, že je těhotná, nijak se tím před svým okolím netajila a když přišel její čas, odešla ke svým rodičům a tam v klidu porodila. Následovalo obvinění ze smilstva a podmíněčný rozsudek včetně stanovení pokuty, kterou byl ovšem místo ní povinen zaplatit její hospodář (ten jinak potrestán nebyl). Tento postoj k nechtěnému těhotenství nebyl v raném novověku zdaleka obvyklý. Běžnou reakcí naopak byla snaha o potrat či po porodu následující infanticidium. Proč docházelo k vraždám novorozenců zajímá pochopitelně nejen nás, na tuto otázku se snažil při vyšetřování získat odpověď i soud. Za odcitování stojí lapidární vyjádření Kateřiny

¹⁵⁹ M10, f. 88a

¹⁶⁰ M10, f. 45a-47a.

Zarmoucené, která jako důvod uškrcení své novorozené dcery uvedla toto: „*Chtěla sem zase za děvečku chodit*“.¹⁶¹ Kromě tohoto řešil soud v Říčanech další dva případy infanticida, všechny přitom skončily hrdelními rozsudky.

Případ travičství ze druhého manuálu sice formálně náleží do kategorie trestných činů proti životu, prakticky ale mnohem lépe poslouží k poznání intimních mezilidských vztahů. Pokusem o otrávení manžela si totiž Alžběta Meruňková chtěla uvolnit ruce pro nerušené obcování se svými milenci – jedním vojákem (s tím už ale prakticky přestala počítat) a zejména pak jakýmsi zahradníkem, do kterého se bezhlavě zamilovala. Svůj poměr k němu se ani nesnažila příliš skrývat. Nechme promluvit děvečka Annu, sloužící u Alžbětina otce: „*Když bylo o posvícení večer, za stolem seděli, tatík a ten zahradník i matka, tehdy dcera přišla a posadila se u toho zahradníka, a objímali se, muž pak u kamen seděl a když zahradník do hospody odešel, on potom ženu svou z toho trestal. Matka pak proto i s dcerou div že mu do očí nevskočily, a zahradník zvědouce o tom také, s Pavlem se potom o to nemálo vadil, hrozíce jemu že udělá, že na tom do smrti bude míti dosti.*“¹⁶² Představa ženy objímající se s milencem před očima manžela je věru dosti podivná – mám za to, že Alžběta si toto vyzývavé chování mohla dovolit i proto, že s mužem žila u svých rodičů, kde funkci hospodáře zastával její otec, který jí svou autoritou pána domu jistě zaštiťoval. Alžbětin smělý plán na definitivní odstranění manžela ztroskotal na tom, že jeho provedení svěřila právě do rukou děvečky Anny, která celou věc neprodleně udala. Opět se jedná o mnohovrstevnatou kauzu zasluhující speciální rozbor, ze všech aspektů upozornuji ještě alespoň na odměnu, kterou měla děvečka za likvidaci Alžbětina manžela obdržet: kromě sukně, kožichu, šněrovačky, střevíců a punčoch to byl i příslib „*že mě do smrti od sebe nepustí*“. Myslím, že Alžběta právě tímto slibem poukázala na hlubokou životní úzkost, kterou všem příslušníkům neusedlých vrstev přinášelo pomyšlení na okamžik, kdy je stáří připraví o možnost získávat obživu.

Z výjimečných kauz mravnostních deliktů zbývá upozornit ještě na případ sodomie. Soudě dle editovaných smolných knih, tento skutek, kterého se dopouštěli pastevci na svých zvířecích svěřencích libovolného druhu, nebyl ve vesnickém prostředí až tak neobvyklý. Případ, jehož protagonistou je žena, ovšem považuji za říčanské unikum. Devatenáctiletá děvečka Eva před soudem nijak nezapírala a po uvedení

¹⁶¹ M10, f. 25a

¹⁶² M11, f. 14b

základních nacionálií bez zvláštního nucení přistoupila k popisu samotného aktu: „Páni povim pravdu, ten pes ležel v chmelnici, já sem žala trávu... a ten pes přišel a lísal se ke mně a skočil mi na ramena, a já sem ho vzala za špičku a von to vystrčil ven a já sem se mu vodkryla a přistrčila sem to k svýmu přirození a vono to tam hned vlezlo až asi po pupek a tu mne trochu zaboletelo, než trvalo to malou chvíli asi za čtvrt hodiny.“¹⁶³ Zdánlivě vyčerpávající popis ale soud neuspokojil, a proto hned následovala doplňující otázka: „Snad dala si sobě svý přirození tomu psu ponejprve, aneb někdy jindy lízati a z toho tě nějaká chuť napadla?“ Eva přisvědčila: „Je pravda, dala sem se mu lízati a vono mě tak šimralo a odtud mi se toho zachtělo. Tu sem se mu vodkryla a von se mi sápal na ramena a já mu svý přirození nastavila a von to do mě strčil.“¹⁶⁴ Soud se ale nespokojil ani s tímto popisem a vcelku položil dvaadvacet otázek. Není snad třeba zdůrazňovat, že rozbor toho, co přesně soud zajímalo a z jakého důvodu tyto otázky kladl by byl mimořádně zajímavý, my ale na tomto místě případ opustíme. Na závěr jen upozornění, že přestože se možná záznamy podobných kauz nedochovaly, určitě jich bylo víc. Dokládá to odpověď Evy na otázku, jak vůbec na myšlenku styku se psem připadla: „Slejchávala sem to od mý matky, že mi říkávala, milá Evo, boj se Pána Boha a bud' na světě dobře živa, hle ted' jedna dívka se psem se dopustila takovýho skutku a potom porodila devatero štěňat, a když je porodila, krmila je svými prsy. Potom jí i s těmi štěňaty upálili na Liskym panství u Stratova.“¹⁶⁵ Stejně dopadla i Eva, která ale byla „z ohledu jejího mladého věku“ před upálením sřata mečem.

Spory o čest

Přestože západní historiografie věnuje fenoménu cti v raném novověku v posledních desetiletích značnou pozornost, u nás je toto pole výzkumu - pomínou-li zmínky v právněhistorických pojednáních a některé starší práce - téměř netknuté, a to zejména co se týká problematiky sporů o čest v prostředí poddanském. Materiál obsažený v říčanských manuálech je pro zpracování tohoto tématu velmi vhodný, protože zde jsou tyto konflikty zaznamenány v podobě velmi důkladných soukromých žalob, a to navíc v dosti hojném počtu. V této

¹⁶³ M11, f. 8a

¹⁶⁴ M11, f. 8b

¹⁶⁵ M11, f. 9b

práci se ale omezím na jejich stručnou charakteristiku. Tyto delikty jsou vyhrazeny takřka výhradně usedlému obyvatelstvu, a to jak na straně hánců, tak i poškozených (neusedlí se objevují pouze ve dvou případech).

Určujícím prostředím těchto konfliktů je veřejný prostor, tzn. nejčastěji hospoda, v některých případech ulice. Napadení začíná verbálním útokem dotýkajícím se přímo napadeného či jeho příbuzných (nejčastěji manželky), který ze strany napadeného vyvolá obrannou reakci, která vždy obsahuje prohlášení o nepodloženosti útoku. Dalším krokem může být výzva hánci, aby svůj výrok odvolal, anebo útok (verbální či fyzický) na hánce. Násilná reakce na nárek cti byla v tehdejší společnosti považována nejen za přijatelnou, nýbrž i žádoucí, naopak vrchnost usilovala o výhradní řešení těchto sporů soudní cestou a vystupovala jako garant smíru (všechna porovnání začínají po dataci formulí „...stalo se porovnání mezi stranami, totiž naporučení vzácně urozeného vladyky XY, zřízeného hejtmana panství ouřenovského...“).

Zajímavé je zejména sledovat, jakým způsobem tyto konflikty vznikaly a co vedlo hánce k útoku. Velká část nářků má jakési racionální jádro, které nám umožní chování hánce pochopit (např. sousedka cestou z návštěvy sbírá na zahradě třísky, při následném setkání je pak na místo pozdravu oslovena „kurvo, co ty mi budeš na zahradě třísky sbírat“; označení některého ze sousedů za zloděje, přičemž se hánci opravdu nějaký předmět/peníze ztratil a není tedy vyloučeno, že nařčený opravdu může být viníkem krádeže – spíš než nadávky zde je pak důvodem pohnání kauzy před soud obvinění, resp. pomluva ze zlodějství, kterou hánce šíří), mnoho těchto případů je ale zcela neopodstatněných (např. nařčení primase, že po nocích vyrábí jitrnice z padlého prasete, šíření pomluvy, že jeden ze sousedů podstoupil nucené práce apod.). Útok na čest se tak ukazuje jako mimořádně mocná zbraň v boji s člověkem, kterého je zapotřebí – z dnes už nepochopitelných a nevystopovatelných – příčin co možno nejvíce poškodit. Nárek cti byl v tomto směru opravdu velmi efektivní – kromě možnosti fyzického napadení od pohaněného (ke kterému ovšem velmi často docházelo a spory o čest je pak možné klasifikovat i jako útoky proti životu a zdraví) byl v podstatě bez rizika, pokud nařčený pohnal věc k soudu, došlo k porovnání stran a jejich závázání pod pokutou, že se k případu už nebudou vracet, hánce sám ale nikdy nebyl pokutován.

Čarování

Čarodějnické kauzy se omezují výhradně na užívání prvků lidových pověr a magie, která má sloužit buď přímo ku prospěchu osoby, která magické úkony provádí, nebo jí svěřeného majetku.

Mezi provinilci převažují muži, sociálně se jedná o většinou o čeledíny - pacholky od koní, kteří magickými manipulacemi sledovali prospěch svěřených zvířat – anebo naopak poškození zvířat sousedních. Důležitou roli zde bezpochyby hrály sociální (sousedské) vztahy, poněvadž zmiňovaní pacholci byli – zvláště se to týká poškozujících magických úkonů – k danému jednání nezřídka ponoukáni svými hospodáři. Jinak nechybí ani případ kouzelného lektvaru lásky, nejrozsáhlejší případ se týká hřebíku ze šibenice. Kauza dvou pacholků, kteří za úplňku, přesně ve chvíli kohoutího kokrhání, vytrhli ze šibenice hřebík, aby si z něj na Velký pátek nechali vykovat pušťadlo, by mohla sloužit jako učebnice pověr. Psychologicky zajímavější mi ale přijde případ Kateřiny Kočové, kterou z čarodějnictví obvinil vlastní syn (bohužel nikde není uveden jeho věk, zřejmě se ale jednalo o dítě).

Výslech se dlouho podobá vyšetřování majetkového deliktu – soud se snaží dopídit zjištění, jakým způsobem získala Kateřina mléko pro stlučení másla, když nevlastní žádnou krávu. Obviněná sice uvádí, od které hospodyně a zač smetanu získala, soud ale není spokojen ani po dvanácté odpovědi – a v tom přijde rozhodující okamžik, kdy na vysílenou Kateřinu udeří s šokujícím obviněním: *„Co máš zapíratí an jsi z provazu dojívala mléko. Tvůj synek to viděl 2 kráte skrze díru dveří Hrabíčkových, bude tobě do vočí mluvití, že jsi z toho provazu dojívala, máslo tloukla a podmáslí na hmůj vylila.“* Konsternovaná matka reagovala pouze slovy *„Kdyby tu byl můj synek, já bych do něj nůž vrazila,“* a při dalších otázkách vše popřela. Z dalšího pokračování případu je patrná neotřesitelná víra soudu v pravdivost synovy výpovědi a tedy i existenci kouzelného provazu dojícího mléko, který Kočová jakožto protřelá čarodějnice pouze dovedně skrývá. Nebezpečně se vyvíjející případ nakonec skončil hrdelním reversem, pro obviněnou tedy dobře, což bylo bezpochyby dáno především obecnou mírností v Říčanech vynášených rozsudků a nepoužíváním tortury při výslechu.

Ostatní

Hlavní rysy převládajících trestných činů byly předvedeny výše. Kromě nich najdeme v manuálech i záznamy vypovídající o jiných typech kriminálních deliktů, jako jsou (sebe)vraždy, rouhání, žhářství či vystoupení proti vrchnostenským úředníkům. Všechny tyto případy jsou však buď zachovány pouze torzovitě (např. informace o jediné opravdové vraždě máme pouze z omilostňujícího rozsudku), anebo je počet případů příslušné skupiny tak nízký, že žádné obecné rysy daného deliktu nelze vyvozovat. Některé případy byly navíc do daných skupin zařazeny pouze dle formální skutkové podstaty, i když ve skutečnosti se vlastně o daný trestný čin nejednalo. Tento zdánlivý rozpor vysvětlím na příkladu dvou případů žhářství, z nichž každý je sám o sobě natolik zajímavý, že by mohl být analyzován samostatně.

Kauza Anny Vrabcové,¹⁶⁶ obviněné z vypálení vsi Dubče, patří vůbec mezi nejrozsáhlejší případy - kromě několikerého vyslýchání obžalované se před soudem vystřídala i řada svědků, bohatá je i korespondence soudu s hejtmanem. I když se celý případ točí kolem požáru a podílem Vrabcové na jeho vzniku, v podstatě se jedná případ pomluvy a křivého nařčení.

Ráno v den vypuknutí požáru se manželé Vrabcovi vypravili do Prahy na trh. Cestou se pohádali, rozdělili se, a Vrabcová se místo původně zamýšlených povinností šla uklidnit k sestře. Když návštěvu ukončila, potkala známého sedláka, který jí kus cesty svezl – v důsledku toho se ale domů vracela ze zcela jiného směru, než kdyby přicházela obvyklou cestou. Při návratu zpozorovala jako jeden z prvních dubeckých obyvatel kouř, vyvolala poplach a začala zabezpečovat svoje stavení. Ze založení požáru by jí asi nikdo nepodezříval, pokud by se nedostala do sporu se svojí děvečkou, které odmítla zaplatit mzdu. Po jejich hádce se začaly vsí šířit zvěsti o tom, že požár založila právě Vrabcová, které v rozjitřené atmosféře padly na úrodnou půdu. Ve chvíli, kdy už přestávalo být napětí ve vsi únosné, se do případu vložil soud, který provedl výslechy všech svědků. Ukázala se naprostá nepodloženost obvinění vůči Vrabcové (jediným „důkazem“ byl neobvyklý směr, ze kterého se vracela – to ale obviněná přesvědčivě vysvětlila) a ta proto byla po vykonání očistné přísahy propuštěna.

Ve druhém případě se sice sám palič k činu hlásí, nešlo ale o žhářství úmyslné, nýbrž nedbalostní trestný čin.¹⁶⁷ Požár obecního lesa

¹⁶⁶ M10, f. 97a-103a

¹⁶⁷ M11, f. 116a,b

založil vážený říčanský soused Jiří Vojáček, když se rozhodl spálit křoví vysekané ze své zarostlé louky. Sice dlouho čekal, až klestí dohoří, ale ve chvíli, kdy *„tak malinký voheň zůstal, tak coby při něm polívku uvařil,“* ale Vojáček dostal hlad a odešel se naobědvat. Že udělal chybu poznal záhy – ještě než došel domů, stál v jednom plameni celý les. Vojáček se k následkům svojí neopatrnosti postavil čelem a hned běžel oheň hasit. Po chvíli poznal, že sám nic nezmůže a svoje úsilí zaměřil na získání pomoci. *„Poslal sem do městečka tovaryše, aby běželi a hasiti pomáhali, sám sem běžel do Tehova k rychtáři, a prosil, aby běželi a hasiti pomáhali,“* říká k tomu nešťastný žhář a dál popisuje, s jakou reakcí se jeho žádost o pomoc setkala: *„ Pravda, že sám rychtář doma nebyl, a žena jeho dala mi za odpověď, ‘voni susedé nechtějí muže poslouchati, nad to mě neposlechnou.’“* Pozoruhodný postřeh k fungování vesnické samosprávy ale bledne ve srovnání se svědectvím o dobové mentalitě, které se nám díky Vojáčkově neúnavné snaze získat hasiče zachovalo v dalším líčení případu: *„Když sem do Tehova běžel, vono mnoho susedů stálo za Tehovem na vršku. Já jich pro Boha prosil, aby běželi a hasiti pomáhali, voni nechtěli. Já předce do vsi doběhl, poněvadž mně jeho susedé poslechnouti nechtějí, že aspoň rychtáře svého poslechnou, a nic sem nepochodil. Já běžel spátkem a prosil sem jich pro Boha, aby hasiti pomáhali, voni mi dali odpověď, kdo je zapálil, aby sobě hasil.“* Ani to ale Vojáčka neodradilo. S prosbou o pomoc oslovil ještě svého známého „mladého Rezka“, ale i tady narazil – Rezek se sice se dvěma společníky vypravil přímo na požářiště, ale *„však jsou nic nebránili, jen tak chodili po lese a vysmívali se.“* Posledním, na koho se Vojáček obrátil, byl soused Cibulka, který se objevil vzápětí po Rezkovi. *„Jáť sem nepřišel, abych pomáhal hasiti, nežli povídali mi, že mi žito shořelo, já se na něj přišel podívat,“* odpověděl dotyčný na Vojáčkovu žádost o pomoc, a nás už to ani příliš nepřekvapuje. Taky už je zřejmé, že bod 41. poddanského řádu uhříněveského panství, stanovující doslova *„kdyby stavení neb lesy hořely, každý bez pobídky hasiti běž“*, nebyl v této normě zařazen nadarmo.¹⁶⁸ Přestože záznam dalšího pokračování případu schází (dá se předpokládat, že vzhledem k Vojáčkově vysokému sociálnímu postavení a neúmyslnosti činu mu byla maximálně udělena pokuta), i tak se jedná o jeden z nejzajímavějších vhladů do chování a uvažování raně novověkého člověka.

¹⁶⁸ KALOUSEK, Josef (ed.). *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*. Archiv český XXII, Praha 1906, s. 504.

3. Tresty

Drakonický systém trestů, obsažený ve všech zákonících raného novověku, je snad v každé práci založené na rozboru soudních pramenů konfrontován se zkoumaným materiálem, přičemž snahou je především postihnout motivy, které vedly soudce k udělení příslušného trestu a hlavně pak zjistit odchylku mezi přísně stanovenou normou a skutečně vynášenými tresty. Zjištění typů udílených trestů a jejich vztah k určitému deliktu (nebo třeba sociálnímu postavení pachatele), byl i jedním z hlavních cílů této práce.

Teoreticky mohl v 17. století následovat kapitální trest za v podstatě jakékoliv provinění – v případě jeho vyřčení ještě záleželo na tom, kterou z široké palety jeho druhů soudci vybrali. U lehčích deliktů (cizoložství, smilstvo, menší krádeže) se v praxi ale spíše využívalo trestů mrzačících, vyhnanství, anebo provinilec propadnul majetkem či ctí, vždy se ale hledělo na odstrašující charakter trestu. Nic z toho, co bylo výše řečeno o trestech v raném novověku, však neplatí o obrazu trestů, který nám zanechal říčanský soud – alespoň co se týče prvních třech manuálů, tj. druhé poloviny 17. století. Zde totiž v naprosté většině případů po konstatování viny obžalovaného následovalo jeho propuštění na revers – což prakticky znamená udělení milosti. Reversů najdeme v prvních dvou manuálech mezi 54 případy¹⁶⁹ se zapsaným rozsudkem 32, z toho 17 prostých a 15 hrdelních. Porovnání, tj. smírné zakončení případu najdeme ve 14 případech, zbývá tedy pouze 8 případů s nepodmíněným rozsudkem. Mezi nimi najdeme 3 tresty smrti stětím a následné probití srdce kulem, což byl standardní trest za infanticidium a dále 1 stětí a následné upálení (sodomie), což byl trest zmírněný – tím ale výčet vykonaných kapitálních trestů končí. V jednom případě vraždy měl sice taky následovat hrdelní trest, ale díky mimořádné císařské milosti byl rozsudek změněn na zmrskání a vyhnanství. Jeden případ zabití byl potrestán nucenými pracemi, stejně tak loupež s pokusem vraždy, což bylo projevem značné benevolence soudu (v obou případech stanovoval rozsudek apelační soud). Výčet se uzavírá vytržením jazyka rouhačovi. Všechny ostatní typy v manuálech uvedených případů ale končily milostí – propuštění byli viníci ublížení na těle, čarodějníci, zloději soukromého majetku i rozkradači panského, o cizoložnicích a smilnicích ani nemluvě.

Propouštění provinilců na revers je fenomén, kterému už byla v literatuře věnována pozornost. První rozbor těchto pramenů provedl J.

¹⁶⁹ Zakončení případu v podobě zápisu se tedy objevuje jen přibližně u poloviny případů. U některých ze zbývajících ale lze např. z dopisu hejtmana zjistit, že měly být rovněž zakončeny reversem – jeho zápis ale už z nějakého důvodu chybí.

Pánek, který využil reversů vystavených v Křivosudově (tj. malém poddanském městě podobném Říčánům), a konstatoval jejich výskyt v případech lehčí kriminality. Kromě reversů se ovšem z agendy křivosudovského soudu nic nezachovalo, nelze tedy srovnávat průběh podobných případů, z nichž jeden mohl skončit propuštěním na revers a druhý naopak trestem nepodmíněným.¹⁷⁰ O patnáct let později se na tuto problematiku zaměřil B. Roedl, který se pokusil vystihnout některé její obecné rysy a stanovit možné zaměření jejího dalšího výzkumu.¹⁷¹ Perspektivu dalšího bádání vidí ve zkoumání důvodů, které vedly k podmíněnému propuštění.¹⁷² Vesměs se ale zabývá vnějším působením na soud, povětšinou z aktivity samotných odsouzců či jejich okolí. V Říčanech sice máme v jednom případě doloženu regulerní písemnou žádost o milost a z některých zmínek v korespondenci mezi soudem a hejtmanem můžeme soudit, že okolí odsouzců intervenovalo spíše osobně (hejtman např. nařizuje propuštění vězňů na „*velikou a plačtivou žádost žen těch zlodějů*“), podmíněný trest byl ale udělen i v řadě případů, kdy obviněný nejen žádného přímluvce neměl, ale kdy i scházely jakékoliv polehčující okolnosti, a to jak vzhledem ke spáchání případu, tak třeba vzhledem k jeho sociálnímu postavení. Sociální postavení obviněného a míra jeho integrace v komunitě sice byla posuzována, propuštění nakonec byli ale i příslušníci okrajových vrstev vyvíjející trestnou činnost opakovaně.

Říčanský soud – anebo, vzhledem k již mnohokrát zmiňované závislosti soudu na rozhodnutích hejtmana, zde můžeme spíš říct vrchnost - tedy uplatňoval „cestu milosti“ programově. Mám za to, že hlavní roli zde hrály důvody ekonomické. Je známo, že vedení procesu s užitím útrpného práva a následné provedení kapitálního trestu bylo záležitostí velmi nákladnou. Výdaje spojené s exekucí hradilo město, jehož soud rozsudek vynesl, což v případě poddanských městeček znamenalo zvýšení odvodů měšťanů třeba i na několik let dopředu. O

¹⁷⁰ PÁNEK, J. Křivosudovské kriminální reversy ze 16. a 17. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice kriminálních reversů). *SSH* 15/1980, s. 163-182.

¹⁷¹ ROEDL, B. Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 41-62.

¹⁷² Důvody rozděljuje do čtyř druhů:

- a) vlastní aktivity delikventa, případně jeho rodinný a zdravotní stav a sociální zakotvení
- b) přímluvy jakýchkoliv dalších osob nebo korporací (příbuzní, vlivní známi, vrchnost, městské rady, cechy..)
- c) okolností spáchání činu (opilost, neúmyslnost...)
- d) rozhodnutí soudu vyšší instance nebo vrchností

ROEDL, B. Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 54.

mimořádném poškození sledovaných panství v důsledku třicetileté války již víme, kromě toho se ale při vyslovení teze o prioritě ekonomických zájmů při rozhodování kriminálních případů můžeme opřít i o konkrétní důkazy v podobě výslovných zmínek v korespondenci hejtmana panství a soudu. Roku 1667 např. v jednom dopise hejtman píše: „*Poněvadž někteří lotři u nás v vězení šatlaovním zůstávají, nejsou na nich co vzítí, aby nějakou pokutu složili. K tomu pak více na ně náklad vésti, a vedle outrpného práva s nimi pokračovati, panství i s vaším městečkem postačovati nemohlo.*“¹⁷³ Podobné formulace najdeme na více místech, nadřazenost ekonomických zřetelů se ale projevuje i jinak. Např. v případě zbití, ke kterému došlo v čase žní, hejtman nařizuje násilníka propustit, „*poněvadž nyní pilný polní práce jsou.*“¹⁷⁴ Ve více případech pak najdeme zdánlivě zcela fantastickou situaci, kdy hejtman rozkradači panského majetku nabídne propuštění z vězení pod podmínkou, že tento na panství ujme grunt – přičemž na provinilci nechává i právo volby usedlosti („*I kdyby mi pan hejtman tu chaloupku Krabožčinou v Kuřím dáti chtěl, jáť bych se na ní dal,*“ vzkázal hejtmanovi prostřednictvím soudu např. zloděj Martin Procházka.)¹⁷⁵ Jestliže se do konfliktu s právem dostal člověk majetný, bývá uložena pokuta, případně náhrada škody (v případě krádeží). Někdy mohl delikvent svou vinu odčinit i jinak, což je třeba příklad cizoložného tesaře, který za trest musel soudu sroubit malou šatlávku.¹⁷⁶

V případech závažných zločinů proti životu (infanticidum) či činů ohrožujících zásadně obecnou bezpečnost (loupež), kdy byl soud nucen sáhnout k uložení trestů nepodmíněných či dokonce hrdelních, je zase patrná důsledná snaha zjistit provinilcovu vrchnost a případ předat k zakončení právě jí (v ani jednom případě však toto nebylo dovedeno do konce).

První změnu v trestání provinilců možná signalizuje už manuál č. 12, kde jeden už jeden z prvních zaznamenaných kriminálních případů končí knížecím ortelem, vyměřujícím trojici zlodějů kapitální trest. Z celkově nízkého počtu zde zaznamenaných kriminálních případů (32) ale zbývající – kromě jediné popravy (opět infanticidum) – opět končí smírně (7 reversů, 15 porovnání, 1 očistná přísaha, u zbývajících není rozsudek zaznamenán). Výrazný zlom ovšem přináší manuál č. 13, kde se ve značné míře – prakticky u všech těžších provinění – uplatňují rozsudky apelačního soudu, tedy věc do této chvíle zcela nevídaná. Ve 23 případech týkajících se 30 lidí (v jednom případě se týkají dva rozsudky jednoho člověka – recidivisty) vynesl apelační soud 5 rozsudků

¹⁷³ M10, f. 12b

¹⁷⁴ M10, 199b

¹⁷⁵ M10, 49b

¹⁷⁶ M10, 130a

osvobozujících (4x zabití, 1x čarodějnictví), 4 rozsudky zneucfující spojené s vypovězením, 12 provinilců bylo odsouzeno k vězení, resp. práci na obecním, 2 dostali pokutu a 8 šlo na smrt (4x infanticidum, 1x spolupachatelství při infanticidu, 2x žhářství, 1x pynch). Počet hrdelních trestů je sice nejvyšší ze všech manuálů, je však třeba mít na paměti, že poslední manuál pokrývá nejdelší časový úsek, přesně 26 let (oproti 9 u prvního, 5 u druhého a 8 u třetího). Výjimečnost rozsudků – nadále spíše mírných – spočívá především v tom, že už je nevydává vrchnost, ale apelační soud, tedy státní instituce. Nyní se nabízí snadné řešení jednoho z cílů této práce, a sice posouzení vlivu josefinské soudní reformy na úřadování říčanského soudu. Bohužel situace není tak jednoduchá, aby se dalo náhle zjevení apelačního soudu v říčanských manuálech vysvětlit vydáním Josefíny. První rozsudky apelačního soudu totiž příslušejí případům už z počátku 18. století (1703), tzn. 4 roky před touto reformou. U počátku kooperace s apelačním soudem pravděpodobně stojí knížecí právníci, kteří jsou ve většině zápisů v ortelních manuálech apelačního soudu jmenováni coby osoby podávající žádost o naučení. Zatímco u těžších (hrdelních) provinění probíhal od počátku 18. století proces pod dohledem právnicky vzdělané osoby, u zbytku případů nadále působil jako určující faktor názor hejtmana panství. Přestože v manuálech z větší části mizí opisy korespondence, které si během jednotlivých procesů mezi sebou hejtman a rada vyměnili, proces byl veden v podstatě stejně jako ve 2. polovině 17. století. Nová úprava ohledně používání mučení se v Říčanech projevila pouze v těch případech (2), kdy k mučení provinilce skutečně došlo – potom se postupovalo přesně dle předpisu stanovujícího jednotlivé stupně tortury, jeho délku apod. Pokroková ustanovení Josefíny v této oblasti, např. vyloučení žen či mladistvých z tortury nebo její zákaz v případě dobrovolného přiznání, se prakticky nijak neprojevila, neboť říčanský soud pracoval s dobrovolnými výslechy i před uvedením nové normy v platnost. Mezi nepodmíněnými tresty, které zakončují jen malou část ze zaznamenaných případů, převažují dvě skupiny: v případě rozsudků vynášených samotným říčanským soudem (resp. hejtmanem) to je vypovězení z knížecích panství – provinilec je ovšem takto zavázán v reversu, kterým je mu větší potrestání prominuto; v případě rozsudků od apelačního soudu to je pak odsouzení k nuceným pracím na obecním či panském díle. Mezi rozsudky apelačního soudu jsou pak druhou nejčastější skupinou tresty kapitální, výjimečně se objevuje uložení trestu zneucfujícího (stání na pranýři) či vypovězení ze země (Cikáni).

ZÁVĚR

Agenda říčanského soudu v časovém úseku od obnovení soudu po třicetileté válce roku 1667 do josefinské soudní reformy roku 1707 byla zkoumána především na základě rozboru čtyř soudních manuálů dochovaných v městském archivu (nyní SOkA Praha Východ). Protože čtvrtý manuál obsahuje zápisy až do roku 1718 (s přesahem 1 zápisu do roku 1719), byl zpracován celý časový úsek až do tohoto roku. Pokus o doplnění obrazu struktury kriminality, který skýtají manuály, údaji z komplementárních pramenů, vyšel v tomto směru naprázdno: ortelní manuály apelačního soudu nezachycují žádné případy, o kterých bychom nevěděli už z manuálů říčanských, aktový materiál z archivu velkostatku úhříněves prohlubuje poznání několika kauz, případy navíc ve sledovaném období však nebyly zachyceny ani zde.

Struktura trestných činů v uvedeném období se od závěrů jiných prací zpracovaných dle stejného klasifikačního schématu odlišuje především četností výskytu sporů o čest, které jsou v Říčanech procentuálně shodné s kriminalitou majetkovou. Tyto spory jsou doménou usedlé vrstvy obyvatelstva, sociální zařazení pachatelů majetkové kriminality se lišilo dle typu deliktu: krádeže provedené na panském prováděli neusedlí a cizopanští muži, ostatní případy se žádnými typickými rysy nevyznačují. Od 90. let 17. století zaznamenáváme vyšší výskyt případů lesního pychu, který může být buď výsledkem obecného nárůstu tohoto deliktu v dané době, nebo projevem změny v důrazu vrchnosti na stíhání tohoto provinění.

Třetí nejpočetnější skupinu tvoří delikty mravnostní, zde se jako obviněné vyskytují především neusedlé ženy; ve druhých dvou manuálech se začínají jako obvinění – a především jako potrestaní – i muži. Výhradně ženským zločinem je infanticidium, které je jako jediný zločin vždy trestáno kapitálním trestem (v posledním manuálu jsou vedle žen trestáni i muži-otci zavražděných dětí, byť jejich trest se omezuje na několikátýdenní nucené práce a je tedy v porovnání s hrdelním trestem pro ženu víceméně symbolický). Jinak jsou případy v naprosté většině případů zakončeny podmíněčným propuštěním, a to bez ohledu na typ provinění. Důvody frapantního rozporu mezi přísnou dobovou normou a velmi mírné říčanské praxe byly především ekonomické, panství se ještě po celou 2. polovinu 17. století vzpamatovávalo z následků třicetileté války. S prvními lety 18. století nastává výrazná změna ve vedení (hrdelních) procesů před říčanským tribunálem, a sice kooperace

s pražským apelačním soudem. Spíše než výsledkem vydání hrdelního řádu Josefa I. je to důsledkem zásahů právnicky vzdělaných osob ve službách vrchnosti do činnosti soudu. Lichtenštejnští právníci přebírají plně dohled nad průběhem těžších zločinů, které předávají k posouzení apelačnímu soudu. Zbývající kriminální případy, kterých je většina, dále řeší říčanský soud dle rozhodnutí hejtmana panství.

Těsná závislost soudu na instrukcích hejtmana panství je myslím v kontextu výzkumu hrdelního soudnictví dosti pozoruhodná - už proto, že jejím odrazem je specifický způsob vedení procesu v Říčanech. Zvlášť v prvním manuálu jsou případy tvořeny zápisy nejen výslechů a rozsudků, ale i veškeré korespondence spojené s procesem; ta v následujících manuálech postupně mizí, což je důsledkem hlavně poněkud laxnějšího přístupu písařů k vedení knih. Především fakt, že se v říčanských manuálech zachovaly u naprosté převahy kriminálních případů i výslechy obviněných, je důležitý pro hlubší poznání sebepojetí venkovského obyvatelstva, jeho uvažování, a samozřejmě i mezilidských vztahů.

Formulování otázek na mentalitu venkovských vrstev raně novověké společnosti, však dle mého názoru musí být předcházeno celkovým rozborem zkoumaného materiálu a jeho utřídění. Právě proto vznikla tato práce, která je zatím jen první polovinou kvantitativního vyhodnocení pramenů vzniklých činností říčanského hrdelního soudu. Poslední dva manuály, pokrývající léta 1719-1757, doplněné akty z archivu uhříněveského velkostatku, na své zpracování ještě čekají.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

M10	soudní manuál městečka Říčan 1667-1675, i.č. 10
M11	soudní manuál městečka Říčan 1676-1680, i.č. 11
M12	soudní manuál městečka Říčan 1684-1691, i.č. 12
M13	soudní manuál městečka Říčan 1692-1718, i.č. 13

AČ	Archivní časopis
AUC	Acta Universitatis Carolinae
ČL	Český lid
ČNM	Časopis Národního muzea
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPSČ	Časopis společnosti přátel starožitností českých
ĐaS	Dějiny a současnost
DP	Documenta Pragensia
FHB	Folia historica bohemica
HD	Historická demografie
OH	Opera historica
PHS	Právněhistorické studie
GaH	Genealogické a heraldické listy
MZK	Minulostí západočeského kraje
SAP	Sborník archivních prací
SSH	Středočeský sborník historický
SVPP	Sborník vlastivědných prací Podblanicka
VKČSN	Věstník královské české společnosti nauk
ZHS	Západočeský historický sborník

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

1. Prameny

Vydané

DOSKOČIL, Karel. Berní rula 2 - popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí k berní rule. Praha: SPN, 1953. 485s.

HAASOVÁ, Marie (ed.). Berní rula 18 – kraj Kouřimský I. Praha: SPN, 1952. 480s.

HAASOVÁ, Marie (ed.). Berní rula 19 – kraj Kouřimský II. Praha: SPN, 1952. 388s.

CHALUPA, Aleš; LIŠKOVÁ, Marie; NUHLÍČEK, Josef; RAJTORAL, František (ed.) Tereziánský katastr český. Sv. 2 Rustikál (Kraje K-Ž). Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964. 524s.

JIREČEK, Josef (ed.). Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876. 511s.

KALOUSEK, Josef (ed.). *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*. Archiv český XXII, Praha 1906, s. 493-511.

KLÍMOVÁ, Helena (ed.). Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Kouřimsko. Praha: Státní ústřední archiv, 1997. 218 s.

MAUR, Eduard; PÍŠOVÁ, Dagmar (ed.). Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene. HD 18/1994, s. 7-67.

Nevydané

SokA Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 10, soudní manuál 1667-1675

SokA Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 11, soudní manuál 1676-1680

SokA Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 12, soudní manuál 1684-1691

SokA Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 13, soudní manuál 1692-1718

SokA Praha – východ, fond Město Říčany, inv. č. 9, kniha žalob a obvinění, 1605-1624

SOA Praha, Vs Uhříněves, Stará spisovna, spisy hospodářské, politické a soudní (1652-1820), i. č. 472, k. 1-45

SOA Praha, Vs Uhříněves, Stará spisovna, spisy neevidované, chronologicky seřazené (1629-1890), i. č. 473, k. 114-135

SOA Praha, Vs Uhříněves, soudní spisy průběžně číslované (1661-1850), i. č. 533, k. 338-345

NA Praha, fond Apelační soud, sign. 25/307, inv. č. 141, Knihy ortelů – česká řada (1658-1671)

NA Praha, fond Apelační soud, sign. XV.F.12, inv. č. 142, Knihy ortelů – česká řada (1672-1681)

NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/341, inv. č. 143, Knihy ortelů – česká řada (1682-1686)

NA Praha, fond Apelační soud, sign. 41/342, inv. č. 144, Knihy ortelů – česká řada (1687-1692)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/343, inv. č. 145, Knihy ortelů – česká řada (1693-1701)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/344, inv. č. 145, Knihy ortelů – česká řada (1702-1705)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/345, inv. č. 147, Knihy ortelů – česká řada (1706-1708)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/346, inv. č. 148, Knihy ortelů – česká řada (1709-1711)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/347, inv. č. 149, Knihy ortelů – česká řada (1722-1714)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/348, inv. č. 150, Knihy ortelů – česká řada (1715-1716)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.41/349, inv. č. 151, Knihy ortelů – česká řada (1717-1718)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/244, inv. č. 260, Knihy ortelů – německá řada (1661-1669)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/245, inv. č. 261, Knihy ortelů – německá řada (1670-1676)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/246, inv. č. 262, Knihy ortelů – německá řada (1677-1683)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/249, inv. č. 265, Knihy ortelů – německá řada (1700-1704)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/250, inv. č. 266, Knihy ortelů – německá řada (1705-1709)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/251, inv. č. 267, Knihy ortelů – německá řada (1710-1713)

NA Praha, fond Apelační soud, sign.15/252, inv. č. 268, Knihy ortelů – německá řada (1714-1716)

Knihovna NM, sál starých tisků (sign. 32 A 7) - Josefa prvního nové právo útrpné a hrdelní pro království České, markrabství Moravské a knížectví Slezské, Praha 1708.

2. Literatura

A - J

BŮŽEK, V. Městské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků. In BENEŠ, Zdeněk; MAUR, Eduard; PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocta Josefu Petráňovi*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 301-325.

FRANCEK, Jindřich; ŠIMEK, Tomáš (edd.). Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury. Praha: SOA Zámorsk ve spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích, 1995. 188s.

FRANCEK, J. Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18. století. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 41-61.

HLAVÁČEK, I. Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína a městská diplomatika. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 279-288.

HOFFMANN, F. Soupis rukopisů městských práv v českých zemích. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 245-256.

HOFFMANN, F. O překladech a rozšíření Koldínových práv městských. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 257-266.

HONCOVÁ, J. Vývoj kriminality a hrdelního soudnictví ve světle říčanských smolných knih z let 1605-1757. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 109-118.

HONCOVÁ, Jaroslava; HONC, Jaroslav; OULÍK, Jan. *Kapitoly z dějin Říčán*. Říčany: Městská rada Říčany, 1997. 531s.

HRACHOVÁ, H. Rokycanské kriminální reversy z konce 16. století. In HRDINA, Jan (ed.) *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka*. Praha: Scriptorium, 2002, s. 443-446.

JANÁK, Jan; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: SPN, 1989. 519s.

JORDÁNKOVÁ, H.; SULITKOVÁ, L. Realita každodennosti a kritika faktů hromadné povahy. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 58-72.

K, L

KAŠPAR, Jaroslav. *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha: SPN, 1975, s. 157-161. (jinak 348s.)

KREUZ, P. K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 63-100.

KORBELÁŘOVÁ, Irena. Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648-1740: ekonomické a sociální aspekty vývoje měst. Opava: Slezské ústav Slezského muzea v Opavě, 1999. 150s.

KŘIVKA, J. Čeleď v poddanském hospodářství po třicetileté válce. *ČL 56/1969*, s. 35-40.

KŘIVKA, J. Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.-18. století). *Rozpravy ČSAV, řada SV, roč. 69, seš. 7*, Praha 1959.

KŘIVKA, J. Mzdové poměry poddanské čeledě po třicetileté válce. *ČL 57/1970*, s. 100-105.

KŘIVKA, J. Poplužní dvory roudnického panství na sklonku 16. století. *ČSPSČ 53/1955*, s. 78-91.

KŘIVKA, J. Roudnický velkostatek na sklonku 16. století. *SČAZV – Historie muzejnictví 29/1956*, s. 117-136, 195-204.

LEDVINKA, V. Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 95-120.

LŮŽEK, B. Cikáni na brandýském panství v 16. století. *SSH 12/1977*, s. 243-246.

M - O

MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Panorama, 1988. 547s.

MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989. 271s.

MALÝ, K. Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 7-14.

MALÝ, K. K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 303-312.

MATĚJEK, F. Postavení města v rámci panství. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 85-104.

MATUŠÍKOVÁ, L. Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce. *SSH 22/23*, 1996-97, s. 51-68.

MAUR, E. Český komorní velkostatek v 17. století. *AUC*, Praha 1975, 156 s.

MAUR, E. Geneze a specifické rysy českého feudálního velkostatku. *AUC-PH 1*, Praha 1976, s. 203-226.

MAUR, E. Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století (Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu). *SAP 14/1964* 57-87; *SAP 15/1965*, s.277-297.

MAUR, E. Poddanská otázka v předbělohorských Čechách. *FHB 11/1987*, s. 133-155.

MAUR, E. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *AUC Phil. et. hist.* 3/1972, s. 9-80.

MAUR, E. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. *ČsČH 19/1971*, s 839-870.

MAUR, E. Vznik a územní proměny majetkového komplexu českých panovníků ve středních Čechách v 16. a 17. století. *SSH* 11/1976, s. 53-63.

MÍKA, Alois. *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*. Praha: ČSAV, 1960. 439s.

MIKULEC, J. Obraz poddaného barokního obyvatelstva v české barokní homiletice. In BENEŠ, Zdeněk; MAUR, Eduard; PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocta Josefu Petráňovi*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 367-384.

MIKULEC, J. Města a vesničtí poddaní v pobělohorské době. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 139-151.

MIKULEC, Jiří. *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha: Historický ústav, 1993. 139s.

NEUDERTO VÁ, M.; KUTHANOVÁ, L. Ke komunikaci apelačního soudu a městských soudů v době pobělohorské. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 119-132.

NOVÝ, R. Vývoj sociální struktury Plzeňska ve 14.-17. století a jeho reflexe. *MZK* 23/1987, s. 183-189.

OBERPFALCER, František. *Jazyk knih černých jinak smolných*. Praha: Akademie věd a umění, 1935. 356s.

P

PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a metodice studia jeho dějin). *SSH* 13/1978, s. 87-195.

PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných spisů). *SSH* 12/1977, s. 129-181.

PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestně-právních pramenů). *SSH* 14/1979, s. 71-109.

PÁNEK, J. Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16-18. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně-ekonomického zázemí). *SVPP* 23/1982, s. 163-197.

PÁNEK, J. Křivsoudovské kriminální reversy ze 16. a 17. století. (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice kriminálních reversů). *SSH* 15/1980, s. 163-182.

PÁNEK, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). *ČsČH* 32, 1984, s. 693-728.

PÁNEK, J. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751. *SSH* 8/1973, s. 71-128.

PÁNEK, J. (ed.) *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*. Praha : Ústav čs. a světových dějin ČSAV, 1977. 292s.

PÁNEK, J. Zikmund Beran, radní a krevní písař v Divišově. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice tzv. krevních písařů v poddanských městečkách. *SSH* 16/1981, s. 77-82.

PÁNEK, J. Současné evropské bádání o dějinách kriminality a trestní justice. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 15-28.

PÁNEK, J. Spiknutí rybníkářů proti Petru Vokovi z Rožmberka v roce 1569. In BENEŠ, Zdeněk; MAUR, Eduard; PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocťa Josefu Petráňovi*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 245-299.

PÁNEK, J. Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 15-39.

PEŠEK, J.; SVATOŠ, M. Mistr Koldín a právní kultura pražských měst. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 289-298.

PEŠEK, J. Hrdelní soudnictví mezi Sázavou a Brdy v 16.-18. století. *PHS* 27/1986, s. 221-226.

PETRÁŇ, Josef. *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha: ČSAV, 1964. 382s.

PETRÁŇ, J. Pohyb poddaného obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské. *ČsČH* 5/1957, s. 26-58.

PLACHT, Otto. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v XVI. – XVII. století*. Praha: ČSAV, 1957. 366s.

POLÁK, S. Knihy pozemkové a knihy městské. Poznámka k diplomatické terminologii. *AČ* 16/1966, s. 208-215.

POLÁK, S. Několik poznámek k „Několika poznámkám...“ *AČ* 17/1967, s. 218-219.

POLÁK, S. Trhová kniha města Příbramě z let 1512-1553. *SAP* 19/1969, s. 518-540.

POLÁK, S. Trhové knihy českých poddanských měst v I. polovině 16. století. *SAP* 18/1968, s. 412-451.

POLIŠENSKÝ, J. Úvahy o typologii rezidenčních měst. In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 25-37.

PROCHÁZKOVÁ, E. Cechovní řemesla v Miličíně a v Mladé Vožici v 18. století. *SVPP* 32/1992, s. 79-94.

PROCHÁZKOVÁ, E. Cechovní řemesla v Prčici v 17.-18. století. *SVPP* 29/1988, s. s.241-155.

PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století. *SVPP* 21/1980, 211-254.

PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621-1680. *SSH* 18/1992, s. 5-49.

PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Miličína v 16.–18. století. *SVPP* 26/1985, s. 249-270.

PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví města Votic v 16.–18. století. *SVPP* 22/1981, 203-244.

PROCHÁZKOVÁ, E. Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16.-18. století. *SVPP* 24/1983, s. 239-258.

PROCHÁZKOVÁ, E. K životu poddanského maloměsta na Benešovsku v první polovině 18. století. *SVPP* 23/1982, s. 243-260.

PROCHÁZKOVÁ, E. Městská správa v Benešově v první polovině 18. století. *SSH* 13/1978, s. 197-208.

PROCHÁZKOVÁ, E. Perzekuce romských kočovníků (na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu). *SAP* 42/1992, s. 307-406.

PROCHÁZKOVÁ, E. Postavení delikventa a vězeňská praxe v raně novověkém Berouně. Edice a rozbor zápisů v knize svědomí z roku 1626. *SSH* 20/1994, s. 73-87.

PROCHÁZKOVÁ, E. Perzekuce Romů v českých zemích v 16.-18. století. Výsledky a další perspektivy studia. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 151-158.

R - Š

ROEDL, B. Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku. In FRANCEK, Jindřich (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, 41-62.

ROEDL, B. Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 63-69.

ROUČKA, B. Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. *PHS* 3/1957, s. 115-133.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého XV*. Praha: Argo, 1998. 340s.

STEJSKAL, A. Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551-1611). In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 376-408.

ŠEBÁNEK, Jindřich; FIALA, Zdeněk; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha: SPN, 1971. 381s.

ŠTĚPÁN, J. Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého. In MALÝ, Karel (ed.). *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 267-278.

T - V

TINKOVÁ, D. Osvícenství, revoluce a otázka absolutního trestu. *ĎaS* 1/2000, s. 14-18.

TLAPÁK, J. K problematice vývoje nezákupní držby poddanské půdy v jižním výběžku olomouckého kraje v závěru feudalismu. In BENEŠ, Zdeněk; MAUR, Eduard; PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocťa Josefu Petráňovi*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, 397-408.

TRNKA, Gustav. *Město Říčany v minulosti i přítomnosti*. Říčany: Obec Říčanská, 1913. 396s.

TYWONIAK, J. Panství Konopiště v 16. století. *SSH* 13/1978, s. 259-286.

TYWONIAK, J. Panství Konopiště v 17. století. *SSH* 15/1980, s. 197-244.

TYWONIAK, J. Ústřední správa chotkovských velkostatků a její archiv. *SAP* 23/1973, s. 3-101.

TYWONIAK, J. Z dějin zemědělského průmyslu na Podblanicku. *SVPP* 3/1959, s. 97-112.

TYWONIAK, J. Statek Mrač v 17. a počátkem 18. století. *SSH* 8/1973, s. 149-166.

TYWONIAK, J. Šlechtická sídla na Klausarových mapách panství Uhříněves. In BENEŠ, Zdeněk; MAUR, Eduard; PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocťa Josefu Petráňovi*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, 427-450.

URFUS, V. Právní kultura doby pobělohorské. *MZK* 31/1996, s. 27-32.

VOREL, P. Města jako sídla feudálních vrchností. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16.-18. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 121-138.

VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.-17. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2001. 248s.

VOREL, P. Poddanská rezidenční města v českých zemích (K typologii měst předbělohorské doby). In *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1997, s. 38-48.

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka 1 – Majetková struktura usedlého obyvatelstva a počet poustek na panství Uhříněves dle berní ruly (s. 35)

Tabulka 2 - Majetková struktura usedlého obyvatelstva a počet poustek na panství Škvorec dle berní ruly (s. 36)

Tabulka 3 – Majetková struktura usedlého obyvatelstva na panství Uhříněves dle tereziánského katastru (s. 38)

Tabulka 4 – Majetková struktura usedlého obyvatelstva na panství Škvorec dle tereziánského katastru (s. 38)

Tabulka 5 – Srovnání ekonomické základny hrdelních soudů (s. 39)

Tabulka 6 – Počet datovaných a nedatovaných případů v manuálech (s. 48)

Tabulka 7 - Rozložení případů dle let a měsíců (s. 49)

Tabulka 8 – Struktura trestné činnosti v říčanských manuálech dle Pánkovy klasifikace (s. 72)

Graf 1 - Rozložení případů v manuálech i.č. 10-13 v období 1667-1719 (s. 53)

Graf 2 - Rozložení kriminálních a jiných typů případů dle let (s. 54)

Graf 3 – Rozložení všech typů případů dle let (s. 54)

Graf 4 – Manuál i.č. 10 (1667-1675) – Přehled typů zápisů (s. 67)

Graf 5 – Manuál i.č. 11 (1676-1680) – Přehled typů zápisů (s. 67)

Graf 6 – Manuál i.č. 12 (1684-1691) – Přehled typů zápisů (s. 68)

Graf 7 – Manuál i.č. 13 (1692-1718) – Přehled typů zápisů (s. 68)

Graf 8 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 10 (1667-1675) dle Pánkovy klasifikace (s. 74)

- Graf 9 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 10 bez užití klasifikačního schématu (s. 74)
- Graf 10 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 11 (1676-1680) dle Pánkovy klasifikace (s. 76)
- Graf 11 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 11 bez užití klasifikačního schématu (s. 76)
- Graf 12 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 12 (1684-1691) dle Pánkovy klasifikace (s. 77)
- Graf 13 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 12 bez užití klasifikačního schématu (s. 77)
- Graf 14 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 13 (1692-1718) dle Pánkovy klasifikace (s. 78)
- Graf 15 – Struktura kriminality v manuálu i.č. 13 bez užití klasifikačního schématu (s. 78)
- Graf 16 – Struktura kriminality zjištěná J. Pánkem pro období 1621-1680 (s. 80)
- Graf 17 – Struktura kriminality zjištěná J. Pánkem pro období 1681-1740 (s. 80)
- Graf 18 – Struktura kriminality 1667-1719 s užitím Pánkovy klasifikace (s. 81)
- Graf 19 – Struktura kriminality 1667-1719 bez užití klasifikačního schématu (s. 81)

SEZNAM PŘÍLOH

1. Soudní manuál městečka Říčan i.č. 11 (1676-1680) – celkový pohled /v pozadí badatelna SOkA Praha – východ ve Zdíbech/

2. Úvodní žaloba

3. Výslech

4. Oznámení úřadu

5. Revers

6. Porovnání

7. Hrdelní soudy v Čechách před vyhlášením patentu z 19.VIII. 1765, zpracoval B. Roučka

(publikováno jako příloha práce ROUČKA, B. Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století. PHS 3/1957, s. 115-133.)

8. Kouřimský kraj r. 1654 – Příloha k Berní rule Kouřimska sv. 19, zpracovala Dr. Marie Haasová-Jelínková

(publikováno jako příloha práce HAASOVÁ, Marie (ed.). Berní rula 19 – kraj Kouřimský II. Praha: SPN, 1952. 388s.)

... P.
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

Wojna a Statem iuliano

Wojna a Statem iuliano... nam... Statem iuliano...

Wojna a Statem iuliano... Statem iuliano... Statem iuliano...

Statem iuliano

Statem iuliano... Statem iuliano...

Statem iuliano

tha Panie 1694. 3. Decembris.

Stalo se porownani mezy stranau totis Alzbitau Manziltau
 Jana Zubeta, ten zas plytnoho mistra, Kuznar: a z druhe
 strany Alzbity pozupavy Jezery po tirovosti: Dobro Namicti
 Waczlawowi Janausstowi nictyl dautsu Kuznarstrom /:
 Stovazto Alzbita Zubeta mnohe ane dumodne slova yz sly
 ma sictmi; proti Alzbitic Jemze, a Jezery po slobo: Dobro
 Namicti Waczlawowi Janausstowi gest mluvila; a niczeho z pro
 kazati nemohla, Nybrz melzi ane klamu gest zuktala: Aczo hst
 kolgwo yz swymi sictmi proti tr Alzbitic sictvitez mluvila, zic
 gest w sechno whrdlo lhalo, atakovych wicze slow, ana Bogtivosti
 panien do smrti zic se do pustiti nechce pod Potictaa rozs miss:
 gest pryzypoviedila: Stalo se takow porownani za Kewinnosti
 Burgmistrstie J. Matausse Woczia: Lova, a Dno swrchu Husche.
 Jana Primatoya Tomasse
 Karcya Zermata /:

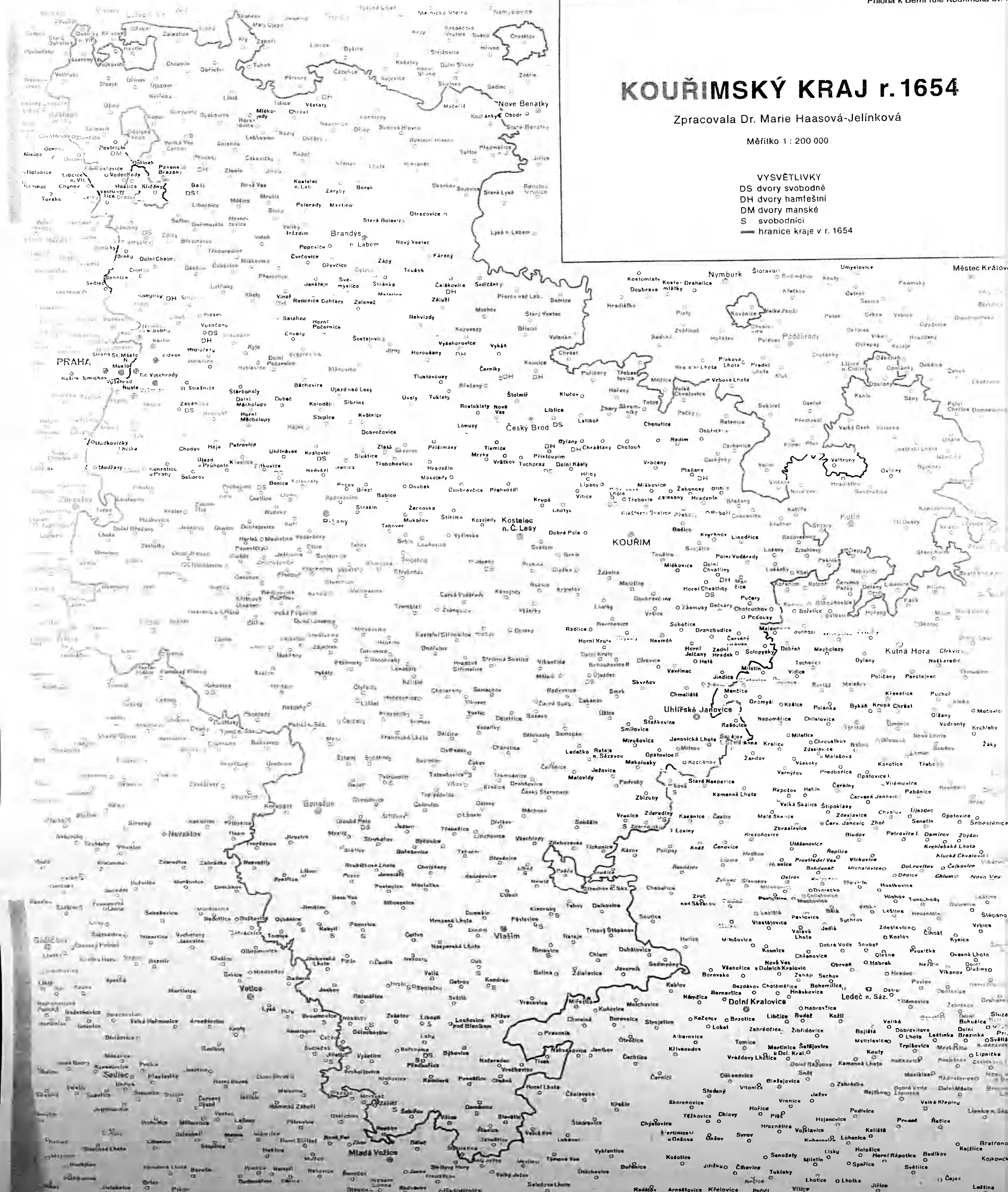
KOUŘIMSKÝ KRAJ r. 1654

Zpracovala Dr. Marie Haasová-Jelínková

Měřítko 1 : 200 000

VYSVĚTLIVKY

- DS dvory svobodné
- DH dvory hamfeštní
- DM dvory manské
- S svobodníci
- hranice kraje v r. 1654

**HRDELNÍ SOUDY V ČECHÁCH PŘED
VYHLÁŠENÍM PATENTU Z 19. VIII. 1765.**

- ⊙ Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do I. třídy
- ⊖ Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do II. třídy
- Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do III. třídy
- Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do IV. třídy